Csatáry György

A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN

Csatáry György

A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
kiadványa

„RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2020

УДК (ЕТО): 94(439.23)(477.87)"1703/1711"
Cs – 46

Kiadványunk a fejedelmi Rákóczi-család tagjait, a szabadságért folytatott küzdelmeiket, valamint a kárpátaljai Rákóczi-kor emlékhelyeit ajánlja az olvasók figyelmébe. Népszerű formában, de mégis tudományos igénnyel tekintjük át a vidékünkön végbement vonatkozó történelmi eseményeket. Továbbá ismertetjük azokat az emlékhelyeket, amelyeket vidékünk lakossága a Rákóczi-kornak szentelt. A kiadványt a szűkebb pátriánk történelmét kedvelőknek, történészeknek és turistáknak ajánljuk.

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Részlege
és Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja közreműködésével.

Szerző: *Csatáry György*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont)

Lektorálta: *Czigány István*
(Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest)

Műszaki szerkesztés: *Dobos Sándor*
(II. RF KMF, Kiadói Részleg)

Az illusztrációkat gondozta: *Vezsdel László*
(II. RF KMF, Kiadói Részleg)

A kiadványban közölt illusztrációk:
az MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak Fotó: Váradi László;
Csatáry György és Vezsdel László fotógyűjteménye;
szabadon felhasználható weboldalak.

Korrektúra: *Huszti-Kacsur Andrea*

Tördelés: *Dobos Sándor, Tótin Viktória*
(II. RF KMF, Kiadói Részleg)

Borítóterv: *Vezsdel László*
A borító előlapján II. Rákóczi Ferenc beregszászi lovas szobra,
a hátlapján a Rákóczi- és Thököly-birtokokat jelölő térkép látható.

ETO-besorolás:
a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára

A kiadásért felelnek:
Orosz Ildikó (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)
Dobos Sándor (II. RF KMF, Kiadói Részleg)

A kiadvány tartalmáért kizárólag a szerző felel.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: „RIK-U” Kft.
88 000 Ungvár, Gagarin u. 36. E-mail: print@rik.com.ua
Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda
90 202 Beregszász, Kossuth tér 4. E-mail: kalvin.nyomda@gmail.com

ISBN 978-617-7868-21-6

© Csatáry György, 2020
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2020

ELŐSZÓ

Az északkelet-magyarországi régió, különösen Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék a Rákóczi fejedelmek idején folyamatosan a nemzeti ellenállás színhelyei voltak. Az Erdélyhez közel eső vagy olykor a fejedelemséghez csatolt területeken fokozatosan gyengült mind a császári udvar, mind a török hatalma. A térségben élő emberek szabadságszeretete, a politika által formálódó főúri hatalmi viszonyok és természetesen az akkoriban még sűrű erdő borította, nehezen ellenőrizhető hegyvidék is az ellenállás lehetőségét adta a két nagyhatalommal szemben. Ezen a környezeten túl használták fel a még Bocskaitól induló szabadságharcos hagyományokat a Rákóczi-dinasztia politikusai a nagy cél, az ország függetlenségének kivívása érdekében. Az említett megyék területén ezért ma is elevenen él a Rákóczi-hagyomány és a Rákóczi-kultusz.

Kiadványunk azért is készült, mert a Rákóczi-szabadságharc helyi eseményeit és a hozzá fűződő kultuszt véleményünk szerint tovább kell erősíteni szűkebb pátriánk, Kárpátalja lakosságának köztudatában. Magyarország-szerte készülnek Rákóczi-emlékkönyvek, turistaútvonalak, amelyekben kevésbé vagy csak érintőlegesen vannak jelen a mai kárpátaljai kuruc kori emlékhelyek. Ez alkalommal népszerű, illusztrált formában, de tudományos igényességgel megidézzük vidékünk és az erdélyi fejedelmek, a Rákócziak kapcsolatát, hangsúlyozva a vármegyék és az itteni Rákóczi-birtokok szerepét a kuruc szabadságmozgalmak idején.

Az említett vármegyékben történt események egyértelmű jellegzetességeket mutatnak Magyarország más régióihoz képest, amit a mai Kárpátalja területén a népi emlékezet évszázadokon keresztül megőrzött, és manapság is az élő emlékezet része mind a magyarok, mind a ruszinok között. Milyen helyi történelmi eseményekre épül a sokéves kultusz? Milyen maradandó formákban őrizték meg őseink és a jelen embere e dicső kor emlékét? Ezen kérdések megválaszolását kíséreljük meg ebben a kötetben. Kiadványunk megszületésének fontosságát történelmi tények igazolják, amelyeket az alábbiakban a teljesség igénye nélkül tíz pontban foglaltunk össze:

1. A Rákócziaknak a történelmi Bereg vármegye területén helyezkedett el a legnagyobb és a legjelentősebb birtokteste, az ún. munkács-szentmiklósi domínium, amely családi örökség alapján szállt rájuk. Ennélfogva a Rákócziak a beregiek támogatásával kezdhettek fegyveres vállalkozásba 1703-ban is. 2. Bereg vármegye területén, Tarpán, Váriban és Beregszászban bontották ki először a fejedelem által készíttetett „Cum Deo pro Patria et Libertate” feliratú zászlókat. A munkácsi vár és a munkácsi Rákóczi-kastély a

Rákóczi-család életében meghatározó szerepet töltött be. 3. Ehhez a vidékhez kapcsolódik a szabadságharc első vesztes (Dolha, 1703. június 7.) és az első győztes (Tiszabecs-Tiszaújlak, 1703. július 14–16.) csatája, amely után a magyar függetlenség ügye országos jellegűvé vált. 4. Ung vármegye főispánja, Bercsényi Miklós nagy hatással volt a fejedelemre, ő volt Rákóczi seregének fővezére, a szabadságharc második embere. 1707. július 24-én orosz cári és lengyel követeket fogadott Ungvár várában. Személyének kultusza ma is él vidékünkön. 5. Ugocsa megye kiállását a szabadságeszmék mellett már a XVII. század végi hajdúszabadságért folytatott harcoktól számíthatjuk. Jellemző a történész Esze Tamás megállapítása: „Ugocsa kezdettől fogva kuruc vármegye, a legkurucabb valamennyi között …" 6. Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékben működött a legtovább Rákóczi állama. Vidékünk a zászlóbontástól a fegyverletételig – Magyarország és Erdély határán – a szabadságharc gazdasági bázisa, a hadsereg és a közeli várak hadellátója. Ezekben a vármegyékben kezdődött el Rákóczi rendi államának kiépítése, intézményrendszerének létrehozása, anyagi-személyi bázisának kialakítása. 7. Vidékünk a szabadságharc idején két országgyűlés (Huszt 1706, Salánk 1711) színhelyévé lett, amelyek jelentős hatással voltak mind az erdélyi, mind a magyarországi eseményekre. 8. Máramarosra vonatkozóan a huszti vár szerepe példaértékű, mivel ez volt az első jelentős erődítmény, amelyik Rákóczi szolgálatába állt. A máramarosi sóbányák jelentős bevételt biztosítottak Rákóczi hadseregének. 9. Ezen a vidéken kezdődött a zászlóbontásokkal (1703. május 21–22.), és a munkácsi vár kapitulációjával (1711. június 22.) itt ért véget a magyar történelem leghosszabb szabadságharca. 10. Ezen a vidéken élnek a ruszinok, Rákóczi leghűségesebb népe („Gens fidelissima"), akiknek hűsége és ragaszkodása a fejedelemhez – más szomszédos nemzetekkel ellentétben – példaértékűnek bizonyult.

Az itt felhozott szempontok – megítélésünk szerint – egyértelműen bizonyítják a Rákóczi-szabadságharc e vidékhez kapcsolódó sajátos voltát. Természetesen a korabeli Magyarország területén számos hasonló kapcsolódó esemény zajlott le, azonban a szabadságharc északkelet-magyarországi súlypontja vitathatatlan.

A kárpátaljai „Rákóczi-kötet", amelyet ezúttal kézbe kap az olvasó, sajátos űrt tölt be vidékünk szakirodalmában. Azon túl, hogy szemléletesen bemutatja a kuruc kor emlékhelyeit, olyan idők viszonyaira mutat rá, amely a népek közötti együttélés lehetőségét közvetíti a mai ember számára.

a Szerző

A RÁKÓCZIAK EMLÉKEZETE

Rákóczi Zsigmond – a vagyonszerző

A Rákóczi nemzetség képviselői széles látókörű, nagy műveltségű emberek voltak évszázadokon keresztül. Vallásos életük során nemcsak támogatták a tudományokat, a művészeteket, az irodalmat, hanem gyakorolták a hadművészetet is.

A Rákócziak első jeles alakja az „öreg" Rákóczi Zsigmond (1544–1608) volt, akiről mint a dinasztia alapítójáról emlékezhetünk meg. Tehetségének és gazdasági ügyekben való jártasságának köszönhetően a birtokszerző jelzőt is megkapta, ennek ellenére viszonylag kevés szó esik róla szakirodalmunkban. A politikai érzékkel megáldott Zsigmond naggyá tette a Rákóczi-famíliát, ő emelte ki a vidéki középnemesség sorából a főnemesek közé a család tagjait, neki köszönhetően válhattak nagybirtokosokká és európai szintű politikusokká a Rákóczi-család általunk jól ismert szereplői, pl. I. és II. Rákóczi György, továbbá I. és II. Rákóczi Ferenc. A birtokszerző Rákóczi vagyonát leginkább a lengyelországi borkereskedésből és a katonák zsoldjának meghitelezéséből szerezte, aminek fejében a bécsi udvartól zálogbirtokokat kapott. Ugyanakkor nem utolsósorban segítették vagyonosodását jó házasságkötései is.

1. Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem

Rákóczi Zsigmond fiatalon Perényi Péter mellett Sárospatakon katonáskodott, de később Szendrő és Eger várának kapitányaként tűnt fel az országos történelemben. 1588 őszén szembeszállt a Szikszót körülvevő többezres török sereggel Kara Ali béggel az élen. Mozgósította az egri, kassai, tokaji, ónodi és szendrői végvárak katonaságát. Az összegyűlt vitézeivel hősies ellenállást tanúsítva és megtévesztő cselt bevetve megfutamította a török csapatot, foglyokat és lövegeket zsákmányolt. A sikeres hadjárat révén bárói címet kapott. Részt vett a tizenöt éves háborúban, ahol ismét kitüntetést szerzett, nevéhez fűződik a romhányi győzelem

(1593), a füleki vár visszavétele, a Hatvan melletti ütközet (1594). I. Rudolf császár 1597-ben díszes oklevélben új elemekkel bővítette Rákóczi címerét, melybe így került bele a hármas szikla és az addigi holló helyébe a görbe kardot markoló, jobbra néző stilizált koronás sas. Folyamatosan gyarapítva Sáros vármegyei vagyonát 1601-ben megvette a makoviczai uradalmat.

Katonai pályafutása mellett érdeklődött a tudományok iránt is, ő volt a vizsolyi Biblia kiadásának legfőbb támogatója, ének- és zsoltárszerzőként is számon tartották, valamint egy verses eposz főhősét tisztelhetjük benne. Károlyi Gáspár biblianyomtató terve Rákóczi Zsigmond nélkül nem sikerülhetett volna. Az új vallást Báthori István országbíró, a Homonnai Drugethek, Mágócsi Gáspár és más hegyaljai főurak is támogatták. Ők hozatták az új betűformákat és a nyomtatáshoz szükséges papírt Németalföldről. Vizsolyban Rákóczi Zsigmondhoz kerültek a nyomdagépek és más felszerelések. Ő fogadta fel a nyomtatómestert, Mantskovits Bálintot, akit megvédett a császár ellene irányuló büntetésétől, pártfogásába véve a magyar biblianyomtatást. Rákóczi rendszeres bibliaolvasó volt, ötezer bibliai idézetről meg tudta állapítani, hogy az melyik könyv hányadik részében és versében van megírva.

Megemlítendő még, hogy egy korabeli eposz főhőseként is szerepel. Szikszói győzelmét a török felett Tardi György foglalta versbe *Szikszói győzedelem* című históriás énekében. Rákóczi Zsigmondot költőként is tisztelhetjük, bár irodalmi műve csupán egy maradt fenn. Az éneket, melyet később többször is kiadtak, 1587. május 25-én írta Munkácson. Az alábbiakban részletet idézünk belőle:

„Urunknak Mennyben menésének utána,
Ezerötszásznyolcvanhétben fordula
Áldozó csütörtökön az Munkácsban írám,
Áldott légy Isten, az mennyországban.”

1587 júniusában feleségül vette Alaghy Bekény Juditot, Mágochy András nagybirtokos özvegyét, ő lett az asszony gyermekeinek a gyámja. Evvel a házassággal jutott a Rákóczi-család birtokába Munkács és egy tornai uradalom is. Így Rákóczi Zsigmond Bereg és Torna vármegyék legnagyobb birtokosa lett.

Ekkor a munkácsi váruradalom kb. 300 ezer holdas területet jelentett, amelynek jövedelmét közel 98 ezer forintra becsülték. A birtokot túlnyomó részt erdőség borította, de haszonnal művelték annak síkvidéki részét is. Az itt működő 260 adózó porta bőséges jövedelemhez juttatta az „öreg” Rákóczit. Számos munkaerőt telepített a gazdátlan területekre. 1592-ben Cristoforo Stella egri

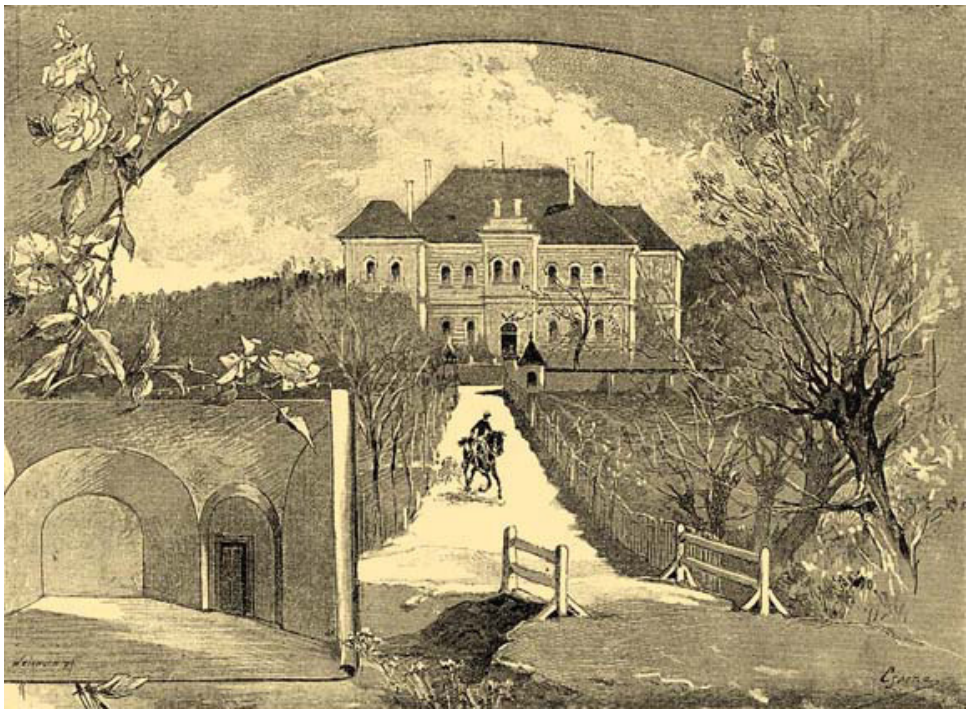

2. A felsővadászi Rákóczi-kastély

építész tervei alapján a szerzett zálogjövedelemből megkezdi Munkács várának átépítését és megerősítését. Terveit Rudolf császár is támogatja zálogemelés alapján 5 ezer tallérral. A hatalmas uradalom zálogösszegét négy év alatt kétszeresére növelték. Harminckét falut építtetett itt, de amikor lejárt gyámsági ideje, kénytelen volt átadni a birtokot Mágochy Ferencnek.

A Bocskai-szabadságharc előtt Rákóczi Zsigmondot felségárulással vádolták meg, hogy hatalmas birtokait, más magyar földbirtokosokhoz hasonlóan, megszerezzék. Ekkor értelemszerűen Bocskai István szabadságharcához csatlakozott, akinek halála után, 1607. február 8-án Erdély fejedelmévé választották. Báthori Gábor fejedelemséget követelő főúr ellen nem lépett fel, mindenáron el akarta kerülni a belső testvérháborút, inkább lemondott a fejedelemségről. Tettét ekképpen magyarázta: „…mert nem akartam keresztény vér kiontásával magamnak nagyobb uraságot keresni.” Politikai helyzete mind Bécsben, mind a Portánál ingatag volt. Egyéves fejedelemsége alatt építő politikájáról és szervezőkészségéről tett tanúbizonyságot. Példás rendben tartotta a fejedelemséget, és fegyelemre fogta a katonaságot, ami abban az időben igencsak fontosnak bizonyult. Lemondása után, 1608 márciusában elhagyta Erdélyt, ezután visszavonult a politikától.

Az 1608. évi országgyűlésen már nem tudott részt venni, egyre jobban gyötörte betegsége, a köszvény. Vagyonát fiaira hagyta. Idejét leginkább Szerencsen töltötte, de szülőfalujában, Felsővadászon hunyt el 1608. december 5-én. Síremlékét fiai vörös és fekete márványból készíttették. Ő az egyetlen erdélyi fejedelem, akinek sírja a mai Magyarország területén (a Borsod-Abaúj-Zemplém megyei Felsővadászon) található.

I. Rákóczi György – a bibliaolvasó

Felsővadászi I. Rákóczi György, a család második fejedelme Szerencsen született 1593. június 8-án. Édesapja, a Rákóczi-ház első birtokszerzője, Rákóczi Zsigmond (lásd előző írásunkat), anyja Gerendi Anna volt. Számos nemesi ifjúval egyetemben ő is Bocskai István kassai udvarában nevelkedett. Itt ismerkedhetett meg Báthory Gáborral és Bethlen Gáborral. 1615-ben Borsod vármegye főispánja, majd az ónodi vár kapitánya lett. 1616. április 18-án vette feleségül Lorántffy Zsuzsannát. Feleségével együtt megkapta a sárospataki uradalmat is, ami a későbbiekben, Munkács mellett, a legjövedelmezőbb birtokává vált.

3. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem

1619-ben már Bethlen Gáborhoz csatlakozott, akivel együtt indítottak támadást II. Ferdinánd Habsburg király ellen. Ebben az évben Felső-Magyarország kapitányává választották, Bethlen Gábor hadjárataiban a hátország biztosításával foglalkozott. Sikertelen harcot vívott Homonnai Drugeth Györggyel. 1619. november 23-án Bethlen visszafordult Bécs alól Magyarországra, és Rákóczit fejedelmi tanácsosának tette. Rákóczi mindvégig hűségesen kitartott Bethlen Gábor mellett, aki 1629-ben hunyt el. Az örökös, Brandenburgi Katalin alkalmatlansága miatt hatalmi válság alakult ki, Rákóczi esélyes uralkodójelöltté lépett elő Bethlen Gábor öccsével, Istvánnal szemben. A hajdú katonaság és a szolnoki pasa támogatásával meg-

indult Erdély felé. A két vetélytárs között végül nem került sor fegyveres összecsapásra, ugyanis az ügyben teljes érdektelenséget mutató Porta két athnamét (szultáni adománylevél) is küldött, az új fejedelem személyét pedig Brandenburgi Katalin választhatta ki. Az özvegy, Bethlen István iránt érzett gyűlöletétől vezérelve, 1630. november 26-án Segesváron a Rákóczi nevére kiállított okiratot olvasta fel, a szerencsés győztes pedig december 24-én letette fejedelmi esküjét.

Rákóczi intézkedéseinek eredményeképpen visszavette a magánkézre került kincstári birtokokat, s megtörte a nagybirtokosok hatalmát. Birtokaikat olykor elkobozta, egy részével családi vagyonát gyarapította, amelyen keresztül megalapozta Erdély erejét.

I. Rákóczi György 18 esztendős uralkodása a békés fejlődést hozta Erdélyre. A Habsburg uralkodót ekkor lekötötték a harmincéves háború küzdelmei, a másik nagyhatalmat, a Portát pedig a janicsárlázadások foglalkoztatták. Építő politikájához hadi győzelmet is tudott kapcsolni. A budai pasa elleni nagyszalontai győzelemmel megerősítette hatalmát. A hírneves, protestáns hitű fejedelemmel hamarosan kapcsolatba lépett a svéd és a francia diplomácia, akik rábírták, hogy keljen hadra a Habsburgok ellen. Azonban a Bethlen Gábor kora óta katolizált arisztokrácia megvonta tőle támogatását, ugyanígy tett a Porta is, ezért eredmény nélkül fejezte be hadjáratát.

Rákóczi 1645-ben Linzben kedvező különbékét kötött III. Ferdinánddal, amelyben visszaszerezte Erdélynek hét felső-magyarországi vármegyéjét, továbbá biztosította a királyi országrész jobbágyainak a protestáns vallásgyakorlást. Hiszen Rákóczi György nemcsak a református egyház mecénása volt, hanem könyvgyűjtő is. Felesége, Lorántffy Zsuzsanna szintén a Biblia szerinti, Istennek tetsző életet élt. Mély vallásosságát átörökítette utódaira is, rendszeres bibliaolvasókként tartották őket számon.

A fejedelem az 1645-ben megkezdődő vesztfáliai tárgyalásokon is képviseltette magát, diplomatáinak köszönhetően Erdély szerepelhetett a harmincéves háborút lezáró 1648-as békeszerződésben. Rákóczi politikájának köszönhetően Erdély felkészült arra, hogy terjeszkedni próbáljon a közép-európai térségben, és ezáltal kiszakadjon a Porta felügyelete alól. Számos pert indított földbirtoka növelése érdekében. Míg más fejedelmek az országot, addig Rákóczi családja vagyonát növelte, de végeredményben mégis nagy gazdagságával szerzett könnyebbséget alattvalóinak: ahogyan családi birtokai nőnek, úgy szabadítja fel fokozatosan alattvalói kereskedését. Először a méz és a viasz kiskereskedelmi forgalmazását engedélyezi, azután a többi exportcikkét.

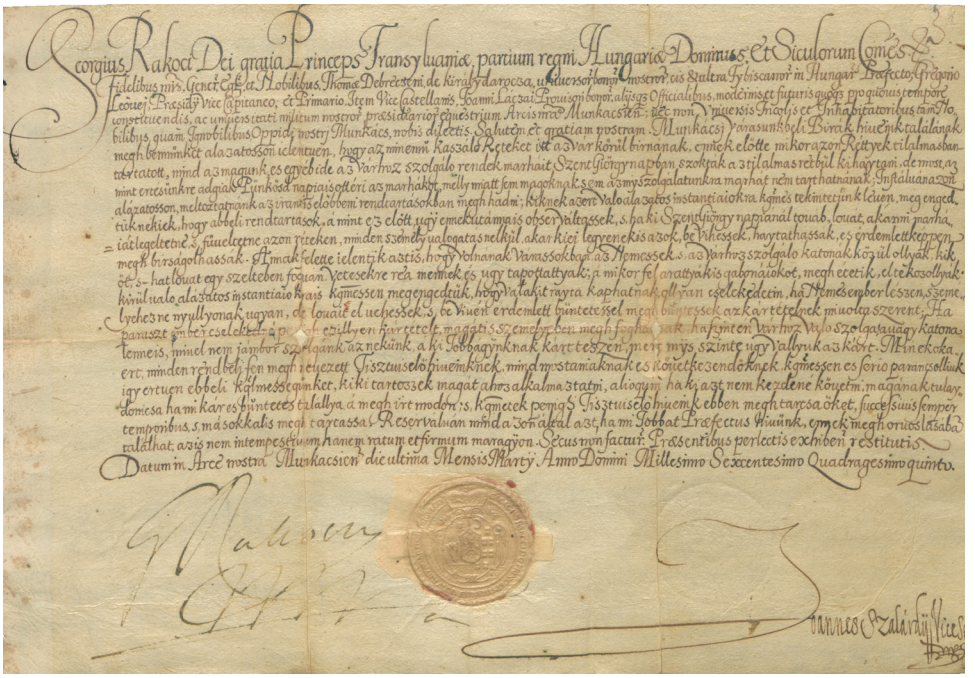

4. I. Rákóczi György rendelete a munkácsi főbírónak a legeltetés rendjéről. Munkács, 1645. március 31.

Megválasztásakor tíz nagy birtokkomplexum volt egészen vagy részben a kezén, halálakor harminckettő felett intézkedett. 1648 táján Magyarországon és Erdélyben összesen 27 000 jobbágyháztartás termelt Rákóczi birtokain: jóval több, mint százezer lélek élt falvaiban és 56 mezővárosában. Továbbá 64 majorban, valamint 12 borgazdaságban termeltek az ő javára. E hatalmas gazdaságnak jelentős része a királyi Magyarországon terült el, tekintélyes hányada jutott azonban Erdélybe is. A mezővárosokból 21, közöttük a fejedelmi székhely, maga Gyulafehérvár, a jobbágyháztartásokból pedig 12 000 fekszik a 15 erdélyi Rákóczi-birtokon.

1639-től kezdve Rákóczi nagy figyelmet fordít a munkácsi vár erősítésére. Feljegyezték, hogy a fejedelem közvetlenül is beleszólt a munkálatok menetébe. Az 1640-es években olasz mesterekkel dolgoztatott. 1649-ben épült a középső várrész két, a kaput közrefogó, belül kazamatás bástyája. Bár a Rákóczi-szabadságharc után a kiépített részeken is változtattak.

A Kárpátaljai Állami Levéltárban 19 eredeti és 6 másolat található leveleiből. Rendeleteit többek között Munkács város főbírájának levéltára őrzi. Erdély fejedelmeként élete sok szálon kapcsolódott Munkácshoz. 1633-ban II. Ferdinánd 200 000 forintért örökösen átengedte Rákóczinak

a várost és a hozzá tartozó falvakat. Ettől kezdve 140 Munkács környéki falu és a beregszentmiklósi uradalom 33 településének földesura lett. Itt fogadta 1645. április 23-án a francia követeket, kikkel a Habsburg-ellenes hadjáratról tárgyaltak. Ő építtette a munkácsi vár alsó erődítményeit két francia mérnökkel, felépíttette a lőnyílásokkal ellátott védfalakat. A várral és Munkács városával kapcsolatosan négy rendeletét őrizzük Kárpátalján. Írásaiból kitűnik a fejedelem határozott szerepvállalása a személyes és peres ügyekben is. Utasításaiban a vár körüli kaszálók használatát szabályozta a különböző rangú emberekre vonatkozóan. Pártfogásába vette az újonnan vásárolt házak tulajdonosait, majd a nemeseknek megtiltotta a paraszthá zak vásárlását. Rendelkezik elhúzódó örökösödési perekben, büntetések kifizetésében. Az 1644-es Bécs elleni hadjárat idején intenzív levelezést folytatott Ung megyével, amelytől pénzügyi s természetbeni beszolgáltatásokat követelt. Ung megye, a nehézségek ellenére is, küldött katonákat, szekereket, élelmet és takarmányt Rákóczinak. Kijelenthető, hogy az északkeleti vármegyék hozzájárultak a hadjárat költségeihez, igaz, nem a kívánt mértékben. Konkrét utasításokkal látja el a vármegyék területén állomásozó csapatokat Szabolcsban, Szatmárban, Beregben, Ugocsában és

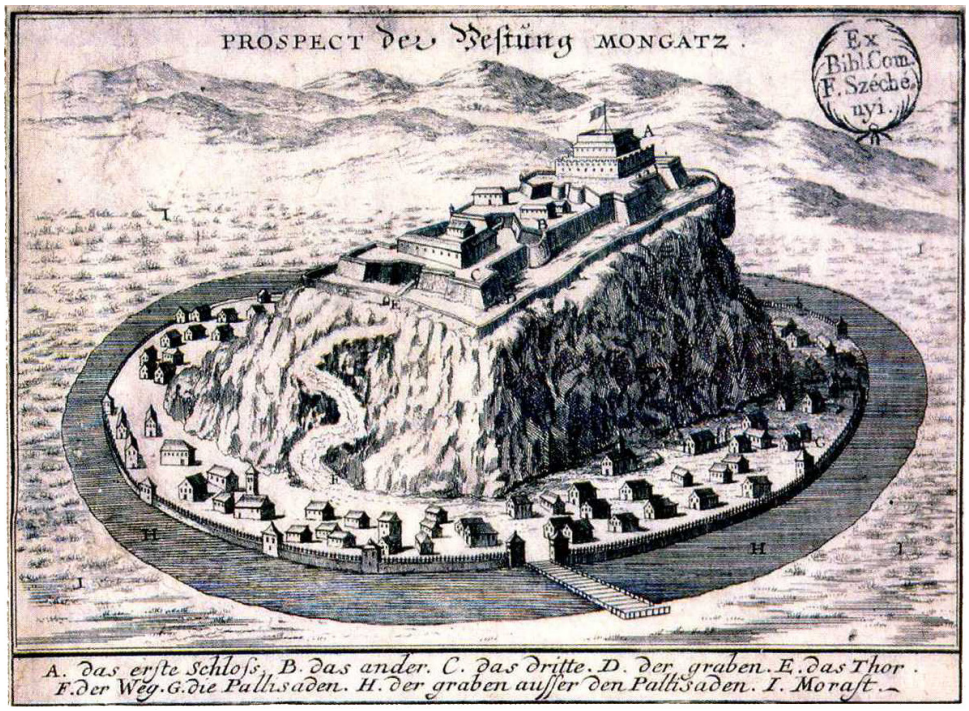

5. A munkácsi vár a XVII. század végén

Ungban. A fejedelem 100 lovast rendelt Szendrő alá, de a későbbi levelezésekből kiderül, hogy ezt a számot nem tudták biztosítani. Meggyűlt a baja a szökött, fegyelmezetlen katonákkal. A fejedelem 15 000 fős sereget állított ki, amelynek élelmezése, hadellátása nagy erőfeszítéseket követelt. Ung megyének küldött leveleiben határozottan megvédi a reformátusok érdekeit, visszaszolgáltatja a katolikusoktól a lefoglalt javakat, nem utolsósorban hű alattvalóinak birtokjogait is védte.

II. Ferdinánddal kötött szerződésében I. Rákóczi György biztosítja Erdély fejedelemségének az elismerését, ugyanakkor kötelezte magát, hogy leszereli a hajdúkat. Kapcsolata a görögkatolikus egyházzal is jóhiszeműen alakult, támogatta Tarasovits Bazil 1634. évi kinevezését a munkács-máramarosi püspöki székbe, és ezt elvárta alattvalói tisztjeitől is. 1648-ban a birtokszerző fejedelem kiváltságokat biztosított Beregszentmiklós lakosainak. A Bereg megyei gyűjteményben őrzött két levelében hű alattvalójának vagyonáról rendelkezik, majd a munkácsi fazekasokat veszi védelme alá, megállapítva, kinek kell adóba és kinek kell pénzért dolgoznia.

Rákóczi élete végén a lengyel trón megszerzésére koncentrált. A fejedelem tervéhez a kozákok támogatását is megszerezte, 1648-ban bekövetkező halála miatt azonban ez meghiúsult. Rákóczi György fejedelem belpolitikájának megítélése ma is vitákat gerjeszt, elsősorban a vagyonelkobzásai miatt. Ennek csak később mutatkozott pozitív hatása, mivel Erdély központosításához és a fejedelmi hatalom megerősödéséhez vezetett. A stabilitás folytán a békés fejlődés lehetővé tette a bethleni aranykor folytatását, ami a református oktatás támogatásával és a könyvnyomtatás fellendülésével járt. Fejedelemsége idején felújította és kibővítette a gyulafehérvári nyomdaműhelyt. A héber és görög betűsorok mellett cirill betűkkel is nyomtattatott. Gazdag bibliagyűjteményt hozott létre gyulafehérvári könyvtárában.

II. Rákóczi György – a hadakozó

Az erdélyi fejedelmek között II. Rákóczi Györgyöt (1621–1660) nevezhetjük a törökkel vívott harcai és a sikertelen lengyelországi hadjárata miatt hadakozónak. Már gyerekkorától uralkodásra készítették fel. Apja bibliaolvasásra és templomlátogatásra nevelte. Váradi kapitányként 1643-ban vette feleségül a Báthori család utolsó sarját, Báthori Zsófiát. A katolikus feleség reformátussá lett, csak férje halála után vette visszsza vallását. Már 1642-ben fejedelemmé választották, de csak 1648-ban

6. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem

iktatják be. Erdélyi fejedelemként pontosan fizeti az adót a töröknek, ezért is rendelik alá a moldvai és a havasalföldi vajdákat.

Politikájának fő eleme a lengyel trón megszerzése, amit már apja is megvalósíthatónak vélt, és természetesen a török szorításából való szabadulás. A fejedelem figyelemmel kísérte a nemzetközi eseményeket is politikai irányvonalának megvalósítása érdekében. A lengyelországi svéd invázió idején a svédekkel köt szövetséget, hogy megszerezze a lengyel királyi koronát. Továbbá 1651-ben Erdélyben tárgyalásokat folytatott Bohdan Hmelnickijjel, a kozák hetmannal, aki a lengyelek elleni fellépés fejében támogatta, de csak jóval később, 1656. szeptember 7-én kötnek szövetséget. Ezután Rákóczi december 6-án aláírta X. Károly svéd király szövetséglevelét is, így erős lengyelellenes koalíció jöhetett létre.

Rákóczi a nemzetközi viszonyokat kedvezőnek vélte egy lengyelországi hadjárathoz, ugyanakkor anyja és egyes tanácsadók óva intették a külföldi felvonulástól. Mozgósította híveit, és a Máramaros vármegyei Visk városát jelölte ki gyülekezőhelyül, 1657. január 14-én ide rendelte katonaságát. Itt újra tárgyalt a már említett szövetséges államok küldötteivel. Fényűző sátrat rendezett be a koronavárosban, ahol többek között fogadta Alekszej Mihajlovics orosz követet, aki értékes ajándékot hozott Rákóczinak, avval a céllal, hogy eltérítse a hadjárattól. A fejedelem azonban az ajánlat ellenére a svéd király támogatásában bízott. Január 17-én Visken szervezett országgyűlést, a rendek itt négy törvénycikket fogadtak el, főképpen az adózás feltételeit rögzítették. Rákóczi kinevezte helytartóit: Rhédey Ferencet, Barcsay Ákost és Serédy Istvánt. Rhédey Ferencben Erdély következő fejedelmét tisztelhetjük, családi kapcsolatai huzamo-

7. A Rákóczi-család címere

sabb ideig Máramaroshoz kötötték, Huszton hunyt el 1667. május 13-án.

A Visken összegyűlt mintegy 30 ezres erdélyi sereg 1657. január 18-án indult útnak Kövesligeten át Lengyelország felé. Ökörmezőn keresztül vonult Hidegpatakra, Iszkára, Priszlopra, majd nagy erőfeszítések árán kelt át a hágón. A sziklás hegyeken katonai felszereléssel vonulni nagy megpróbáltatást jelentett és nagy haditeljesítménynek bizonyult. A fejedelem kiemelt zsoldot fizetett katonáinak, maga is tisztította a havas utakat. A sereg egy része Rákóczi utasítására más irányba, a Beszkidek felé vette útját. A had január 30-án ért Szkoléba, innen küldte a fejedelem Kemény Jánost egy csapat élén a lengyel híveihez. Ezután elfoglalták Krakkót, majd Varsót is. Rákóczihoz előrenyomulása közben 20000 kozák is csatlakozott, s így a katonaság létszáma, mely eredetileg mintegy 18000 lovasból, 5000 erdélyi gyalogból és 6000 oláhból állt, jelentősen megnőtt. A látszatgyőzelem után Rákóczi egy megváltozott politikai-hadi környezetben találta magát, melynek eredményeként lengyelországi megerősödése nem sikerülhetett. A svéd király a dánok támadásának hírére visszavonult főhadával lengyel földről, a Porta parancsot adott a tatároknak az erdélyi hadak kiűzésére Lengyelországból. Különösen érzékenyen érintette Rákóczit, hogy családjának régi rokonai, barátai mind ellene fordultak. A sereg visszafordultával a kozákok hazakísértették magukat és roppant zsákmányukat az erdélyi hadakkal, s mihelyt közel voltak országukhoz, egyszerűen faképnél hagyták a fejedelmet. A fejedelem végül a lengyelekkel megalázó békét kötve alig háromszáz fős kísérettel hazamenekült.

Ezt a hadjáratot önálló fejedelemként hajtotta végre, a török jóváhagyása nélkül, nem fogadva el a vazallusságot. Tettéért súlyosan fizetett, a vereség után Rákóczi katonáira tatár rabság várt, itt jelentős részük meghalt, másik részük pedig csak magas váltságdíj lefizetése után szabadulhatott. Kemény János, a sereg vezetője is tatár fogságba esett.

Ezután újabb tragédia vette kezdetét. A lengyel Lubomirsky marsall a fejedelemnek tett ígérete ellenére bosszúhadjáratot indított a Rákóczi-birto-

kok ellen. A marsall katonái 1657. június 15-én átkeltek a Beszkideken, és végigrabolták egész Északkelet-Magyarországot Szepestől Máramarosig. Munkácsot, Beregszászt, Visket felégették. Beregszászban a katolikus templomba menekült embereket kivégezték, a templomot felgyújtották. A bosszú jeléül a templom falára ezt írták: „Vicem pro vice reddo, amice, tibi!" (Jelentése: a kölcsönt a kölcsönért visszaadom neked, jó szomszéd). Ekkor pusztították el Kismuzsaly községet, amelynek romtemploma ma is mementóként szolgál. A történelmi szakirodalomban feljegyzések tanúskodnak a károkról.

Rákóczi kudarca után Erdélyt török-tatár rablótámadás fenyegette. Az országgyűlés 1657 októberében Rhédey Ferencet választotta fejedelemmé, de Rákóczi a székelyek és a hajdúk segítségével már 1658 elején visszaszerezte a hatalmat. Tárgyalt a Habsburgokkal, de Lipót császár biztosította a törököket, hogy támadásuk esetén nem avatkozik be. Ennek következményeként a tatárok pusztították Erdélyt. Ezután Barcsay Ákost választották fejedelemmé, ha nagy összegű hadisarc és erődítmények elvesztése árán is, de megmentette az országot. Rövidesen azonban Rákóczi az alföld északkeleti területén a székelyek segítségével Barcsay ellen indult. A többször lemondatott, majd újra megválasztott fejedelemről feljegyezték, hogy kiváló katona volt, mindig az első sorokban harcolt. Az ellene felsorakozó törökökkel vívott szászfenesi csatában (1660. május 23.) megsebesült és rövid idő múlva meg is halt. Halálával az addig bizonyos politikai-gazda-

8. II. Rákóczi György rendelete bírósági ügyekkel kapcsolatosan. Földvár, 1653. június 26.

sági mozgásteret élvező Erdélyt is korlátozza a török. Később a törökök megadásra kényszerítik Váradot, a város eleste után az éppen nyomtatás alatt álló Váradi Biblia példányait még épségben elszállították.

II. Rákóczi György Ferenc fiát még 1652-ben fejedelemmé választották, de halála után feleségének és fiának el kellett hagynia Erdélyt.

II. Rákóczi György után kevés irathagyaték maradt a Kárpátaljai Állami Levéltárban. Mindössze öt rendelete áll rendelkezésünkre. Annál több írását őrizték meg Báthori Zsófiának, akinek több mint 30 saját kezűleg aláírt levele található levéltárunkban. Rendelkezett magán-, vagyonügyi, kereskedelmi kérdésekben. Az okiratokat a környező vármegyék, városi főbírók és a munkácsi püspökség iratai közt találhatjuk meg. II. Rákóczi György ugyan sokat tartózkodott Munkácson, de a munkácsi domínium ügyeit felesége vezette. Ezúttal a fejedelem által aláírt iratokról számolunk be.

1650. április 6-án Gyulafehérváron II. Rákóczi György Tóth Mihály máramarosszigeti lakosnak állított ki nemeslevelet. Ez a dokumentum másolatban maradt ránk. Hasonló ügyekben számos alkalommal rendelkeztek az erdélyi fejedelmek. A báró Perényi család iratanyagában található Rákóczi 1650. december 9-én kelt levele, amelyben bírósági peres ügyben foglalt állást: Lencsek István nemes ellen elfogadott bírósági határozat végrehajtásáról döntött Kőrösi István javára. Ez egy eredeti, viaszpecséttel ellátott dokumentum. Továbbá 1653-ban Földvárról írta, hogy a Géres Anna elleni peres eljárást napolják el. Ezenkívül két levele maradt ránk a máramarosi öt koronaváros gyűjteményében az 1655. december 13-ai döntéséről, amikor is a Técső, valamint Szaplonca és Remete községek közötti határ megállapítása ügyében ismertette álláspontját. Az iraton jól látszik az eredeti viaszpecsét, és megőrizték a kapcsolódó másolatot is.

I. Rákóczi Ferenc – az összeesküvő

I. Rákóczi Ferenc (1645–1676) a jeles dinasztia kevésbé ismert férfitagja rövid életet élt, nevét elsősorban fia, az 1703–1711. évi kuruc szabadságharc vezérlő fejedelme kapcsán őrizte meg az utókor. Ettől függetlenül élete és tevékenysége jól szemlélteti a Rákócziak körül folyamatosan meglévő feszültségeket, amelyek politikai és egyházi téren egyaránt megmutatkoztak, ezért meghatározták életét.

II. Rákóczi György és Báthori Zsófia, a magyar történelem jeles személyiségei voltak I. Rákóczi Ferenc szülei. A fejedelmi család sarja 1645. február 24-én született Gyulafehérváron. Csulai György erdélyi református püspök keresztelte meg, nevét apjának korábban elhunyt testvére emlékére

9. I. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem

kapta. Még gyerekként a gyulafehérvári országgyűlés 1652. február 18-án fejedelemmé választotta, de sajnos hatalmát a körülmények miatt soha sem gyakorolhatta. Tizenhat éves volt, amikor apja meghalt. A vallási hovatartozás a családban óriási politikai és kulturális jelentőséggel bírt, mivel anyja, Báthori Zsófia 14 évesen, leendő férje kedvéért tért át a reformált hitre. Apjának halála után, 1661 augusztusában anyjával a katolikus hitre tértek.

II. Rákóczi György halála után változott az erdélyi-török politika, IV. Mehmed szultán, előzetes megválasztásának ellenére, nem engedte a fejedelmi székbe lépni Ferencet. Ennek fő oka apjának az 1657. évi sikertelen lengyelországi hadjárata volt, amit a Porta megtiltott, mivel tudta, hogy a megszerzett hatalmát éppen ellene fordítja. I. Rákóczi Ferenc tervei meghiúsultak, és csak a 21 éves korában elfoglalt Sáros vármegyei főispáni tisztsége nyújtott számára menedéket. Újdonsült katolikussága és anyjának hitbuzgósága ellenére a Habsburg-házzal továbbra is ellenzékben maradt. Az 1661. március 1-jén kötött házassága Zrínyi Ilonával ezt erősítette meg. Báthori Zsófia csupán azért nem vett részt a menyegzőn, mert fia meghívta a protestáns nemeseket is.

A fiatal Rákóczinak hiába adományozott a császár 1664-ben grófi rangot, 1666-ban sárosi főispáni címet, azonban az 1663–64. évi török háború befejezése, valamint a magyarokra előnytelen vasvári béke miatt már elfordult a bécsi udvartól. A Wesselényi-féle összeesküvés életének nagy fordulópontja. Apósa, Zrínyi Péter és Apafi Mihály erdélyi fejedelem is összeesküvők, igaz, az utóbbit visszatartotta a török hatalom. Ferenc megbízható személynek számított a császárellenes oldalon, és a ráhatás eredményeként 1699-ben vállalta, hogy ha fejedelmi székbe jut, támogatja a protestánsokat. Rákóczi Ferenc nevéhez az összeesküvésen kívül az 1670. április 10-én fellángoló felső-magyarországi felkelés fűződik. Sárospatakon letartóztatta Rüdiger Starhemberg tokaji várparancsnokot. A felkelést azonban nem támogatta sem Erdély, sem

a török vezetés, ezért Tállyánál letették a fegyvert, ettől függetlenül a többi arisztokratához hasonlóan ő is felségárulási perre és halálos ítéletre számíthatott. Ezután reményt vesztve a munkácsi várban akart kegyelmi kérvényt fogalmazni a császárhoz, de anyja tudta, hogy ez nem elég. Báthori Zsófia buzgó katolikusságával, az egyházi főméltóságoknak adományozott nagyvonalú ajándékokkal elérte, hogy az eredetileg fia életéért a családra kivetett kétmillió forint váltságdíjat 400.000 forintra csökkentsék. A kegyelemért vállalta, hogy Ecsed, Makovica és Sárospatak váraiba császári őrséget fogad és tart el. Mindent megtett, hogy a család birtokai megmaradjanak. I. Rákóczi Ferenc a váltságdíjához adott 40 ezer tallér értékű ékszer fejében feleségére íratta Regéc várát, Tállya és Szántó mezővárosokkal együtt. Ilyen áron szabadulhatott meg a kivégzéstől I. Rákóczi Ferenc. Evvel a „fejedelem" politikai pályafutása is befejeződött, ezután Munkácson és Borsiban, a család ősi lakhelyein töltötte idejét. Zboróra való utazása után hirtelen elhunyt, halálának oka vagy körülményei ma sem tisztázottak, szervi megbetegedés vagy merénylet áldozata lett-e, nem tudjuk. Az elhunytat a felső-magyarországi feszültségek miatt Zboróról Kassára szállították, méltóságához és rangjához illően itt temették el. Hatalmas tömeg várta már a város előtt, a szertartást az egri püspök végezte, majd a jezsuita templom sírboltjába helyezték Kassa főterén. Ezt a kéttornyú templomot édesanyja építtette nagy költségekkel, faragott kövekből, később itt talált nyugodalmat maga Báthori Zsófia is. A temetés fényűző körülményeit jelzi, hogy annak menete 32 programpontból állt. Magyarországon ez volt az utolsó fejedelmi temetés. A szentély északi falán látható a fejedelem epitáfiuma, mely egy darab hársfából készült. Tetején a fejedelem koronás alakja, belső mezején a Rákócziak ezüstcímere, körülötte latin felirat. Magyarul: „Rákóczi Ferenc úr Őfelsége, Isten kegyelméből Erdély választott fejedelme, a magyarországi Részek [Partium] ura, a székelyek ispánja, Sáros vármegye örökös főispánja és örökös grófja, stb. jámbor halállal múlt ki az Úr 1676. esztendejében július 8-án, életének 31. évében."

I. Rákóczi Ferenc rövid pályafutása után kevés írott örökség maradt ránk vidékünk levéltári gyűjteményeiben.

Zrínyi Ilona – „Európa legbátrabb asszonya"

Zrínyi Ilonát (1643–1703) a magyar történelem nagyasszonyát, Munkács várának hős védőjét a magyar szabadság szimbólumának tartjuk. Történelmünk nőalakjai között kiemelkedő szerepet játszott férje oldalán a Habsburgok elleni küzdelemben. Születésének dátuma ma is kérdéseket vet fel, vannak kutatók, akik későbbre teszik születését. A hős asszony

életének epizódjai és a hozzá fűződő helyi kultusz beépült identitástudatunkba, és példaként tekinthetünk rá mint várvédő asszonyra és gyengéd családanyára.

10. Zrínyi Ilona fejedelemasszony

Apja, Zrínyi Péter horvát bán a későbbi politikai szerepvállalása során a török orientáció felé sodródott, amiért végül a császár kivégeztette. Édesanyja, Frangepán Katalin korának egyik legműveltebb asszonyaként számos imakönyv és verses naptár kiadásának támogatója volt. Zrínyi Ilona gyermekévei szeretetteljes főúri környezetben teltek el. Nyelveket tanult, beszélte a horvát, magyar, latin, német nyelvet. Elsajátította a lovaglás túl a nyíl és az íjazás művészetét is. Felnőtté válása után anyja rangjához illő vőlegényt szemelt ki számára I. Rákóczi Ferenc felvidéki nagybirtokos személyében. Az esküvői szertartást Makovica várában tartották 1666. március 1-jén, ezután Sárospatak várába költöztek. Családi életük nem volt zavartalan. Anyósa, Báthori Zsófia ellenszenvvel viseltetett iránta, aminek leginkább politikai okai voltak, ugyanis nehezményezte, hogy fiát Zrínyi Ilona és környezete által bevonják egy Habsburg-ellenes megmozdulásba. Zrínyi Ilona 1672-ben szülte meg leányát, Júliát, majd négy évvel ezután a borsi kastélyban II. Rákóczi Ferencnek adott életet. Rövidesen elhunyt I. Rákóczi Ferenc, így Ilonára hárult a mintegy 2 millió kat. hold kiterjedésű Rákóczi-birtok igazgatása. Egyidejűleg egyengette gyermekei sorsát, a környező világra való fogékonyságra és felelősségre nevelte őket.

Zrínyi Ilona 1678-ban a szentmiklósi kastélyban ismerkedett meg Thököly Imrével. Kölcsönös szimpátiájuk szerelemmé vált, találkáik színhelyéül gyakran e várkastély szolgált. 1682. június 15-én a munkácsi vár kápolnájában Zrínyi Ilona hűséget fogadott Thököly Imrének. Thököly ezután átvette a munkácsi várat, és felesküdtette a várőrséget is, majd sor került a vár megerősítésére.

A fejedelemasszony azonkívül, hogy gyengéd feleség volt, figyelemmel kísérte férje hadműveleteit. Tárgyalásaival segítette a „kuruc király" politikáját. Még az esküvő előtt Thököly szövetséget kötött a törökökkel a Habsburgok ellen, de az 1683-ban indult Bécs elleni támadás kudarcba ful-

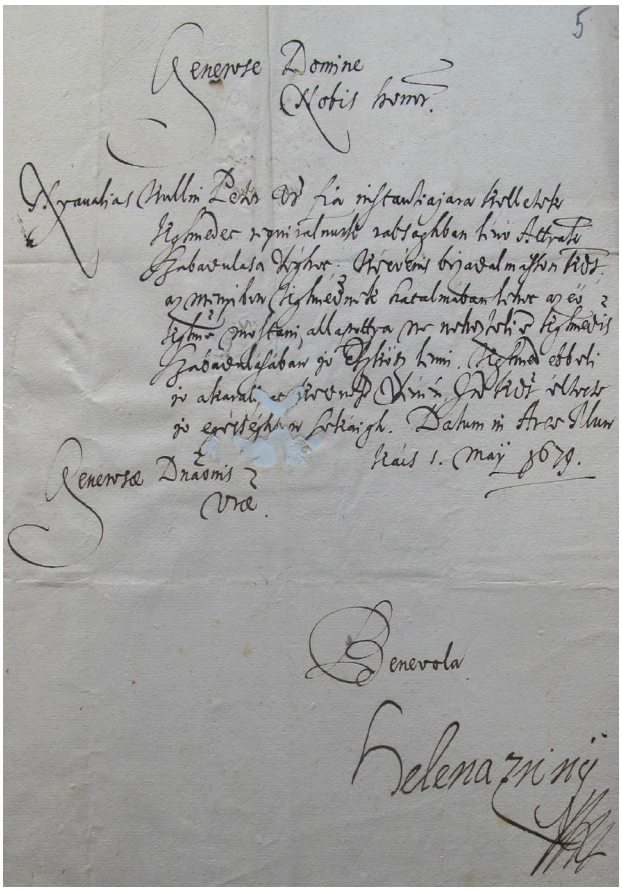

11. Zrínyi Ilona levele Ung vármegyéhez Kulin Péter kiszabadításáról. Munkács, 1679. május 1.

ladt. Zrínyi Ilona gyermekeivel Munkácson maradt, miután a császári hadsereg a várat ostromzár alá vette. A mintegy háromezer főnyi katonaság hősiesen ellenállt, élükön a férfias bátorságáról tanúságot tevő Zrínyi Ilonával. A várvédők hősiességét bizonyítja, hogy többször is kitörtek a gyűrűből, nagy károkat okozva az osztrák katonaságnak. 1686. március 10-én Caprara feladásra szólította fel a vár úrnőjét, aki válaszlevelében – amelyet az európai közönséggel is megosztott – gyermekei és egyben a magyar szabadság érdekeit védte. A Zrínyi Ilona által tanúsított ellenállás kivívta a környező országok rokonszenvét. A francia király, XIV. Lajos Európa legbátrabb asszonyának nevezte, így írtak róla a holland és a francia újságok címlapjain. Ilyen ostromhangulatban került sor a kis Rákóczi Ferenc 10. születésnapjára, március 27-én. Május 22-én pedig Ilona-nap alkalmából köszöntötték a gyermekei, ami mély nyomokat hagyott mind Zrínyi Ilona lelkében, mind a magyar történetírásban. Báthory Zsófia halála (1680) után Zrínyi Ilona minden évben megünnepelte névnapját. Ekkor (május 23-án) a környező vármegyék – kiváltképp a Rákóczi-birtokokat magukba foglaló Zemplén, Ung, Bereg – képviselői és főnemesei parádés külsőségek mellett tették tiszteletüket a munkácsi úrnőnél. A vár körüli pusztán látványos lovagi tornát rendeztek. A környező falvakból is sokan ellátogattak a fejedelemasszonyhoz. A pazar lakomák, a főnemességgel folytatott megbeszélések és mulatságok csak-

nem egy hétig tartottak. Az Ilona-napokat a várostrom idején (1685–1688) is megtartották, csupán a lovagi torna maradt el. A lovagi tornákat akkor a hősies kirohanások pótolták, amelyek eredményeként elérték Beregszászt, Szerednyét és a máramarosi határt is. 1687-ben voltak a legszerényebbek az Ilona-napok, de a vártisztek ekkor is ünnepi díszbe öltöztek. A fejedelemasszony gyermekei, Júlia és Ferenc verseket szavaltak, amelyekben anyjuk iránti szeretetüket fejezték ki. Az ünnepelt tiszteletére a munkácsi vár ágyúi díszlövéseket adtak le, háromszoros üdvlövéssel köszöntötték úrnőjüket.

A folyamatos ostrom nem hozott eredményt, a fejedelemasszony különböző országokba küldött segítségkérelmei rendre válasz nélkül maradtak. Közben Thököly felmentő serege csupán Nagyváradig jutott el, és fokozatosan veszítette el erősségeit. Végül a fejedelemasszony a vár feladása mellett döntött, ennek okairól, körülményeiről ma sem egyértelmű a szakemberek véleménye. A Rákóczi- és Thököly-birtokok a Kamara kezelésébe mentek át, Ferenc és Júlia gyámság alá kerültek. 1688 januárjában a fejedelemasszony összeszedte értékeit – Bibliákat, szentképeket, ékszereket, könyveket –, ezután elindult Bécsbe. A legszörnyűbb ítélet azonban gyermekeinek elszakítása volt, akik zárdában nevelkedtek fel. Zrínyi Ilonának csak négy év után sikerült szabadságát megváltania fogolycsere által. Thököly, amikor benyomult Erdélybe, és a zernyesti csatában legyőzte a császári erőket, foglyul ejtett egy generálist és egy ezredest. Ezen főtisztekért sikerült kiváltania feleségét a bécsi fogságból.

A fejedelemasszony még a törökországi útja előtt sem búcsúzhatott el fiától, de búcsúlevelet írt hozzá. A bámulatos lelki erővel megáldott asszony a száműzetésben férje és a bujdosók legfőbb támasza és vigasza volt. A rendkívül szűkös, olykor kimondottan sanyarú viszonyok között minden tőle telhető módon próbált segíteni a nála is rosszabb helyzetbe került honfitársainak. Utolsó éveit Nikodémiában, a „Virágok völgyében" töltötte. 1703. február 18-án hunyt el bizonyára 60 éves korában, Konstantinápolyban temették el a Szent Benedek-templomban. Végső nyughelye 1906. október 29-től a kassai Szent Erzsébet-dóm lett, amelynek kriptájában Zrínyi Ilona földi maradványai közös szarkofágban pihennek fia, II. Rákóczi Ferenc maradványaival együtt.

Zrínyi Ilonának 11 levele volt található Ung és Bereg megye egykori levéltáraiban, ma pedig a Kárpátaljai Állami Levéltárban. A korabeli szokásoknak megfelelően a levelek szövegét nem saját kezűleg a fejedelemasszony vetette papírra. Ezt a munkát a személyi titkárok végezték, csupán az aláírás eredeti.

II. Rákóczi Ferenc – a vezérlő fejedelem

II. Rákóczi Ferenc 1676. március 27-én született a Zemplén vármegyei Borsiban (ma Szlovákia). Az ifjú Rákóczi **g**yermekéveit leginkább Sárospatakon, Munkácson és Szentmiklóson töltötte. 1682 és 1685 között édesanyjával, Zrínyi Ilonával együtt élte át a munkácsi vár ostromát és átadását a császári erőknek. Az ostromzár idején anyjának írt versei ma is példaértékűek. A vár feladása után a kis Rákóczit Csehországba, a neuhauseni jezsuitákhoz vitték, ahol császárhű szellemben nevelték. Gyámjául Kollonics Lipót érseket nevezték ki, aki szerzetesnek szánta. 1690-ben kezdte meg a tanulmányait a prágai egyetemen, eredményesen tanulmányozta a matematikával, az építészettel és hadtudománnyal foglalkozó műveket. 1692-ben sikerült kivonnia magát a gyámság alól. 1694-ben feleségül vette Sarolta Amáliát, a hessen-rheinfelsi uralkodó lányát.

Magyarországra való visszatérésekor 1694 májusában Sáros vármegye örökös főispánjának nevezték ki. Az 1697. évi hegyaljai felkelés idején felkérést kapott a felkelés vezetésére, de ő kitért ez elől, és inkább Bécsbe utazott. A hegyaljai felkelés vérbefojtása után barátságot kötött Ung vármegye főispánjával, Bercsényi Miklóssal, akivel Habsburg-ellenes szervezkedésbe kezdett. Valószínű, hogy az országos szabadságharc gondolata éppen Ung várában született meg. Elhatározásuk eredményeként kapcsolatot létesített a Habsburgok nagy ellenségével, a francia királlyal, XIV. Lajossal. A Rákóczi-családban a Habsburgok elleni harcnak régi hagyománya volt.

12. II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem

A francia kapcsolat árulás miatt kitudódott, 1701-ben Rákóczit sárosi kastélyában letartóztatták és halálra ítélték, de a felesége, Hesseni Sarolta Amália hercegnő segítségével megszökött a bécsújhelyi börtönből. Rákóczi Lengyelországba menekült, ahol rokoni kapcsolatai segítségével, a Sieniawska családdal Brezán (ma Berezsani, Ternopoli terület) várában telepedett le Bercsényivel, aki szintén ide

menekült. Rákóczira vérdíjat tűzött ki I. Lipót császár: 10 ezer forint élve, 6 ezer halva. Rákóczi, Bercsényi, a Sieniawskák jelentős diplomáciai erőfeszítéseket tettek külföldön – elsősorban Franciaországban –, hogy fegyvert, katonaságot és képzett tiszteket vonjanak be a leendő szabadságharcba, de kevés sikerrel jártak.

Az elégedetlenség a Habsburg uralommal szemben Magyarországon a „föld népénél" is kiteljesedett. Bereg vármegyében az Esze Tamás tarpai jobbágy vezetésével szervezkedő bujdosók a nép nevében léptek fel az uralkodó ellen. Így jöhetett létre a főúri, jobbágy és nemzetközi vonalon az a szövetség, amely szembeszállt Európa legerősebb hadseregével.

13. Kuruc fegyverek a munkácsi vár kiállítótermében

A szervezkedő Eszéék küldöttséget küldtek Brezánba, hogy tárgyaljanak Rákóczival a felkelés együttes folytatásáról. A fejedelem, miután Barvinszky Gál tisztje által is megbizonyosodott az északkelet-magyarországi nép hajlandóságáról a szabadságharcra, beleegyezését adta a felkelés vezetéséhez, és „Cum Deo pro Patria et Libertate" feliratú zászlókat adott át a nép küldötteinek. Rákóczi 1703. május 12-én nyílt levéllel – a brezáni pátenssel – fordult az ország nemes és nemtelen lakosságához, hogy vegyék fel a fegyvert az ország függetlenségének kivívására, megígérve, hogy a felkelés után kiemeli őket a jobbágysorból. Evvel Rákóczi hadinépének ismerte el a felkelőket, és győzelem esetén szabadságot ígért számukra.

A brezáni pátenst terjesztve 1703. május 21-én Tarpán, 22-én pedig Váriban és Beregszászban Esze Tamás vezetésével kibontották a szabadságharc Rákóczi által küldött zászlaját. Beregszászból egyenesen a Vereckei-hágóhoz indultak Rákóczi fogadására. Út közben Dolhánál táboroztak le. 1703. június 7-én az itt megpihenő kurucokon a Károlyi Sándor szatmári főispán vezette nemesi bandérium és a szatmári helyőrség egy százada ütött rajta. A váratlan támadás eredményeképpen Esze csapatát szétszórták, és az

14. Rákóczi és Esze Tamás találkozása a Vereckei-hágón

ezernél több felkelőből alig maradtak 200-an, akikkel tovább tudtak vonulni Verecke felé. A zsákmányolt kuruc zászlókat Károlyi Sándor Bécsbe vitte igazolandó a zendülők szétverését. Bécs urai azonban nem hittek császárpárti fellépésében, és tekintélyében sértették meg a magyar főnemest, aki rövidesen Rákóczi táborába állt, és a hadsereg főparancsnoka lett.

Rákóczi 1703. június 16-án Vereckénél átlépte a magyar határt, ahol találkozott az Esze Tamás által vezetett megmaradt kurucokkal. Rákóczi a rendezetlen csapatok megszervezése után Munkács felé vette útját, ahol mintegy 3000 ember csatlakozott hozzá. A fejedelmi sereget a ruszinok is gyarapították, akik végig kitartottak a szabadságharc eszméje mellett. Ezért is nevezte el Rákóczi Gens fidelissimának, a leghűségesebb népnek a ruszinokat. Munkácsra érkezésük után azonban az Ungvárról induló Montecuccoli vasas ezrede kiszorította a városból, így vissza kellett húzódni a határ közeli hegyekbe, Zavadkára. Később segélycsapatokkal megerősödve indultak a Tisza vidékére, ahol Tiszaújlak és Tiszabecs határában szétszórták a megyei nemes-

ség erőit. Tiszabecsnél és Vásárosnaménynál sikeresen átkeltek a Tiszán, ez a július 14–16-án történt átkelés Tiszaújlak határában a szabadságharc első győztes csatájaként vonult be a történelembe.

Evvel a kurucok előtt megnyílt az alföldi térség. Rákóczi az új magyar államszervezet kiépítését már a zászlóbontásokkal egy időben megkezdte. A Nagyságos Fejedelem az 1703. július 18-án kiadott naményi pátensében csatlakozásra szólította fel a nemességet, a vetési pátens pedig a fegyvert fogó jobbágyokat családjukkal együtt felmentette minden közteher és földesúri szolgáltatás alól.

1703 nyarán az erődítmények közül elsőként a huszti várat sikerült fondorlattal megszerezni a felkelőknek. A máramarosi sóbányákat 1703. július utolsó napjaiban Majos János foglalta el, majd ezt követően a környékbeli magyar és ruszin parasztokkal megerősített kurucok Munkács és Ungvár várát vették blokád alá. Munkács várát 1704. február 16-án, Ungvár várát pedig 1704. március 16-án adták át a kurucoknak. Később Rákóczi innen irányította a szabadságharcot, és orosz diplomatákat is fogadott a várban. A fejedelem gondoskodott a vár bővítéséről és korszerűsítéséről, a munkácsi várat hosszú ostromra készítette fel.

Az északkelet-magyarországi régió végig a szabadságharc alatt a katonaállítás és Rákóczi államának gazdasági bázisa volt. Rákóczi egy konföderatív független magyar államot képzelt el, amelynek kiépítésére

MI FEJEDELEM FELSŐ VADÁSZI
RÁKOCZI FERENCZ,
Nemes Sáros Vármegyének Örökös Fő-Ispànnya.

ADgjuk tudtára mindeneknek a' Kiknek illik ez mi levelünknek rendiben. Hogy mivel Az Komorzányi Lakosok közül meg értvén Edes Hazánk fel-szabaditása mellet való indúlásunkat; hozzánk és Edes Hazánkhoz való, hűségeket magok meg jelenésekkel bizonyitván; kivánták *Protectionalis* levelünket-is, mind Joszágok, mind személyek iránt, kiket méltoknak itilvén; ezen Petsétes *Protectionalis* Levelünk által hűségünk alatt való mind Lovas és Gyalog, Tiszteinknek és Hadainknak közönségesen parantsollyuk, sem Jószágokban, sem személyekben, házokban házokon kivül, erdön avagy mezön lévökben, Templomokban, Parochiájokban, Scholájokban, egy szóval semmi névvel nevezendö Jószágokban meg ne kárositsák, kárositassák; máskint valakik ezen Parantsolatunk ellen tselekesznek, és a' meg irt helynek lakosit, a' meg nevezett Joszágokban avagy személyekben meg-háborittyák, háboritattyák, avagy károsittyák és kárositattyák kemény büntetésünket el-nem kerülik: Söt életek-is el-vész érette.

Költ Táborunkban Az Vetési Mezőn Lévőben Die 26 Augusti Anno 1703.

Rákóczi Ferenc

15. II. Rákóczi Ferenc kiváltságlevele a komorzányi lakosoknak. Vetési mező, 1703. augusztus 26.

és megerősödésére akkor még nem voltak meg a feltételek. A sikeres felvidéki hadjárat és az alföld jelentős része felszabadításának eredményeként a kurucok hatalma az ország nagy területére kiterjedt. 1704. július 8-án Rákóczit a gyulafehérvári országgyűlés erdélyi fejedelemmé választotta, de beiktatására csak 1705. április 5-én került sor, még ebben az évben a szécsényi országgyűlés vezérlő fejedelemmé választotta. A továbbiakban Rákóczi 1705 végén tért vissza Munkácsra, ahol a vár erősítésének munkálatait felügyelte. December 20–21-én Beregszászban tartózkodik, ahonnan a nemesek felkelését hirdeti meg. 1707 elején visszatér Munkácsra. Az ónodi országgyűlés után is Munkácson találhatjuk, itt kastélyában, az ún. Fejér házában dolgozik, később Ungváron és a szerednyei kastélyában is megfordul. 1707-ben az ungvári várban fogadta David Ivanovics Corbe cári követet a lengyel trón ügyében. A szabadságharc 1707-ben érte el csúcspontját: ekkor az ónodi országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. Közben folytak a béketárgyalások, amelyen a fejedelem ragaszkodott az erdélyi fejedelmi címhez, de ezt a császári tárgyaló felek nem ismerték el. Az 1708. decemberi béketárgyalások után Munkácson szervez. Az 1709. évben Rákóczi huzamosabb időt tölt Bereg vármegyében, itt folyamatosan tárgyalt a magyarországi és erdélyi főurakkal. 1710 végén Pálffy János császári főgenerális részvételével újra indultak a két fél közötti béketárgyalások. 1711-ben Skolében tárgyalt Dolgorukij orosz miniszterrel a cár által ígért segélyről, mindhiába. Ezután a fejedelem Pálffyval tárgyalt 1711. január 31-én Vaján, ahol megállapodtak kétheti tűzszünetben. Ezek a tárgyalások akkor sem vezettek eredményhez, ha az ország jövőjéről ezúttal két magyar ember – Pálffy János és Rákóczi – tárgyalt.

A szabadságharc végén a vidékünkre szorult Rákóczi-állam erdélyi és más menekültjei egy utolsó országgyűlésre, a salánki tanácskozásra gyűltek össze 1711. február 14–18. között. A salánki „országgyűlés" határozata jogalapot biztosított Rákóczinak, ha nem is a fegyveres harc további folytatására, de arra, hogy külpolitikai nyomásgyakorlással kedvezőbb feltételeket teremtsen a békekötéshez. Rákóczi Bercsényi tanácsára végül Lengyelországba ment, hogy találkozzon I. Péter orosz cárral, de ezek az erőfeszítések sikertelenek maradtak. A fejedelem február 21-én indult el Alsóvereckéről Lengyelország felé. Március 26-án Sztrijben Károlyi Sándor felkereste, a béketárgyalásról értekeztek. Ekkor biztosította Károlyi a fejedelmet hűségéről, annak ellenére, hogy már azelőtt esküt tett a császárra. Ezért is szerepel Károlyi árulóként a

magyar történelemben. A fejedelem hiába tűzte ki ezután a szövetkezett rendek országgyűlését Husztra, Károlyi azt áttette Szatmárra, és április 30-án aláírta Pálffyval a szatmári békét. Rákóczi a beleegyezése nélkül aláírt békét sohasem fogadta el, inkább az örök száműzetést választotta. Lengyelországból 1713-ban Franciaországba költözött, ahol visszaemlékezéseit írta meg Vallomások címmel. 1717-ben pedig a török Porta meghívására Törökországban, Rodostóban telepedett le sorstársaival, Bercsényi Miklóssal, Mikes Kelemennel, Eszterházy Jánossal, Vay Ádámmal együtt. Itt fejezi be életét 1735. április 8-án. A fejedelem és társai hamvait 1906-ban hozzák vissza ünnepélyes keretek között az akkor még Magyarországhoz tartozó Kassára, ahol a Szent Erzsébet-dómban állítottak díszes sírboltot a hősöknek. Földi maradványaik az immár Szlovákia területén lévő katolikus templomban nyugszanak ma is, bátorságot és hazafiságot sugározva az utókor felé.

16. II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona sírhelye a kassai dómban

BEREGSZÁSZ ÉS KÖRNYÉKE A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc a magyar történetírás talán legnépszerűbb és legkutatottabb témája. Kötetek sora jelent meg azzal a céllal, hogy tisztázzák az 1703 és 1711 közötti eseményeket. A Rákóczi-kor tudományos feldolgozására, annak értékelésére a romantikus történetírás, valamint az évszázadok során megerősödött Rákóczi-kultusz is rányomta bélyegét. Igaz, a kultusz, a hagyomány is nagyon fontos egy nép életében, de a történész legfeljebb csak kellő adatok híján meríthet ezekből a forrásokból.

A szabadságharc kezdeti szakaszáról szerény iratbázissal rendelkezik történetírásunk. A levelezéseken kívül azonban hagyatkozhatunk a korszak naplóvezető krónikásaira. Itt gondolunk Károlyi Sándor Szatmár megyei főispán, illetve Tarpay Pál naplójára és magának a Nagyságos Fejedelemnek az emlékirataira. Ezen források segítségével nyomon követhető Beregszász és a hozzá közeli falvak szerepe a nemzet felszabadító harcában. Az első fontosabb mérföldköve a szabadságharc történetének a zászlóbontás, amelyet 1703. május 21-től, a tarpai és vári eseményektől követünk. Esze Tamás, Bige György, Pap Mihály, Majos János ún. népvezérekkel az élen a Rákóczi-zászlóktól fellelkesedett nép először Tarpán kezdte el toborzó hadjáratát. Mivel Esze Tamás tarpai volt, nagy befolyással bírt a településen. Itt 300 gyalogost és 40 lovast sikerült megnyernie a szabadságharcnak. 1703. május 21-én már így jelenhettek meg Váriban, ahol 62-en csatlakoztak hozzájuk. Váriban a község bírájának, Keresztes Andrásnak kapujában kitűzték Rákóczi egyik zászlaját, és kifüggesztették a brezáni kiáltványt is. Tarpa mellett Vári volt a legjelentősebb kuruc fészek a Tiszaháton. Ezt a tényt már 1697-ben, a hegyaljai felkelés idején is bizonyította. A vári zászlóbontás szerencsés időpontra esett. Ugyanis Károlyi Sándor gr. Csáky Istvánnal, Bereg-Ugocsa megye főispánjával megállapodott, hogy Szatmár, Bereg és Ugocsa vármegye nemessége a szatmári helyőrség támogatásával május 21-én átkel a Tiszán, és megindulnak a kurucok ellen. De a tervezett időpontban nem sikerült átkelni a folyón, a túlsó parton már felkelők álltak. Löwenburg Frigyes, Szatmár várának parancsnoka erre visszarendelte katonáit, és a nemesi bandérium is szétoszlott.

Vári népe összegyűlt a fejedelem hívó szavára. Jellemző a kuruc vezérekre és toborzókra, hogy itt is elferdítették a fejedelem által kiadott brezáni kiáltvány tartalmát. A kiáltvány szövege lényegében eltért a váriban is terjesztettektől. A Rákóczi által fogalmazott kiáltvány méltóság-

teljes szövegét, mérsékelt ígéreteit a szószóló nagy biztatásokra és fenyegetésekre változtatta. A vári zászlóbontásról maga a bíró, Keresztes András számolt be írásban a szatmári commendansnak, Löwenburg ezredesnek. Vári lakossága a kuruc mustrák szerint is jelentős számban képviseltette magát a szabadságharc frontjain. Az 1706. évben készült mustrakönyv szerint „Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Esze Tamás Uram Nemes Mezei Gyalog Ezerében" 55 vári kuruc katona említődik.

17. Esze Tamás kuruc brigadéros

A Váriból és környékéről összesereglett mintegy 500 főnyi lovas és gyalogos a falu határában éjszakázott. Tudták, hogy másnap, szombaton, május 22-én országos vásár lesz Beregszászban, ott tömegestül állíthatnak oldalukra katonáskodni vágyókat. Másnap reggel ez a csapat megérkezett a beregszászi vásártérre. A tarpai és vári toborzás eredménye Beregszászban mutatkozott meg, mert a környező falvakból már kora reggeltől ide tartottak a kereskedőkkel és vásárlókkal együtt a felkelők is. Sok nézelődő akadt ugyan a téren, de Eszéék elérték céljukat. Ékesszólással és fenyegetéssel egyaránt igyekeztek maguk mellé állítani az embereket. A téren mozgolódó csapatokat rendezettség és fegyelem tekintetében még korán sem lehetett katonai mércével mérni. De ez is elég volt ahhoz, hogy a vármegyei hivatalnokok felfigyeljenek rájuk és intézkedjenek. Futárokkal értesítést küldtek a munkácsi és a szatmári várba a helyőrségek parancsnokaihoz a városban kialakult helyzetről.

A szabadságharc ügyét nagymértékben segítette, hogy Kemsey Sámuel, Beregszász főbírája már a zászlóbontás idején a kurucok közé állt. Ekkor Beregszászban 50 fős osztrák és magyar katonaságból álló helyőrség tartózkodott, akik nem fejtettek ki ellenállást. A vármegyei nemesség és a vezető hivatalnokok gr. Csáky István főispán vezetésével már jóval ezelőtt átkeltek a Tiszán, hogy a számukra biztonságot nyújtó

szatmári várőrséghez csatlakozhassanak. Közben főként fegyver nélküli felkelők érkeztek és tartottak a zászlóbontás színhelye felé. A Vári felől érkező egyik csapat lepte meg Kajdy Istvánt, a vármegyei szolgabírót, aki Benéből kora reggel Maróthy István főjegyzőtől indult ki Beregszászba. A védelmét biztosító 40 felfegyverzett hajdú és a csak botokkal rendelkező felkelők között harc bontakozott ki. Ennek következtében Kajdyt tizenhetedmagával elfogták, és hűségeskü letételére kényszerítették. Kajdy először vonakodott, de végül engedett. Arra eskették fel, hogy Rákóczi eljövetele után maga is híve lesz, addig viszont borzsovai házánál marad. Ezután az esküt betartva csatlakozott Rákóczihoz, majd hadbíróként szolgált a Szatmárt ostromló seregben Senyey István és Buday István generálisok alatt. 1704 nyarán a fejedelem a kivégzett Kis Albert helyett Kajdyt ezereskapitánynak nevezte ki. Sok csatatéren megfordult. Rákóczi így jellemezte: „Az való, hogy a köznép elméjével, szívével nyelve által igen bír."

Beregszász piacterén azt híresztelték, hogy Rákóczi a városba jön, már el is indult. Esze és Kis Albert Beregszászban is kihirdette a brezáni kiáltványt, kibontották a még megmaradt zászlókat. A zászlók piros színűek voltak, Rákóczi nevét, rangját, valamint a „Cum Deo pro Patria et Libertate" (Istennel a hazáért és a szabadságért) jelszót hirdették. A beregszászi piactéren a felkelők katonai jellegű szervezkedésbe fogtak. Esküt tettek az úgynevezett népvezérek, ezután katonai rangokat is jóváhagytak egymás között. Esze Tamást, Kis Albertet, Móricz Istvánt gyalogsági; Pap Mihályt, Majos Jánost és Nagy Mártont (aki később Dolhánál esett el) lovassági kapitányokká választották. A felesküdött csapatok bejárták az egész környéket. Hirdették a kiáltványt, csapatokat toboroztak a felszabadító háborúhoz.

Lehoczky Tivadar említi, hogy a zászlóbontás után nemesi udvarokat kezdtek rabolni, amit a városi nyugodtabb elemek nemtetszéssel fogadtak. Enyhébben fogalmaz azonban maga Károlyi Sándor, aki az 1703. május 25-én kelt levelében Koháry Istvánnak azt írta, hogy a város megvendégelte a kurucokat, akik a városban semmiféle erőszakos kihágást nem követtek el, de az ételt, italt, fegyvert elvették, sőt már a lovakat is. Innen még aznap továbbvonultak Rákóczi elé a hegyekbe. Károlyi naplójának sorai szerint Bereget és Ugocsát teljesen ellepték a felkelők, de Szatmárban is várta őket a föld népe. A beregszászi zászlóbontásról a helybeli református pap informálta Károlyit, aki ez alapján jelentett fe-

letteseinek. Esze Tamás történész szerint a beregszászi katolikus pap pedig, amikor a kurucok táborukba akarták vinni, elmenekült.

Kemsey Sámuel beregszászi bíró volt az első Bereg megyei köztisztséget viselő ember, aki csatlakozott a felkelőkhöz. Erről Orosz György beregi alispán és gr. Lövenburg császári ezredes levelei tanúskodnak. Ők a bírót Esze és Kis mellett a felkelés harmadik vezérének tekintették, elrendelték elfogatásukat és kemény eljárás melletti vallatásukat. A Magyar Nemzeti Levéltár Protocollum Rákocziánumja szerint: „Rákóczi kegyelmes és méltó tekintetben vévén boldog emlékezetű eleinkhez és ezen nemzetséges ügynek kezdetin is hozzánk sokszori alkalmatossággal meg bizonyított hűséges szolgálatát, 1705. december 31-én szőlleit, augusztus 26-án beregszászi házát megváltotta s megerősítette őt Bucsu faluban lévő két puszta telkének birtokában is.”

18. Kuruc zászló a Beregvidéki Múzeumban

A néphagyomány a beregszászi zászlóbontást is megörökítette. Az alábbi rövidített történetnek kevés a valóságalapja, inkább csupán a népi képzelőerő gyümölcse. A zászlóbontás eseményeit taglalva rá kell mutatnunk azokra a történetekre is, amelyek a nép száján forogtak.

„Szokatlanul egyet érezve, egyet várva csendesen jöttek Vári felől a csapatok, tízen, százan, ezren. Érezték a tavaszt, a szabadságvágyat, amelyet zászlókba szőttek bele, és érezték az osztrák igát. Akármilyen híresek is voltak a beregszászi piacok, ennyi nép soha nem gyűlt össze. S milyen fura nép volt, mintha nem akartak volna eladni és venni. Az osztrák spiclik rémülten szimatoltak, és a hivatalnok urak a megyeházán igen elkomorodtak. Jöttek a hírek a Váriban történtekről. A megyei tisztek már szalasztottak a szatmári várba segítségért. Május 22-én, a nevezetes napon gr. Csáky István főispán tanácskozni hívta össze a megye urait. A főispán Kemsey bírót hívatta, hogy tegyen jelentést az eseményekről. Kemsey a lehető legkésőbben jelent meg a főispánnál, aki megkérdezte őt:

– Mi van ott kint, bíró úr?

– Vásár – válaszolta Kemsey. – Megkövetem kérem, bizony az rossz vásár, mert még vámot sem lehet szedni.

– Hát miért nem adnak-vesznek?

– Nincs már mit eladni, nincs is miből venni – hangzott a válasz.

Amíg a városbíró feltartotta az urakat, kintről nagy üdvrivalgás, éljenzés hallatszott. A kuruc vezérek kihirdették a kiáltványt, és a csapatok hangosan üdvözölték. A megyeházán magyarázkodó Kemsey elhallgatott, a főispán pedig az asztalra csapott.

– Hát ilyen itt a vásár?

– Úgy látszik, igen – válaszolta megkönnyebbülten a bíró."

Visszatérve a történelmi eseményekre: a zászlóbontás után Kemsey a kurucokkal tartott mindvégig, Rákóczi később ezereskapitánnyá nevezte ki. A szabadságharc bukása után nem viselhette tovább hivatalát, szerény búcsúi vagyonából élt mindaddig, míg a Schönborn grófokra szállt egykori Rákóczi-uradalom tisztjei a beregszászi egykori Rákóczi- és Krucsai-féle szőlők kezelőjévé nevezték ki. 150 forint fizetést kapott évente. Szegényes állapota miatt 1732-ben az uradalomnak volt kénytelen eladni házát, amely a katolikus templommal szemben állt. Végül 1736-ban szegénységben hunyt el.

Meg kell emlékeznünk a beregszászi kurucokról is, akik itt léptek be katonának, többen a zászlóbontás idején: Virág Mihály és Csók István lovasok, Csoma János, Darmai Ferenc, Egri János, Kopasz Pál, Szabó Pál (elhunyt) hajdúk, Verbőczi András lovas, Hentes Rácz András, Zsámbokréti Szabó György, Batta János (elhunyt) hajdú, Kántor András lovas, Mokcsai István hajdú, Philip Péter lovas Erdélyben, Seres Pál, Szabó András (elhunyt), Csőrke György hajdúk, Csőrke Mihály és Tibor István lovasok, Belai János, Nagy István, Talicska Samu, Vékony István, Pócsay Ferenc és Magyar János hajdúként teljesítettek szolgálatot. Rákóczinak beregszászi származású inasa volt, akit Ötvös Mózesnek hívtak. A források szerint 1704-ben két beregszászi hajdú, Szabó András és Balla János esett el a szatmári vár ostrománál. A korabeli mustrakönyvekben is említődnek beregszásziak. Innen való volt Erdődi Sándor strázsamester, aki 1706-ban „Károlyi Sándor Úr Őnagysága Comandójában" harcolt, 30 évesen. Dasaki Ferenc és Bujdosó János is Károlyinál szolgált Erdődihez hasonlóan egy karddal és egy puskával. Gönczi György és egy Lóczi nevű hajdú szintén a városból származott.

Rákóczi a szabadságharc során gondoskodott a harcban megsérült kurucokról, illetve azoknak özvegyeiről. 1706. szeptember 25-én folyamo-

dott a fejedelemhez Nagy Márton, aki a beregszászi zászlóbontás napján állt be a felkelőkhöz. Ekkorra elveszítette a harcokban szeme világát, ezért leszerelését kérte a fejedelemtől. Rákóczi személyesen utasította, hogy vizsgáltassa meg magát az illetékes főtisztnél, mivel elbocsátása csak így lehetséges. 1705. december 22-én Kismarjai Tibor István beregszászi lovas katona özvegye kért segítséget Rákóczitól. A folyamodvány szerint a katona a klimieci táborban csatlakozott a felkelőkhöz. Onnan küldte a fejedelem Diószegre a felkelésre kész kurucokhoz szóló üzenettel. Rákóczi nyolc rajnai forintot rendelt özvegyének.

A beregszásziakkal Rákóczi tiszteletteljes kapcsolatot tartott fenn, amiről ékesszólóan tanúskodnak a fennmaradt levelek is. A Kárpátaljai Állami Levéltárban (Beregszász) őrzött egyik irat szerint a „Beregszász várossának alázatos Hívei s Szolgái Tanácsi és lakosi" először 1705 májusában fordulnak a fejedelemhez a város adósságainak rendezése végett. A magánszemélyektől felvett kölcsönök visszafizetéséről és esetleg annak elengedéséről szólt az írás. A fejedelem válaszát a munkácsi vár kapitulációjába foglaltakhoz köti. 1706-ban Rákóczi utasítja a városi vezetést az

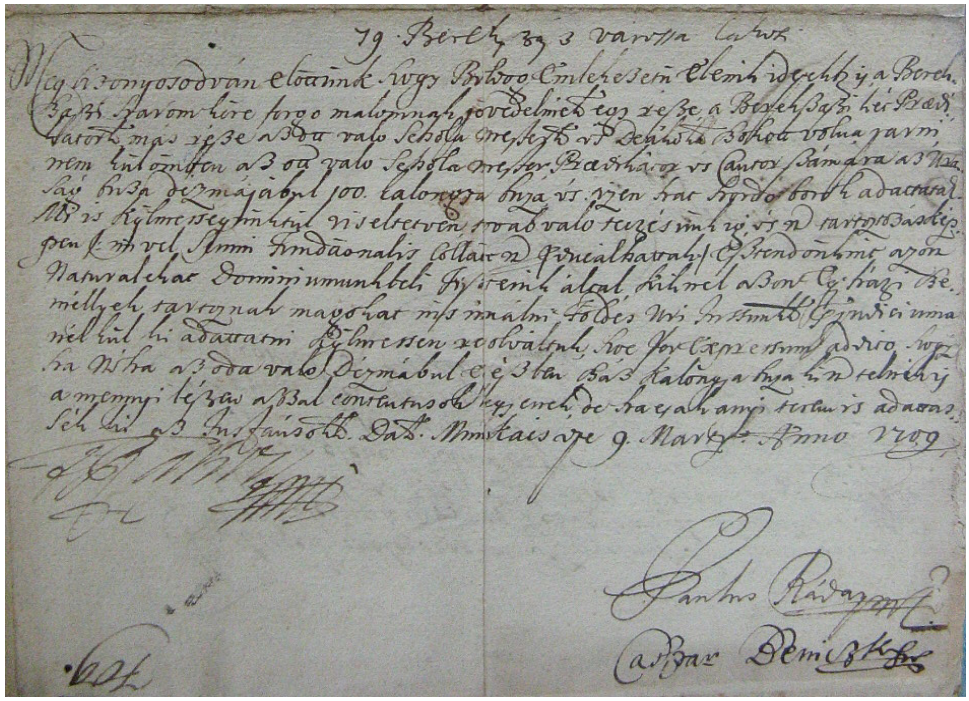

19. II. Rákóczi Ferenc levele, amelyben megerősíti a beregszászi prédikátorok, az iskolamester és a kántor járandóságát. Munkács, 1709. március 9.

ún. három kőre forgó malom jövedelmének felhasználásáról. Gondoskodik itt a prédikátorokról, a „Schola mesterről", a diákokról és a molnárokról is. Megtudhatjuk még, hogy az 1704. évben a beregszászi Csiga nevű háromkövű malom jövedelmének ¼ részét a református pap és iskola élvezte. 1711-ben a bukás után azonban a szepesi kamara elvette ezt a járadékot és a katolikus lelkésznek adta. 1709-ben rendelkezik a fejedelem a beregszászi malomjövedelmen kívül az urasági bordézsma jogáról, annak felhasználási módjáról, az egyházi református személyek ellátásáról. Ugyanebben az évben a folyamodvány szerint „Beregszász Városának edgyűgyű szegény lakosi mind közönségesen" az eladósodás nehéz terhe alatt keresik fel a Nagyságos Fejedelmet. A lakosság képviselői – vállalva ugyan a szabadságért folytatott harc adóterheit – rámutatnak a városban lévő állapotokra, miszerint: „sokan közülünk ki oszlanának, s naponként mennek máshová, csak egynehányan maradunk szegény helyünkbe." Az iratok rámutatnak a hadviselés nehézségeire, amelyek a hadszíntereken is megmutatkoztak, és a jól ismert következményekhez vezettek.

A szabadságharc folyamán Rákóczi többször tartózkodott Beregszászban. 1705. december 21-én innen rendelte el a személyenkénti felkelést, hogy minden fegyverhordó nemes 1706. január 15-ig Rakamaznál jelenjen meg a haza szolgálatára. A kiadott pátens emlékét ma emléktábla őrzi.

1709. január 29-én Beregújfaluban, ahol vadászott, a kőbányák felé vette útját. Április 16-án a beregi erdőkben Kovászó és Bereg között ebédelt, majd Beregszászban éjszakázott. Április 17-én a fejedelem a szabadságharc ügyeivel foglalkozott, délután megtekintette a beregszászi szőlejét. 18-án reggel vadászni ment az erdőbe és Beregújfaluban ebédelt.

A kuruc szabadságharc utórezgéseként megemlíthetjük, hogy Rákóczi rodostói száműzetésének idején az országban többször is végigfutott visszatérésének híre, amely különösen Bereg megyében talált élénk visszhangra. 1730-ban Behner Antal munkácsi várparancsnok terjedelmes jelentést küldött Bécsbe egy állítólagos munkácsi és beregszászi kuruc összeesküvésről. A bécsi haditanács elrendelte az ügy kivizsgálását. Több napig tartó kihallgatások és szembesítések következtek, amelyek során kihallgatták Borbély István beregszászi földbirtokost is. A nagy vizsgálatnak azonban nem volt semmiféle lényeges eredménye.

A mai Beregszász területén már csak néhány nevezetes hely őrzi a Rákóczi-kor emlékét. Ide tartozik az a kórházkerti burgundiai tölgyfa, amely árnyékában a néphagyomány szerint a fejedelem szalonnát sütött. A fa kora valóban alátámasztani látszik ezt az állítást, hiszen a hivata-

los kórházkerti iratok szerint 600 éves. Megmaradtak a Szőlőhegy utcai pincék is, melyekben a fejedelem a Bocskor- és a Kalmár-dűlőben termett borát tartotta. Továbbá áll még a város legrégibb világi épülete, az ún. Bethlen–Rákóczi-kastély, amelyben beregszászi tartózkodása idején a Nagyságos Fejedelem lakott. A kastély falán ma a fejedelem és hű apródja, Mikes Kelemen emlékét domborműves márványtáblák őrzik.

Források és irodalom

- MNL OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára). A Rákóczi-szabadságharc Levéltára. G 15–16, G 25–26. G 28.
- KTÁL (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár). Bereg vármegye főispánjának iratai. F. 10.

* * *

- Benda Kálmán, Szerk. Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Bp., 1980.
- Csatáry György, A Lehoczky hagyaték. Ungvár, 2001.
- Csatáry György, Beregszász a Rákóczi-szabadságharc idején. Pro Patria tanulmányok. Nyíregyháza, 2004. 29–40. old.
- Esze Tamás, A tiszaháti felkelés. Bp., 1952.
- Esze Tamás, II. Rákóczi Ferenc breznai kiáltványa. Századok, 1954. 285–316. old.
- Esze Tamás, Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Bp., 1955.
- Esze Tamás, Tarpa és Esze Tamás. Nyíregyháza, 1966.
- Esze Tamás csodálatos vására Beregszászon. Kárpáti Magyar Gazda, 1940. november 28.
- Hegedüs István, Esze Tamás ezerében, a Felső-Tisza-vidéki vármegyék hadfogó nemeseinek 1706. évben készült lajstroma. Helytörténeti tanulmányok. IX. Nyíregyháza, 1993. 275–340. old.
- Kovács Ágnes, Károlyi Sándor. Bp. 1988.
- Károlyi Sándor önéletrajzának ismeretlen részlete 1698–1703. Magyar Könyvszemle, LXIX/1945. 99–121. old.
- Köpeczi Béla, Vas István, II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Bp., 1979.
- Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes, II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
- Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes, Szerk: Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Rákóczi Tükör (Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról). Bp., 1973. 73–128. old.
- Lehoczky Tivadar, A Rákóczy-korszak Beregmegyében 1660–1711. Bereg, 1903. 19–21. sz.
- Móricz Béla, Móricz István – II. Rákóczi Ferenc ezredese (1703–1711). Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 2 sz. 79–102. old.
- R. Várkonyi Ágnes, A fejedelem gyermekkora (1676–1688). Bp., 1989.
- R. Várkonyi Ágnes, Kis Domonkos Dániel. Szerk: A Rákóczi-szabadságharc. Bp., 2004.
- Thomasivsky István Dr.: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. Századok 1912. 122–205. old.
- Waltherr Imre, közli: Károlyi Sándor emlékiratai a Rákóczi-háború kezdetéről. Századok 1874. 313–330. old.

EMLÉKHELYEK
BEREGSZÁSZBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Esze Tamás emléktáblája Beregszászban

1992. július 11-én felemelő ünnepségre került sor Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc nevét viselő téren. Ekkor avatták fel a kuruc zászlóbontásnak, valamint Esze Tamásnak, a Rákóczi-szabadságharc hősének és Bereg vármegyei szervezőjének állított emléktáblát. A beregszászi postahivatal épülete előtt, a II. Rákóczi Ferenc téren Imre Béla tárogatójátéka nyitotta meg az ünnepélyt. A szónokok felidézték a kuruc szabadságharc kezdetének mozzanatait. Az emléktábla jobb oldalán Esze Tamás domborműve látható, amely Ortutay Zsuzsa szobrászművész alkotása, a dombormű alatt Esze Tamás életévei: 1666–1708.

Az emléktábla kétnyelvű felirata:

Ezen a téren bontotta ki Rákóczi zászlaját 1703. május 22-én ESZE TAMÁS	На цій площі 22 травня 1703 р. підняв прапор князя Ракоці вожак березьких повстанців ЕСЕ ТОМАШ
KMKSZ–1992	1666–1708

20. Esze Tamás emléktáblája a beregszászi zászlóbontás színhelyén

Esze Tamás mellszobra Beregszászban

Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc téren avatták fel 2011. május 21-én Esze Tamás mellszobrát. A műalkotás a Rákóczi-szabadságharc befejezésének 300. évfordulójára készült. Az emlékművet az innen elköltözött magyarok ajándékozták szülővárosuknak. A műalkotás a nyíregyházai Zagyva László szobrászművész munkája. Az ünnepségen jelen voltak a Beregszászért Alapítvány, a Rákóczi Szövetség helyi, nyíregyházi és kisvárdai szervezeteinek és a Podkarpatszka Rusz ruszin szövetség képviselői. Martinovszky István nyíregyházi tárogatóművész kuruc nótáit hallgathatta a közönség.

21. Esze Tamás mellszobra

A szobor talapzatának felirata:

ESZE TAMÁS
1666–1708

A szobor talapzatának hátoldalán olvasható felirat:

Állíttatták: Dr. Báthory Katalin, †Benda István, Dr. Borkó László, Dalmay Árpád, Dr. Dalmay Klára, Dobainé Ignáczi Anna, Dr. Duzsej Miklós, Dr. Forgon Pál, Harsányiné Dr. Kerényi Katalin, Ignáczy Gizella, Kiss Imre János, dr. Koncz Lajos, Dr. Lődár Györgyné, Dr. Meisels Erzsébet, Schober Ottó, Sebi László, Szepesi Attila, Dr. Szepesi György Antal, Dr. Szürös Mátyás, Tóth Antal József.

II. Rákóczi Ferenc domborműve és emléktáblája

1996. május 19-én Beregszászban a Bethlen–Rákóczi-kastély falán a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség anyaországi szervezetek segítségével egy domborműves emléktábla formájában örökítette meg a fejedelem emlékét. A dombormű Pál János szobrászművész alkotása, amelyet a Gyömrői Általános Iskola igazgatónője, Szende Mária ajándékozott a városnak. Beszédet mondott Kún Ferenc, az anyaországi Rákóczi Szövetség elnökségi tagja, Hajdú Jenő, a szlovákiai Rákóczi Emlékbizottság elnöke, valamint a helyi szervezetek képviselői.

Rákóczi domborműve színesfémből készült. Az alatta elhelyezett emléktáblára az alábbi feliraton kívül felvésték a Rákócziak címerét.

Az emléktábla kétnyelvű felirata:

II. RÁKÓCZI FERENC 1676–1735 fejedelem emlékére, aki többször járt itt, 1705. december 21-én Beregszászból rendelt el személyenkénti felkelést.	У пам'ять князя РАКОЦІ ФЕРЕНЦА II. 1676–1735 який неодноразово побував тут, 21 грудня 1705 р. у Берегсасі видав заклик про участь кожного в повстанні.

KMKSZ, 1996

22. II. Rákóczi Ferenc domborműve és emléktáblája

Mikes Kelemen emléktáblája

A fekete márványból készült emléktábla a beregszászi Bethlen–Rákóczi-kastély falán található. Ortutay Zsuzsa alkotásának bal oldalán Mikes Kelemen domborműve látható, alatta életévei: 1690–1761

1995 októberében valószínűleg színesfémtolvajok eltulajdonították a márványtábla réz domborművét. A reliefet később pótolták.

Az emléktábla kétnyelvű felirata:

Ebben az épületben szállt meg
1709 áprilisában
MIKES KELEMEN
ismert magyar író,
II. Rákóczi Ferenc fejedelem
hű kísérője 1690–1761
KMKSZ, 1991

В цьому будинку зупинився
в квітні 1709 року
відомий угорський письменник
вірний соратник
князя Ракоці Ференца II.
МІКЕШ КЕЛЕМЕН

23. Mikes Kelemen emléktáblája a Bethlen–Rákóczi-kastélyon

A beregszászi Bethlen–Rákóczi-kastély

A város legrégebbi világi épületeként tartják számon a beregszásziak Rákóczinak a kastélyát. Az épületet Bethlen Gábor erdélyi fejedelem építtette 1629 körül. II. Rákóczi Ferenc több alkalommal tartózkodott itt a szabadságharc éveiben.

1997-ben a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség szervezésében magyarországi és helyi közéleti személyiségek jelenlétében avatták fel az emléktáblát, amelynek felső részében Beregszász város történelmi címere látható.

Az emléktábla felirata:

BETHLEN–RÁKÓCZI-KASTÉLY
(Grófudvar)
MŰEMLÉK
Építtette Bethlen Gábor
erdélyi fejedelem
1629-ben.
Helyreállíttatta
II. Rákóczi Ferenc.
Klasszicista stílusban
átalakíttatta
Schönborn gróf
1857-ben
BMKSZ 1997

24. Bethlen–Rákóczi-kastély mint műemlék

Rákóczi-fa a beregszászi kórházkertben

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szervezésében és a magyar kormány által meghirdetett Rákóczi-emlékév kapcsán 2019. október 24-én felavatták a beregszászi kórházkertben lévő Rákóczi-fát. A burgundiai tölgy a kórházkert iratai szerint körülbelül 600 éves. A jelenlévőket dr. Csatáry György, a főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének igazgatója köszöntötte, aki elmondta, hogy a hagyomány szerint ennek a fának az árnyékában a Nagyságos Fejedelem többször is megpihent. Megjegyezte, hogy először Váradi Sternberg Jánostól, az ismert Rákóczi-kutatótól hallottuk a fához kötődő történetet. A fémkeretezett emléktáblát Joszip Bubrjakkal, a Beregszászi Járási Kórház képviselőjével közösen avatták fel.

Az emléktábla
háromnyelvű felirata:

ДЕРЕВО РАКОЦІ
Встановлено
Закарпатським
угорським інститутом
ім. Ференца Ракоці II

RÁKÓCZI-FA
Állíttatta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola

RÁKÓCZI TREE
This plaque was erected
by the Ferenc Rákóczi II
Transcarpathian
Hungarian College
of Higher Education

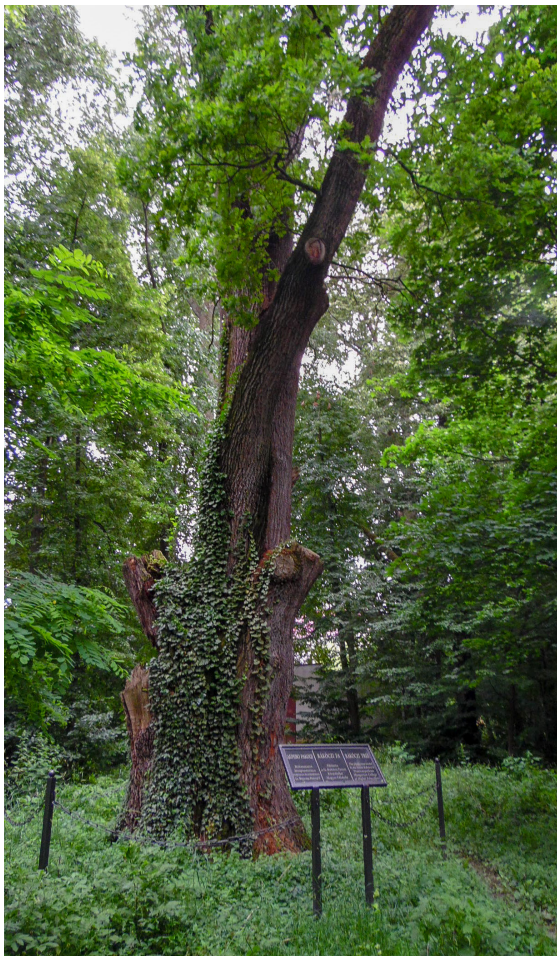

25. Rákóczi-fa Beregszászban

II. Rákóczi Ferenc lovas szobra

A beregszászi Rákóczi-szobor története mintegy 126 évre tekint vissza. Még a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 190. évfordulója (1893) idején megfogalmazódott egy közakarat, hogy Bereg vármegye egy lovas szobrot állítson a Nagyságos Fejedelem emlékére. Örök emléket szerettek volna állítani őseink Beregszászban az 1703. május 21-én végbement kuruc zászlóbontásnak, amelynek eredményeképpen éppen ebben a városban alakulhattak ki a gyalogos és a lovas századok. Elődeink jól tudták, hogy a város a színhelye annak az eredményes szervezőmunkának, amely végül létrehozta Rákóczi hadseregének alapjait. Ismeretes, hogy ezekben az években Magyarország más megyéiben még nem állítottak reprezentatív emléket II. Rákóczi Ferencnek. Figyelemre méltó, hogy a fejedelem lovas szobrát legelőször nem Budapestre vagy Sárospatakra, és nem is a sorsdöntő csaták színhelyeire álmodták meg, hanem a beregszászi római katolikus templom melletti térre, a harmadik zászlóbontás színhelyére, a mai Rákóczi térre. A lovas szobor a zászlóbontás helyszínétől nem messze, a mai Budapest téren valósulhatott meg. Az alábbiakban levéltári adatok segítségével felelevenítjük a beregszászi szoborállítás főbb állomásait, emlékeztetve a ma emberét arra, hogy milyen hosszú is lehet az út az igazsághoz, egy álom megvalósításához.

Beregszászban az 1893. évi Rákóczi-szobor-alap létrehozásával elkezdődött a pénzgyűjtés, amely a kezdetekben a tudományos-történelmi előadások jövedelmének bevételezését jelentette. 1893. május 22-én a beregszászi zászlóbontás napján hangzottak el a vármegyeházán az első történelmi előadások, amelyek nem csupán a Rákóczi-szabadságharcnak voltak szentelve, hanem egész Magyarország történelmét ismertették az érdeklődőkkel. Először gr. Zichy Jenő (1837–1906) magyar szakíró, politikus, Ázsia-kutató, az MTA tiszteletbeli tagja előadását hallgatták meg, „A magyar faj eredetéről” címmel. Ezután a kor Rákóczi-kutatója és politikusa, Thaly Kálmán költő, író, az MTA tiszteletbeli tagja, országgyűlési képviselő tartotta meg sikeres előadását „Beregvármegye történelmi szereplése a Rákóczi-szabadságharcban” címmel. A Bereg vármegyei értelmiség figyelme – az országéval együtt – ekkor több történelmi eseményre összpontosult, az egyik természetesen a beregszászi szoboravatás, a második a honfoglalás ezeréves jubileumának a méltó megünneplése 1896-ban, valamint Rákóczi és társai hamvainak hazaszállítása. Bereg vármegyének a kormányhoz és az MTA-hoz benyújtott folyamodványa szerint a hamvakat Munkács várában szerették volna elhelyezni. Az előzetes tervek szerint Bereg vármegye a Fe-

jedelem szobrát Magyarország fennállásának ezredik évfordulójára, 1896-ra szerette volna felavatni.

Az említett Thaly Kálmán előadásának tiszta jövedelme 218 forint volt, mely összeg a Rákóczi-szobor-alapba került. A hallgatóság soraiban többek között jelen volt Bay Ilona (1837–1913) a Bereg vármegyei Csaroda földbirtokos asszonya, aki az alapítvány bőkezű adakozójává vált. Ő mint első magánadományozó a beregszászi lovas szoborra 100 forintot ajánlott fel. Az előadók Munkácson is vendégeskedtek, ahol a gimnázium tornacsarnokában tartották meg előadásaikat, majd kirándulást szerveztek a Beszkidekre.

Az 1890-es években a Rákóczi-kultusz jegyében Magyarországon több város is emléket szeretett volna állítani Rákóczinak. 1894-ben Kassa városa hozott döntést arról, hogy nem az addig tervezett Kossuth-szoborra fog gyűjteni, hanem egy Rákóczi-szobor felállítására szólítja fel az országot. Erről a Beregszászban megjelenő Bereg című lap azt közölte, hogy igyekezni kell a beregszászi szoborállítással, mert a kassaiak előbb megvalósíthatják tervüket. Ugyanakkor azt is leírták, hogy Beregszász zászlóbontó hely, ezért mindenképpen övé a szoborállítás elsődleges joga. Még ebben az évben sorozatos adakozás kezdődött, ami hosszú évekig tartott. Hivatalnokok, városok, falvak tették meg adományaikat. Maga a Bereg című hetilap kiadója, Sallay Gyula 4 forintot adományozott. Jellemző, hogy Győr városa és Hódmezővásárhely közgyűlése 100-100 forintot utalt a beregszászi Rákóczi-szobor-alapba. Időközben városunk juliálist szervezett e nemes célra. A város átiratban szólította fel a törvényhatóságokat, hogy lehetőség szerint áldozzanak a szoborra. Ennek sikere lett, a Rákóczi-szobor-alap vagyona ugyanis az 1898. év végével a vármegyei főpénztár hivatalos kimutatása szerint 4864 frt. 56 kr.-t tett ki. Felhívták többek között a ruszin községeket, a Gens fidelissima képviselőit, Rákóczi leghűségesebb népét a leendő szobor szimbolikus értékére, a hazafias magyar-ruszin barátság fontosságára.

A Bereg vármegyei települések a nemzeti ünnepeink alkalmával is adakoztak, például március 15-én. Mezőkaszonyból egy ilyen alkalommal küldtek hazafias levelet a Bereg szerkesztőségébe. A levél szövege a következő: *„Tekintetes Szerkesztő Úr! Azt mondja Horváth Mihály, volt nagy történettudósunk: „A haza olyan lény, melynek teste és lelke is van: testét képezik a hegyek, völgyek, a folyók, melyek ezeken keresztül futnak, a faj, melyhez tartozunk, a nyelv, melyen gondolatainkat és érzelmeinket kifejezzük, lelkét meg az emlékezések, a regék, mesék és mondák alkotják. A*

test addig él, míg lelke testéhez van csatolva, míg magyarul érző és gondolkodó lesz, míg az emlékezés hű és eleven. Nekünk, magyaroknak, számtalan emlékeink soha ki nem törölhető nyommal vannak bevésve emlékezetünk hű napjára s ezeket szent kegyelettel őrizzük és ápoljuk." Rákóczival kapcsolatban hangsúlyozták: „*Ő volt az, ki a szabadság véres zászlaját kibontotta, ő, ki érette vagyont, kitüntetést, rangot feláldozott, ki mint a szabadság törhetlen bajnoka, önként ment a keserű száműzetésbe. Az a hely, hol a szabadság szent ügyének élére állt, s a honnan örökre búcsút mondott szeretett hazájának, Bereg megye volt*." Ezután a mezőkaszonyi intelligencia, Kerekes Lajos állami tanító felhívására, a következő összegben adományozott: Csatáry György, Fésüs Lajos 2-2 frt., Kóródy Zoltán, Lukács Dániel, Horváth M., Tóth János, Papp Kálmán, Dr. Weltman S., dr. Formanek N., Kotrba N., 1-1 frt., Zámbory Zoltán, Kerekes Lajos, Bakcsy László, Fuló Gyula 50-50 kr., Handlery N., Guthy János 25-25 kr. összesen 14 frt. 50 kr., Bíró Kálmán 50 kr., Szabó Károly 1 frt.

A támogató települések listája több száz falut és várost foglal magába, olvasása közben érzékelhető, hogy sokszor szegény környezetből, kis összegek beadásával gyarapodott az alap. Továbbá kitűnik, hogy széleskörűen adakozott a zsidó vallású és a ruszin lakosság is.

A szoboralap az ország távoli pontjaiból ideküldött összegekkel is gyarapodott. Például Maros-Torda megye alispánja, valamint a budapesti MÁV-tisztviselők adakozása után az alap több mint 12 ezer koronára gyarapodott.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetének 200. évfordulója (1903) újabb lökést adott az adományok gyűjtésének. Ha az országos viszonyokat vesszük figyelembe, a Felvidéken négy Rákóczi-szobor megalkotása volt tervben. Így történhetett, hogy Beregszász szoborállítási versenyben volt Kassával, amely 1902 végén egy 20 ezres szoboralapot létesített, míg a beregszászi emlék javára alig volt több 12 ezer koronánál. Kassa város lovas szobrára hat évvel később már 300 ezer koronát gyűjtöttek össze, belépett a versenybe Sátoraljaújhely is az új vármegyeháza előtti szobortervével. A Bereg vármegyei szobor költségeire addig 30 ezer korona gyűlt össze. A negyedik szobrot Szécsényben szerették volna felállítani a város főterén, amire 19 ezer korona gyűlt be. Ezalatt Érsekújvár, Kecskemét, Szeged, Zombor városokban is gyűjtés folyt Rákóczi szobrára, de jelentős összegeket nem sikerült begyűjteni. Ilyen nagy igény mutatkozott ekkor a Rákóczi-szobrokra, de csak Zólyomban sikerült egy Rákóczi-mellszobrot felavatni 1908-ban.

Beregszász Rákóczi-kultuszát a már említett zászlóbontás jubileumának megünneplése tette emlékezetessé. Jobszty Gyula alispán és Gulácsy István főjegyző támogatták az ünnepségeket, folyamatosan tárgyaltak a szoboralap megerősítéséről, és a vármegye a következő ünnepélyes ha-

tározatot fogadta el: *„Beregvármegye közönsége oly hódoló kegyelettel viseltetik II. Rákóczi Ferenc emléke iránt, hogy dicsőséges –bár gyászos végű– szabadság harcának, s azzal együtt neki magának, a hazája szabadságáért, a magyarság ügyéért önzetlen harcot vívott és mindent feláldozni kész vezérnek emlékezetét szabadságharca dicső kora megnyiltanak 200-dik évfordulóján hazafias lelkesedéssel kész megünnepelni. Bereg vármegye közönségének annyival több oka és több joga van ehhez, mert II. Rákóczi Ferenc hadi lobogóit Beregszász város piacán bontották ki legelőször. Innen harsogta be az országot a „Recrudescunt"! E vármegye fiai, ma is élő családok elei szolgáltatták az első, a legjobb és leghívebb kuruc vitézeket,– és a dicsőség napjának lehanyatlása után, midőn a szabadság és a magyarság ügye megbukott, a vármegye erdei, hegyei, falvai, tanyái adtak utolsó menedéket az üldözött hősöknek, a bujdosó hazafiaknak. A Nagy Fejedelem hű Bereg vármegyéjén át vonultak ki az országból, holtig tartó száműzetésbe. Bereg vármegye törvényhatósága egyhangú lelkesedéssel mondja ki, hogy II. Rákóczi Ferenc szabadságharca 200 éves évfordulója emlékét megünnepelni kívánja."*

A megyei ünnepségeket a főispán vezette szoborbizottság szervezte, amely a pótadó terhére 1000 korona hitelt vett fel a kiadások fedezésére. Természetes volt, hogy az ünnepségekbe bevonták a ruszin lakosságot, a „Gens fidelissimát." A leghűségesebb nép, a ruszinság is magáénak tekintette a Nagyságos Fejedelem emlékét, a tiszteletére szervezett ünnepségeken való részvételt.

Gyűjtés a Rákóczy-szoborra

A Bereg vármegye területén II. Rákóczy Ferenc szobrára elrendelt gyűjtés eredményeként az alispáni hivatalhoz következő összegek érkeztek be:

1. Nagy Dobrony községben begyűlt 4 frt. 70 kr. Összeadták: Nagy Dobrony község 2 frt., Dr. Grünwald Sándor 50 kr., Hidi Ferenc 20 kr., Orosz Ignác 50 kr., Molnár János 25 kr., Badó Pál József 10 kr., Bátyi Sámuel 10 kr., Zombori Antal 10 kr., Sulyok János 10 kr., Nagy József 10 kr., Rozenstein Dávid 20 kr., Badó Ferenc 25 kr., N.N. 20 kr.. Csigy 10 kr.

2. Kis Dobrony községben begyült: 3 frt. 49 kr. Összeadták: Komonyi Miklós 20 kr., Nagy Menyhért, Szatmári János, Gál P. István, Nagy Jánosné 5-5 kr., Fábián József 10 kr., Nagy Zsigmond 6 kr., Nagy Ferenc

4 kr. Berta Ferenc, Úr Lajos, Bartus Miklós, ifj. Bartus Miklós,, Komonyi Lászlóné, Nagy Ignác, Fábián János, Solymos Ferenc, Gál János 5-5 kr., ifj. Nagy Lajos 10 kr., ifj. Komonyi István 5 kr., özv. Komonyi Istvánné, Veisz Farkasné 10-10 kr., Úr Boldizsár, Lebovits Hermann 5-5 kr., Veisz Móric 10 kr., Sándor József, Ungvári Lajos 10-10 kr., Rosenbaum Dávid 5 kr., Böszörményi János 10 kr., Sós Ferenc 5 kr., Lebovics Jakab s Adolf 10-10 kr., Nagy Jánosné, Nagy Sándor, Veisz Herman, Veisz Menyhért 10-10 kr., Nagy Miklós Grószfeld Farkas, Meiselsz Márton, Grünfeld farkas, komonyi Kálmán, Nagy László, Úr Albertné, Úr Vincze 5-5 kr., Nagy Kálmán 10 kr., Nagy Bertalan 5 kr.

3. Barabás községben befolyt: 3 frt. 10 kr. Összeadták: Kun László, id. Orosz Ferenc 10-10 kr. N.N. 30 kr. N.N. 10 kr., N.N. 50 kr., ifj. Orosz Mihály 5 kr., Beregszászi Mihály 10 kr., Kun Árpád 10 kr., Kun 40 kr., N.N. 50 kr., Egy valaki 20 kr., N.N. 5-5 kr.

4. Csonkapapi községben befolyt: 2 frt. 52 kr. Hozzájárultak: Juhász Kálmán 20 frt., Polonkai Imre, Kukri Péter, Pohi Gábr Kormány Gyula, Sütő Ignác 10-10 kr., Sütő József, Veres Károly, Veres Zsigmond, Veres Lajos, Tóth András, Ködöböcz Ferenc, Ködöböcz Pál, 5-5 kr., Ködöböcz András 10 kr., Veres Dániel, Veres János, Tar Ferenc, Gerő Imréné, Halász Dániel, Veres Béni, Barta Erzsébet, Veres Miklós, Szatmári Ferenc, Adler Ábrahám, Turóczy Sámuelné 5-5 kr., Veisz Dávid 30 kr., Kelemen József, Halász Menyhért, Halász Gerzon, Szatmári Pál 10-10 kr., Boksa Sámuel és Lengyel Eszter 6-6 kr.

5. Vámosatya községben befolyt: 8 frt. 82 kr. Összeadták: Baksa András 40 kr., Nagy Károly 10 kr., Baksa Imre 20 kr., Gazdag Lajos 7 kr., Erdőhegyi Pál 50 kr., Solymos Berti, Klein Mayer 10-10 kr., Balog Sándor 50 kr. Kósa József 10 kr., Szabó Albert, Gottdiner Mózes, Veisz József 10-10 kr., Vidder Mór 1 frt., Varga Pál 50 kr., Goldlanc Bernát 5 kr. Miskolci Károly, Bazanyi Ferenc. Gottdiener Mózes, Gazdag Károly, Baksa Imre, 10-10 kr., Csüllüg Kati 20, kr., Fried Mátyás, Engel Lipót, Fécsi Imréné 10-10 kr., Nagy Gábor, Nagy Imre, Putczi Miklósné, Ködöböcz Imre, Nagy Imréné, Szabó Gábor, Laczkó Gábor, Lemoczkyné, Laczkó András, Csiszár Sándorné, Pécsi

Albert, Gazdag Lajos, Laczkó Ferenc 10-10 kr., Solymos Ignác 20 kr., Frenkel Béla 1 frt., Mezei Istvánné, Solymos Lajos, Gábor és Imre, Bíró András, Sárközi József, Szatmári András, Laczkó Imre, Szabó József, Pécsi Menyhért, Balog József 10-10 kr., Bíró Péter 20 kr.

6. Gelénes községben befolyt: 1 frt. 86 kr. Ezen összeg mint egy 60 ember 1-4 krajcáros adományából folyt be.

BEREG, 1900. február 25. /8 sz.

Az adakozás sikeres formájának bizonyult a sorsjáték. Így Andrássy Gyula és Thaly Kálmán vezetésével sorsjáték-bizottság alakult, amely az eddigi pénzalap kiegészítésére törekedett. A főnyeremény 40000 korona, az összes nyeremény értéke pedig 90000 korona volt. A sorsjegyek darabjai 1 koronába kerültek. A szoborbizottság úrhölgyeket kért fel a hazafias ügy támogatására. A nyilvános sorsjegy húzására március 15-én Budapesten a magyar királyi lottóigazgatóságnál (IX. ker. Vámpalota) került sor.

Az adakozások folyamatát az első világháború szakította meg, a helyzetre való tekintettel, a szoboralap a begyűlt pénzt jótékonysági szervezeteknek, a Vörös Keresztnek adta át a sebesültek ápolására, a rászorulók megsegítésére. A vesztes I. világháború után vidékünk a Csehszlovák Köztársaság kötelékébe került, ahol a politikai körülmények nem tették lehetővé, hogy a magyar szabadságharc vezérének méretes szobrot emeljenek városunkban. Beregszász magyar érzelmű képviselői ekkor avval voltak elfoglalva, hogy megakadályozzák Tomas Masarik, Csehszlovákia első elnöke szobrának a felállítását Bereg vármegye központjában. Az 1938. évi visszacsatolás (I.bécsi döntés) után kitört II. világháború idején sem voltak meg a körülmények a szoborépítésre, a kultúrára szánt pénzek jelentős részét a háborús kiadások emésztették fel.

A második világháború után a szovjetrendszer körülményei között – a jól ismert okok miatt – sem volt realitása Rákóczinak szobrot állítani. A szovjet éra végén azonban változott a helyzet, így az 1990-es évek elején a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Beregszászon újra gyűjtésbe kezdett a Rákóczi-szobor felállítása érdekében, de az erőfeszítések, megfelelő anyagiak hiányában nem vezettek eredményre. A rendszerváltás utáni években csupán két makett készülhetett az elképzelt, lovon ülő fejedelemről. Egyiket Mihajlo Beleny, a másikat Matl Péter kárpátaljai szobrászművész formálta meg. A nagyszerű tervek nem váltak valóra, de egyértelműen bizonyították a beregiek szándékát.

A Rákóczi-szabadságharc 300 éves jubileuma újból felelevenítette a szoborral kapcsolatosan terveket, de a szoborépítés csak a Magyarország kormánya által meghirdetett Rákóczi-emlékév – 2019 keretein belül kezdődhetett el, a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Az emlékmű ügye mellé ezúttal is a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és Beregszász Polgármesteri Hivatala állt. A Beregszászi Önkormányzat megrendelésére a városi Budapest parkot 2019. július végére előkészítették a szobor fogadására. Augusztus végére bronzba lett öntve a fejedelmi szobor. A szobor megalkotója a Püspökladányban élő Győrfi Lajos szobrászművész. A mű ötnegyedes, azaz egynegyeddel nagyobb az életnagyságúnál, így a ló marmagassága 186 cm, maga Rákóczi pedig 220 cm rajta, amit a korabeli méretek alapján számítottak ki. A bronz lovas szobor súlya 1,2 tonna. A talapzat 20 tonnás kőszikla, amelyen a „Cum Deo pro Patria et Libertate” felirat olvasható a Nagyságos Fejedelem saját kezű aláírásának lenyomatával.

26. II. Rákóczi Ferenc lovas szobra Beregszászban

Külön kőfelületen a következő kétnyelvű felirat áll:

Ференц Ракоці II.
Скульптори: Лайош Дерфі
та Адам Дерфі
Встановлено Товариством
угорської культури Закарпаття
за підтримкою фонду
Габора Бетлена
- 2019 -
II. Rákóczi Ferenc
Győrfi Lajos és Győrfi Ádám
szobrászművészek alkotása
Állíttatta a Kárpátaljai Magyar
Kulturális Szövetség
a Bethlen Gábor Alap támogatásával.

27. A lovas szobor felirata

A Rákóczi-év keretein belül a magyar állam támogatásával 2019. december 17-én, a beregszászi Budapest téren felavatták az emlékművet. A szobor avatásán beszédet mondott Gulyás Gergely, Magyarország miniszterelnökségét vezető miniszter, Babják Zoltán polgármester, Brenzovics László, a KMKSZ elnöke és mások.

A szobor létrehozása Magyarország és a kárpátaljai magyarság együttes erőfeszítésének köszönhető, hiszen nagy szükség volt kitartásra a két ország közötti, olykor mesterségesen gerjesztett adminisztratív nehézségek leküzdése alkalmával. Végül a hőn áhított szobor megszületett, a 126 éves álom valóra vált. Véleményünk szerint a Beregszászba érkezett Nagyságos Fejedelem mint a magyar szabadság és függetlenség szimbóluma hosszú évszázadokig hirdeti majd e soknemzetiségű vidéken a szabadság eszméit.

Források és irodalom

- KTÁL. Bereg vármegye főispánjának iratai. F. 10
- KTÁL. Bereg vármegye alispánjának iratai. F. 283.
- KTÁL. Beregszász polgármesteri hivatalának iratai. F. 721.

* * *

- Bereg (társadalmi és megyei érdekű hetilap). 1893–1914.
- Ung (társadalmi és megyei érdekű hetilap). 1893–1914.
- Kárpátalja (kárpátaljai magyar hetilap). 2019. novemberi és decemberi számai.

II. Rákóczi Ferenc mellszobra a Rákóczi-főiskolán

2008-ban a fejedelem születésnapján évfordulója (március 27.) a II. Rákóczi Ferenc nevét viselő beregszászi főiskolán felavatták a Nagyságos Fejedelem mellszobrát. Az eseményre az évente a tanintézményben megrendezett Rákóczi-napok keretében került sor. A szobor alkotója Tamáska János budapesti szobrászművész. A műalkotás alapítványok és magánszemélyek segítségével jöhetett létre. Az avatóünnepségen a főiskola elnöke, dr. Orosz Ildikó köszöntette a külföldi és belföldi vendégeket: Nick Ferencet, a Falvak Kultúrájáért Alapítvány elnökét, Kasza Imre festőművészt, Darabán Jánost, a kultúra lovagját és más vendégeket. Az elnök asszony hangsúlyozta, hogy nemcsak a fejedelem nevét szeretné viselni az intézmény, hanem szellemiségét is meg szeretnék honosítani e falakon belül. Az ünnepi beszédeket követően Nick Ferenc és dr. Soós Kálmán rektor leplezte le a bronzból öntött mellszobrot a főiskola harmadik szintjének folyosóján.

28. II. Rákóczi Ferenc mellszobra a Rákóczi-főiskolán

Zrínyi Ilona mellszobra a Rákóczi-főiskolán

2007. március 27-én a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a Rákóczi-napok keretében avatták fel Zrínyi Ilona mellszobrát. A 32 kg súlyú alkotást a Bolyai János Honvéd Alapítvány adományozta az intézménynek. Az avatóünnepségen részt vett Poroszlai Ákos, az alapítvány kuratóriumának elnöke. A szobrot, melynek eredeti példánya Budapesten, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen található, Varga Imre karcagi mester készítette. Az avatón dr. Orosz Ildikó, a főiskola elnök asszonya és dr. Soós Kálmán mondtak a nagyasszonyt megidéző beszédet. Az alkotást Poroszlai Ákos és dr. Soós Kálmán leplezte le a főiskola harmadik szintjének folyosóján.

29. Zrínyi Ilona mellszobra a Rákóczi-főiskolán

Zrínyi Ilona és Mikes Kelemen domborművei beregszászi középiskolákon

1994. október 14-én ünnepélyes külsőségek keretében két, a Rákóczi-korhoz kötődő személyiség domborművét avatták fel Beregszászban. Az egyik Mikes Kelemen, a másik Zrínyi Ilona emlékét hivatott megörökíteni. A reliefeket két beregszászi iskola, a 3. számú középiskola (Zrínyi Ilona) és a 8. számú középiskola (Mikes Kelemen) kapta ajándékba. Az avatóünnepség alkalmából ezen két magyar nyelvű középiskola felvette a két kiemelkedő magyar történelmi személyiség nevét.

Az említett domborművek a magyarországi Takács Erzsébet Munkácsy-díjas szobrászművész alkotásai, aki felajánlotta műveit a Magyar Honvédelmi Minisztériumnak. A honvédség, a Rákóczi Szövetségen keresztül, felajánlotta a művészi alkotásokat a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetségnek. Így kerülhetett immár végleges helyére a két dombormű. Az avatóünnepségen jelen volt Daróczy Ferenc alezredes, a Honvédelmi Minisztérium Társadalmi Kapcsolatok Főosztályának főmunkatársa, Simén András, a Rákóczi Szövetség választmányi tagja, valamint a Beregszászi Járási Közigazgatási Hivatal képviselője és számos más közéleti személyiség.

30. Zrínyi Ilona és Mikes Kelemen domborművei beregszászi középiskolákon

II. Rákóczi Ferenc szobra Makkosjánosiban

II. Rákóczi Ferenc Makkosjánosiban felavatott szobra tölgyfából készült a magyarországi Pácin nagyközség adományából. Pácin Makkosjánosihoz hasonlóan Rákóczi-birtok volt egykoron, ma testvértelepülések. A köztéri szobor a sárospataki Sárosi Tibor alkotása, amelyet Barta Márta, Jánosi polgármestere leplezett le 2010 szeptemberében. Az ünnepségen Dévay Nagy Kamilla énekes előadásában gyönyörködhetett a közönség.

31. II. Rákóczi Ferenc szobra Makkosjánosiban

A zászlóbontás emléktáblája Váriban

1989. május 21-én Váriban a református templom falán márványtáblát avattak. Az ünnepséget Fehér Ferenc, a községi tanács elnöke nyitotta meg. Beszédet mondott a Rákóczi-szabadságharc helyi vonatkozásairól dr. Váradi-Sternberg János történész, Fábián László költő és mások. A községbe látogató debreceni és csarodai diákok színes műsort mutattak be.

A márványtábla felirata:

1703. MÁJUS 21-ÉN
TARPA NÉPÉNEK PÉLDÁJÁT KÖVETVE
ESZE TAMÁS KURUCAI VÁRI PIACTERÉN
IS KIBONTOTTÁK A NAGYSÁGOS
FEJEDELEM ZÁSZLAJÁT. RINGATÓ
BÖLCSŐJE EZÉRT E FÖLD AZ
1703–1711-ES
RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCNAK.
Állíttatta Vári népe 1989-ben.

32. A zászlóbontás emléktáblája Váriban

Kis Albert emléktáblája Barkaszón

2006. december 5-én emléktáblát avattak Kis Albert kuruc ezereskapitány emlékére a munkácsi járási Barkaszó községben. A Rákóczi-szabadságharc ezereskapitánya a Barkaszóhoz közel eső egykor volt tanyán, Gerzsenyőn született. A hegyaljai és a tiszaháti kuruc megmozdulások hőseként tartja számon történetírásunk. Igaz, hogy Thököly Imre „kuruc király" hadnagya volt, majd II. Rákóczi Ferenc ezereskapitánnyá nevezte ki, de fegyelmezetlensége miatt még 1704-ben kivégeztette. Az emléktáblát a MÉKK (Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége) és az UMDSZ (Ukrajnai Magyar Demokratikus Szövetség) állíttatta.

Az emléktábla felirata:

BARKASZÓ SZÜLÖTTE
KIS ALBERT
(1664–1704. MÁRCIUS 15.)
THÖKÖLY SEREGÉNEK HADNAGYA,
A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC
EZERESKAPITÁNYA,
A KURUC MOZGALOM EGYIK FŐ SZERVEZŐJE
EMLÉKÉRE ÁLLÍTTATTA
A MÉKK ÉS AZ UMDSZ
2006

33. Kis Albert emléktáblája Barkaszón

Kis Albert 1664-ben született a Bereg vármegyei Gerzsenyőn (Barkaszó melletti tanya). A kuruc mozgalom kezdetén nagy segítségére volt Esze Tamáséknak. Örökös jobbágyként élt Gersenyi László birtokán. Szabadság iránti vágya a kurucok közé vitte, s Thököly Imre fejedelem katonája lett, ahol hadnagyi rangot kapott. Amikor Thököly csillaga lehanyatlott, Kis Albert is ott volt hívei között. Személyét számos jelzővel illethetjük: szökött jobbágy, kuruc katona, féktelen rendbontó, hazafi. Thökölyt bukása után elkísérte Törökországba is, de 1692-ben hazatért és beállt Károlyi Sándor csapataihoz, aki akkoriban császári szolgálatban állt. Kis feladata 1693-tól saját egykori, az erdőkben bujkáló kuructársai felkutatása és elfogása volt. 1694-ben felhagyott a császár támogatásával. Még ebben az évben beállt a kuruc mozgalom szervezői közé. Bujkált, menekült a császári katonák elől, és igyekezett minél több embert megnyerni a kurucok ügyének Északkelet-Magyarország-szerte. Többek között só- és marhacsempészettel is foglalkozott. 1697-ben elfogták és kiadták volt urának, Károlyinak, aki börtönbe záratta, de megszökött. Első útja haza vezetett, otthon megölte azt az embert, aki elárulta. Menekülés közben megint elfogták, de újra sikerült elszöknie. Második szökése után került közelebbi kapcsolatba Esze Tamással, ettől kezdve a kurucok egyik szervezője. Az 1703. június 7-ei dolhai összecsapás után ő és Esze szedték össze a szétkergetett felkelőket. Vereckénél együtt fogadták Rákóczit. Sikeres szervezőmunkájukért és addigi eredményeikért mindketten ezereskapitányi rangot kaptak.

Fegyelmezetlensége miatt sokszor összetűzésbe került feletteseivel. Sorsa 1704-ben, Szatmár várának ostroma közben teljesedett be, erőszakos fellépései és túlkapásai miatt a fejedelem kivégeztette.

A RÁKÓCZI-KOR MUNKÁCSON

Rákóczi Zsigmond, a dinasztia első erdélyi fejedelme, amikor 1587-ben feleségül vette Alaghy Bekény Juditot, Mágóchy András nagybirtokos özvegyét, e házassággal először birtokolta Munkácsot és a hozzá tartozó várat. Azonban amikor elhunyt feleségének fia nagykorúvá válik (1602), a várbirtokot is visszakapja. Legközelebb Munkács és környékének tulajdonjoga csupán I. Rákóczi György fejedelemségének kezdetén változik a Rákócziak javára. Brandenburgi Katalinnak (Bethlen Gábor felesége) a fejedelemségről való lemondása után, 1630 végén I. Rákóczi Györgyöt választották fejedelemmé, aki nagy erőfeszítéseket tett a peres fejedelmi birtokok megszerzése érdekében. Ennek eredményeképpen átvette a munkácsi vár tulajdonjogát, és hadászatilag megerősítette azt. A hatalmas méreteket öltött építkezés eredményeképpen a munkácsi vár a kor erődítéseinek az élvonalába lépett. Ezután a vár és a hozzá tartozó birtokok II. Rákóczi György, Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc idején a Rákócziak vagy családtagjaik kezén maradtak egészen a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) végéig.

A legjelentősebb stratégiai szerepet a vár és uradalma a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban töltötte be, hosszú ideig védve Magyarország szabadságának zászlaját. A szabadságharc kiinduló katonai tervének része volt az északkeleti országrészen elterülő Rákóczi-birtokok lakosságának megnyerése és hadba állítása, ami eredményesen végbe is ment. Rákóczi saját birtokán kezdte el a harcot, amit kiterjesztett az egész országra, majd itt fejezte be a túlerővel való küzdelmet, elhagyva az országot, akkor még mindig a külföldi segítség reményében.

II. Rákóczi Ferenc személye szorosan kapcsolódik a folyamatosan erősített munkácsi várhoz. A fejedelem már 1703. június 14-én Klimiecnél (Magyarország határán túl) találkozott a tiszaháti felkelőkkel. A dolhai csatavesztés (1703. június 7.) után a maradék csapatot Esze Tamásnak sikerült újból összevonnia és a várva várt Rákóczi elé kísérnie. Rákóczi emlékirataiban fogalmazta meg érzelmeit e találkozás jellegéről. „Miután az így összegyűlt kis parasztsereg első örömkitörését mérsékeltem, megszüntettem a lövöldözéseket s szóltam hozzájuk… Ekkor buzgó örömmel hűséget esküdtek nekem.” A fejedelem rendezte csapatait, mivel a feladat nagy volt, Európa legerősebb hadseregével kellett szembeszállnia. A hágóknál alig 500 fő gyalogost és kb. 50 lovast állíthatott csatarendbe. Elsődleges haditervében saját felső-magyarországi birtokainak a népét akarta harcba hívni.

34. A munkácsi kastély II. Rákóczi Ferenc idejében

Ezért a Rákóczi-szabadságharc első támadása a fejedelem birtokainak egyik központjára, Munkácsra irányult. Amikor a város közelébe értek, Rákóczi kurucait már háromezer gyalogosra és háromszáz lovasra becsülhetjük. A helyi nemesség és az osztrák katonaság állásairól a szatmári várparancsnok, gr. Löwenburg Frigyes tábornok írt értesítést gr. Csáky István bereg-ugocsai főispánnak Csekére. A levélből kitűnik, hogy a közlekedés e térségben teljesen megbénult, és hogy a rebellió vezéreit kézre kell keríteni és kivallatni őket a csapatmozgásokról. Közben a császári hadsereg Kassán állomásozó ezrede is hírét vette Rákóczi Munkácsra érkezésének. Montecuccoli lovas ezrede kiindult Kassáról és Ungvárhoz közeledett, hogy szükség esetén rövid idő alatt elérhesse Munkácsot.

A munkácsi vár parancsnoka Wolf G. Auersperg volt, aki nem kockáztatott katonákat küldeni a kurucok ellen. Rákóczi június 26-án érkezett Munkácsra. Nem tartott a vár 500 fős őrségétől, akik közül többen a városból nősültek, rokonságot tartottak fenn a munkácsiakkal. A lovasságot a vár alá küldte gyakorlatozni, míg a gyalogságot a városban szállásolták el. A csendesnek ígérkező éjszaka azonban nem hozott nyugalmat, fegyelmezetlen katonáit kellett megreguláznia az éj közepén.

A fejedelem az Ungvár felől érkező Montecuccoli-ezred közeledése hallatán katonaságának fegyvertelen részét a hegyekbe, Szentmiklósra

irányította, hatszáz főt pedig a város védelmére állított. Másnap reggel jelentették Rákóczinak, hogy Szerednyére egy század német érkezett lőporos kocsikkal, és a várba húzódtak. Rákóczi tudta, hogy veszélyes dolog az alig háromezernél több fős gyengén felfegyverzett felkelővel egy szalmatetős faházakkal teli, mindenfelől nyílt városban bevárni Montecuccoli jól felszerelt, 1200 katonából álló vasas ezredét. Hiba lett volna lebecsülnie veszély esetén a várőrség támogatását is. Június 28-án hajnalban már egy német század meg is támadta a város határán őrködő kurucokat, akik a lőfegyverek túlsúlya miatt meghátráltak. Nyolc óra körül Rákóczi a mai kastély helyén álló Fejér házban készülődött, miután az épület előtti téren a gyalogságot állította fel, a lovasságot pedig az előőrs védelmére küldte. A német lovasság azonban visszaszorította Rákóczi lovasait, közben súlyosan megsebesítették Csurta Koszt hátmegi, Ruszin Hritz verbiási felkelőket, majd négy fegyveres földművest megöltek. A császári ezred századai körülvették a várost, gyújtogatás kezdődött. Rákóczi az udvarháza előtt lendült támadásba kíséretével és néhány lovasával. Majos János ugocsai kuruc magával az ellenség századosával, Quirini gróffal vette fel a harcot, akit sikerült legyőznie. Előző nap a gróf avval kérkedett, hogy Rákóczi szívét tűzi majd a kardjára. A csetepaté eredménye, hogy a németség közül 30-an estek el, de visszavonulván a temetőnél kezdték rendezni soraikat. Rákóczi oszlopokba terelte csapatait, az égő városon keresztül Szentmiklós irányába vonultak vissza, gyorsan átkeltek a Latorcán. A hegyekből láthatta az ellenség manővereit a városban, gyújtogatással bosszulták meg kapitányuknak, Quirini grófnak a halálát. A visszavonulás során Rákóczi elvesztette poggyászát. Ekkor keltették halálhírét először, azonban a Szentmiklósra küldött gyalogsággal Zavadkára érkezett. A Felső-Tisza-vidékről a parasztság és a császári katonaság magyarjai ekkor csatlakoztak a legnagyobb számban a fejedelemhez, a környező utakat már a kurucok ellenőrizték. „Ez a fegyvertelen félig meztelen nép követte a zászlóit. Házát és gyermekeit hagyta el, mikor mindenfelől hozzám sereglett és beállt a katonák közé”– vallotta később Rákóczi.

Ekkor csatlakozott Rákóczihoz a 200 Deák Pál-féle huszár, akik Ocskay László ezredéből elbujdostak, és szintén Szentmiklós felé indultak. A munkácsi és a szentmiklósi parasztság nagy számban állt a fejedelem zászlaja alá, amit az 1703–1704. évi urbáriumi névsorok bizonyítanak. A császáriak és a nemesség jelentős része valóban a védett udvarházakba és a várakba szorult.

35. Rákóczi-kori ágyú a munkácsi várban

Szentmiklóson egyesülve a felkelőkkel a következő történelmi táborhelyre, Zavadkára (ma Volóci járás, 1896–1920 között Rákócziszállás) vonultak vissza. Rákóczi rendezhette katonáit, itt találkozott Bercsényi Miklóssal, aki Lengyelországból muníciót és katonákat hozott a szabadságharc szolgálatára.

A következő, immár jobban szervezett támadás Munkács irányába a tiszai átkelés után következett be, amikor Tiszaújlaknál és Vásárosnaménynál a kuruc ezredek nagy ellenállás közepette átkeltek a folyón. Maga a fejedelem Tokaj felé vette útját, ahol november 6-án rendeletet adott ki, hogy Bereg vármegye állítson ki katonaságot Majos János ezereskapitány alá, akit a munkácsi vár elfoglalásával bízott meg. Evvel elkezdődött Munkács várának blokádja, amely 1704 februárjáig tartott. A Montecuccoli-ezred a beregi és az ugocsai kurucoknak a vár alá való szerveződése után eltávozott. Az erős ostromzárnak köszönhetően a várat rövid alkudozások után feladták a császáriak, a német katonaság más várakba távozhatott. Munkács vára ettől kezdve a felszabadító harc bázisa, a későbbiekben pedig alaposan megerősített erődítménye lett, hiszen a lengyelországi útvonal kulcsa volt, ahonnan a fejedelem a lengyel–francia segítséget várta. Rákóczi már 1705-ben elhatározta, hogy a várat korszerű erődítménnyé teszi. Neves hadmérnököket szerződtetett, De la Mothe és De la Faux személyében. Nagy átalakítások kezdődtek, a bástyákat befedték, a védőműveket megerősítették. 1705 novemberében járt Rákóczi újból Munkácson, amikor megszemlélte az itt folyó építkezéseket. Ez év

végét Munkácson töltötte, ahol vadászott is. Ezekben az években a Bereg vármegyéhez érkezett levelei a fortifikáció sürgetéséről, a parasztság abba való bevonásáról szóltak.

1705-ben, amikor a nagybányai pénzverdét az ellenség fenyegette, Rákóczi a munkácsi várba telepíti azt át. Ajtai Mihály felügyelő kíséretében a pénzverdét Beregszászból kirendelt kuruc katonák költöztették Nagybányáról Munkácsra. A műhely az erődítmény alsó várában, egy a Latorcához közeli kőházban kezdte meg működését. 1706 februárjában a pénzverde már üzemelt, de a pénzérmékre az 1705. évszámot verték. A szükséges verőmintákat Ocsovai Dániel készítette. Ismert Rákóczi 1706. május 20-ai megrendelése 200 forintra a hadak fizetése céljából. Ugyancsak a fejedelem utasítására Warou Dániel francia vésnök Munkácson készítette el az ónodi országgyűlés tiszteletére alkotott emlékérmet, amelyhez a megfelelő gépet és a hozzáértő embereket Körmöcbányáról hozták. Munkácson ezüst-, arany- és rézpénzt is veretett a fejedelem, amelyek a későbbiekben elértéktelenedtek. Az itt veretett pénzre C.M. (Castrum Munkach), az M.M (Moneta Munkacsiensis) betűket, valamint a P.H. (Patrona Hungariae) szöveget verték. Gyártottak itt például három cm átmérőjű X (tízes) és 2,5 cm átmérőjű XX (húszas) polturás rézérmeket, melyeknek egyik oldalán a fejedelmi koronával fedett országos címer, a másikon pedig a Szent Szűz a kisded Jézussal az ölében látható, felirata Pro Libertate volt. Hasonló volt az ezüstből készült tallér. A libertások és a poltúrák készítése a szabadságharc végéig folyt. Időközben Ajtait Lányi

36. Munkácson vert pénzérme

Pál váltotta fel, majd Ocsovai Dániel metsző helyébe 1710-ben Enyedi Dániel került, aki aranypénzt is veretett.

Az 1707. év elején Rákóczi ismét az erődítési munkálatok miatt érkezett Munkácsra, ekkor látogatott el hozzá Sieniawska lengyel hercegnő, aki a munkács-szentmiklósi birtokkal határos Skoléból érkezett. A hercegnő Rákóczit lengyelországi tartózkodása idején segítette pénzzel és a francia diplomáciai kapcsolatok felvételével. A szabadságharc után a fejedelem számos alkalommal időzött munkácsi kastélyában vagy a várban, amiről 1707-től már részletesen beszámol Beniczky Gáspár fejedelmi titkár. Az 1708. december 3-i Sárospatakon megkötött béke után a fejedelem Bereg vármegyében és Munkácson tartózkodott. 1709 februárjában Munkácson fogadta a török szultán követét, Sultan Achmettet, akit a tárgyalás után megajándékozott. Még ezen év május 5-én svéd követeket fogadott a várban, 12–13-án orosz küldöttekkel tárgyalt, majd 16-án Munkácson ült össze az Erdélyi Tanács. December 1-jén svéd és lengyel katonákat fogadott. A fortifikáció erősítése végett Stampa grófot küldte Munkácsra, aki 1709 májusában befejezte a vár erősítését. A csatamezőkről érkező hírek hatására Rákóczi ezeket írja: „Napról napra mélyebben szorultunk azon szögletbe, amelyet a Tisza és a Beszkid hegyek képeznek, s amelynek alapja Munkács." Patakról a biztonságosabb Munkácsra rendeli udvarát, november 16-án elbocsátja az addig tisztes fogságban lévő Forgács Simont. Rákóczi a magyarországi császári hadak főparancsnokával, Pálffy Jánossal folytatott, csupán fegyverszünetet eredményező vajai megbeszélése után a rendek tanácsával akarta a haza ügyét megtárgyalni. Salánkra sietve február 14-én megbeszélést tartott az ún. „utolsó országgyűlésen," azután segítség reményében elhagyta az országot. Alsóvereckén kelt (1711. február 20.) rendeletében a parancsnokságot Károlyi Sándorra hagyta, kivéve a munkácsi várat, amelyet parancsnokára, Vay Ádámra, majd Sennyei Istvánra bízott. A vár megfelelő számú lövegekkel és élelmiszerrel volt feltöltve, és készült a végső ütközetre. Az ostrom rövidesen be is következett, először Löffelholz tábornok, majd Pálffy János főparancsnok jött a vár elfoglalására. Pálffy János a 1711. május 25-ei jelentése szerint a várőrséget 1800 hajdúra és 500 lovasra becsülte. Ezt a jól megerősített várat Sennyei eredményesen védte, de a várat segítség hiányában június 22-én feladták. Mivel ez a vár volt a szabadság utolsó bástyája, ezzel a Rákóczi-kor véget ért egész Magyarországon.

Források és irodalom

- MNL OL. A Rákóczi-szabadságharc Levéltára. G 15–16, G 25–26. G 28.
- KTÁL. Bereg vármegye főispánjának iratai. F. 10.

* * *

- Bánkúti Imre, A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái 1703–1711. Bp., 1991.
- Csatáry György, Rákóczi-emlékek és emlékhelyek Kárpátalján. Ungvár, 2002.
- Csatáry György, Szerk.: Rákóczinak dicső kora. Nemzetközi tudományos konferencia a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári béke 300. évfordulója alkalmából. Beregszász 2011. március 24.
- Csatáry György, Ugocsa vármegye II. Rákóczi Ferenc államában (1703–1711). 2008.
- Czigány István, Háború a háborúban. (A Rákóczi-szabadságharc stratégiai helyzete). Az államiság megőrzése. Szerk.: Czigány István, Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Bp., 2002. 125–156. old.
- Esze Tamás, Acta Reviczkyana. Levéltári Közlemények, Bp., 1954. 152–169. old.
- Esze Tamás, A magyar napraforgóvirág. Egyháztörténet, Bp., 1943. 330–345. old.
- Esze Tamás, A szegénylegények éneke. Irodalomtörténeti Közlemények, 1953. LVII. évf. 1–4 sz.
- Esze Tamás, II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok, Különlenyomat, Bp., 1951.
- Esze Tamás. Szerk.: Kuruc vitézek folyamodványai. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Esze Tamás. Bp., 1955.
- Fakász Mihály, Sasfészek a Latorca völgyében. Ungvár, 2006.
- Géresi Kálmán, A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A család megbízásából kiadja Károlyi Tibor, Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán, V. kötet. II. Rákóczi Ferenc fejedelem korabeli oklevelek és levelezések 1703–1707. Bp., 1897.
- II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Az utószót Vas István, a jegyzeteket Köpeczi Béla írta. Bp., 1979.
- Keresztyén Balázs, Szerk.: Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Budapest–Beregszász, 2001.
- Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
- Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes, Szerk.: Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Rákóczi Tükör (Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról). Bp., 1973. 73–128. old.
- Lehoczky Tivadar, A munkácsi pénzverde. Archeológiai Értesítő, 1902. 316–322. old.
- Lehoczky Tivadar, Munkács város új monográfiája. Munkács, 1907.
- R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel. Szerk.: A Rákóczi-szabadságharc. Bp., 2004.
- Thaly Kálmán. Szerk.: Archivum Rákóczianum. I–X. kötet. Bp., 1873–1889.

EMLÉKHELYEK MUNKÁCSON ÉS KÖRNYÉKÉN

Zrínyi Ilona-emlékhelyek Munkácson

Zrínyi Ilona kultusza vidékünkön már több mint száz évvel ezelőtt kialakult. 1903-ban Bereg vármegyében is megemlékeztek a fejedelemasszony halálának 200. évfordulójáról. Három évvel később, amikor lehetővé vált II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona és más bujdosók hamvainak hazahozatala Törökországból, Kassán kívül Munkács is pályázott a földi maradványoknak a munkácsi várban való elhelyezésére. 1904. április 18-án Ferenc József császár engedélyezte a hamvak hazahozatalát. Munkács próbálkozása a hamvak ügyében nem sikerült, de az egész ország elismerte Munkács ragaszkodásának a jogosságát. Végül Rákóczi végrendeletének megfelelően Kassán kerültek végleges elhelyezésre a becses maradványok.

Zrínyi Ilona születésének 300. évfordulója tiszteletére Péchy Szabolcs Bereg vármegyei főispán az 1943. évet Zrínyi Ilona évének nyilvánította. Ezen az 1943. május 11-én Beregszászban tartott közgyűlésen Pataky László festőművész „Munkács várának átadása" című művét felajánlotta a vármegyének. A Zrínyi Ilona iránt mélyen érző beregszásziak dr. Zsebők Zoltán főorvos kezdeményezésére megvásárolták és a vármegyének adták át a történelmi képet. A Zrínyi Ilona emlékének szentelt, országra szóló ünnepségek természetesen Munkácson és annak várában zajlottak le. Népes küldöttségek érkeztek a Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc életével, történelmi szerepével összeforrt községekből: Dolháról, Tarpáról, Beregszentmiklósról, Vezérszállásról. A megemlékezéseket megörökítő emléktáblát lepleztek le, amelynek szövege a következő volt:

„ZRÍNYI ILONA
SZÜLETÉSÉNEK HÁROMSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁT
1943. MÁJUS 23-ÁN
ITT, DICSŐSÉGÉNEK SZÍNHELYÉN ÜNNEPELTE MEG
MAGYARORSZÁG NÉPE
VITÉZ NAGYBÁNYAI HORTHY MIKLÓS ORSZÁGLÁSA IDEJÉN.
MUNKÁCS MEGYEI VÁROS
KÖZÖNSÉGE E HÓDOLÓ EMLÉKEZÉST E TÁBLÁVAL ÖRÖKÍTI MEG."

Az emléktábla Zrínyi Ilona egykori lakosztályának falán volt elhelyezve a várban. A korabeli sajtóanyagok arról tanúskodnak, hogy nemcsak Bereg vármegyében emlékeztek meg Zrínyi Ilonáról. Ungváron a város nőegyesületei rótták le kegyeletüket a nagyemlékű várvédőnő előtt. A városi színház-

ban Zrínyi Ilona-emlékestet szerveztek. Előadások, szavalatok, énekszámok hangzottak el. Korhű jelmezek segítségével mutattak be jeleneteket Zrínyi Ilona életéből. A jubileumi év folyamán, augusztus 25-én Máramarossziget is megörökítette Zrínyi Ilona emlékét. A város szomszédságában a fejedelemasszonyról elnevezett kilátótornyot és a turisták számára menedékházat avattak fel. A szomszédos Zemplén megyében erre az időre végezték el a borsi Rákóczi-kastély restaurálását, amely a csehszlovák éra húsz évének idején rongálódott meg. A kastélyt az eredetihez hasonló berendezéssel látták el, értékes Rákóczi-kori pénzgyűjteményt állítottak ki benne. A közelmúltban 2019. évi Rákóczi-év keretein belül a magyar kormány ismét felújította a borsi kastélyt, ami üzenet a jelennek és a jövőnek egyaránt.

A fejedelemasszony születésének 350. évfordulójára a kárpátaljai magyarok – szerényebben ugyan, mint 1943-ban – újból feleleventették ezen hagyományokat, és szintén ünnepélyessé tették az 1993-as Ilona-napokat.

A következő, immár történelmi jelentőségű esemény Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc „hazatérése" a munkácsi várba. 2006. február 27-én az ún. Lorántffy-bástyán felavatták életnagyságú szobrukat. Matl Péter munkácsi szobrászművész alkotása egy alacsony talapzaton áll, és hirdeti a magyarság itteni történelmi múltját. A megemlékezések szervezését a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola kezdeményezte.

Zrínyi Ilona emléktáblája a munkácsi várban

A Zrínyi Ilona-emléktáblát 1993. május 17-én avatták fel. A domborműves magyar–ukrán szövegű emléktábla Nagy Lajos Imre munkája és a Zichy Galéria adománya.

Az emléktábla kétnyelvű felirata:

ZRÍNYI ILONA	ІЛОНА ЗРІНІ
1643–1703	
HÁZÁT S HAZÁJÁT	УТЦЮЗНИНУ ХРАНИЛА УТОНЧЕННА РУКА
ERŐS LÉLEKKEL VÉDTE	ЖОНЫ ИЗ ДУШОВ ОГНЯНОВ И Ї ЧАРЫ.
A GYÖNGE NŐI KAR.	КОЖДУ ДНИНУ МОЛІМСЯ
MONDJ EGY RÖPKE IMÁT	ЗА СВЯТІ ИМЕНА
E ROMOKON,	З СИХ МУРАХ,
RUSZIN, HORVÁT,	РУСИНЫ, ГОРВАТЫ
MAGYAR…	МАДЯРЕ…
A Zichy Galéria (Budapest) ajándéka a Munkácsi Rákóczi Szövetségnek	Мукачувському обществу Ракоція дарує Галарея Зеічы (Будапешт)
17 MAЯ 1993 MÁJUS 17	

37. Zrínyi Ilona emléktáblája a munkácsi várban

Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc szobra a munkácsi várban

2006. február 27-én a munkácsi vár Lorántffy-bástyáján felavatták Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc szobrát. A mű Matl Péter munkácsi szobrász alkotása. Az avatás szónoka Orbán Viktor, a Fidesz-Magyar Polgári Szövetség elnöke volt. A továbbiakban beszédet mondott: Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke, Brenzovics László, a KMKSZ alelnöke, Oleg Havasi, a Megyei Állami Közigazgatási Hivatal elnöke és mások. Matl Péter műalkotását Orbán Viktor és Kovács Miklós leplezte le. A felavatott szobor öntését Varga Imre neves karcagi bronzöntő mester végezte. A szoborállítás költségeit az Illyés Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,

valamint a Képző- és Iparművészeti Lektorátus támogatta. Gulácsy Lajos nyugalmazott református püspök és Majnek Antal, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke megáldották az emlékművet.

Az emlékmű kétnyelvű felirata:

«Ілона Зріні та
Ференц Ракоці ІІ»
Скульптор Матл П. Є.
Встановлено Товариством
угорської культури
Закарпаття у 2006 році

Zrínyi Ilona
és II. Rákóczi Ferenc
Matl Péter alkotása
A Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális
Alapprogram, a Képző-
és Iparművészeti Lektorátus,
valamint az Illyés
Közalapítvány támogatásával
állította a KMKSZ 2006-ban

38. Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc szobra

Rákóczi-terem II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona mellszobrával
1999 decemberében Petőfi- és Zrínyi Ilona-emlékszobát alakítottak ki a munkácsi várban a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának (Sárospatak) segítségével. Később egy Rákóczi-szobát is avattak.

39. Rákóczi-terem II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona mellszobrával

40. A Rákóczi-pince cégtáblája a munkácsi várban

41. Rákóczit ábrázoló festmény a munkácsi vár fejedelmi termében

42. A megrongálódott Rákóczi-címer a munkácsi vár falán

Zrínyi Ilona és Thököly Imre miniszobra a munkácsi várban

2016. május 18-án avatták fel Zrínyi Ilona és Thököly Imre miniszobrát a munkácsi vár alsó udvarában. Az ünnepségen részt vettek Munkács város és Magyarország ungvári főkonzulátusának képviselői. A miniszobrokat Mihajlo Kolodko szobrászművész és Vaszilij Krivanics vaskovács készítette.

A Rákóczi-kastély szomszédságában látható néhány dombormű a város történetéről. Az egyik alkotás II. Rákóczi Ferencet ábrázolja a Fejér háza előtt, a másikon pedig Zrínyi Ilona látható. A reliefeket Bródi Iván munkácsi művész készítette.

43. Zrínyi Ilona és Thököly Imre kicsiben

44. Zrínyi Ilonát ábrázoló dombormű Munkács központjában

A munkácsi Rákóczi-kastély és -emléktábla

A jelenlegi U alakú egyemeletes épület északnyugati szárnya rejti magában a híres fejedelmi lakot, amelyet a XVII. század leírásai szerint „Fejér ház”-nak neveztek. Az egykor földszintes tornácos kastélyt 1667-ben építették. A szerény kiterjedésű épület tágas melléképületekkel körülvett udvar közepén állott, amelyhez terjedelmes kert csatlakozott. II. Rákóczi Ferenc a szabadságharc idején számos alkalommal tartózkodott itt. (Lásd az előző fejezeteket!)

A szabadságharc leverése után, 1726-ban a gr. Schönborn család birtokába került a munkácsi uradalommal együtt a kastély is. 1747-ben Genovai János debreceni építésszel átalakíttatták és jelentősen kibővítették. 1770-ben II. József császár, 1852-ben I. Ferenc József császár és király is megszállt az épületben.

45. A Rákóczi-kastély Munkácson

A kastély homlokzatán két eredeti és öt rekonstruált reneszánsz ablak látható. A főhomlokzat tengelyében egy XIX. századi reprezentatív, oszlopos, timpanonos, kőből faragott kapuzat áll, középen díszvázával. A kapuzattól balra, az első emelet két ablaka között díszes keretezésű Rákóczi-emléktábla található.

Az emléktábla felirata:

II. RÁKÓCZI FERENC
VEZÉRLŐ FEJEDELEM
DICSŐ EMLÉKÉNEK!
KIBUJDOSÁSA KÉTSZÁZADOS
ÉVFORDULÓJÁN
EMELTE MUNKÁCS
VÁROS KÖZÖNSÉGE.
1711–1911
ESZMÉNYKÉPE MARADSZ
RÁKÓCZI A HONSZERETETNEK,
SZELLEMED ÉL KÖZTÜNK
S VÉDI E DRÁGA HAZÁT.
ŐSHAJLÉKOD ELŐTT
KEGYELETTEL JÁR
A MAGYAR NÉP.
MUNKÁCS NÉPE ÖLÉN NAGY
NEVED ÁLDVA VIRUL.

46. A munkácsi Rákóczi-emléktábla

Ezt az emléktáblát 1911-ben állította fel a Gyöngyösi Irodalmi Társaság. A domborműves emléktáblát 1944 körül a szovjet fennhatóság idején megrongálták. Az emléktábla fölé helyezett, kerámiából készült Rákóczi-domborművet leverték, a szövegét elébb bevakolták, de mivel a csiszolt márvány nem tartotta meg a maltert, ezért ezt a felületet is összevésték és véglegesen besimították. Később nagyméretű plakát takarta az emléktáblát. A rendszerváltás közeledtével Matl Péter munkácsi szobrászművész a Rákóczi-reliefet is újramintázta. 1989. május 27-én a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör tagjai újjáavatták az emléktáblát. Ettől kezdve a környék lakossága itt rója le a fejedelem és a szabadságharc hősei előtti tiszteletét.

II. Rákóczi Ferenc mellszobra Munkácson

A Munkácsi II. Rákóczi Ferenc Középiskola udvarán áll az iskola névadójának mellszobra, amelyet 2006. május 13-án avattak fel. A szobor alkotója Matl Péter munkácsi szobrászművész. Az ünnepélyes avatón részt vett: Vaszil Kobály, a Munkácsi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága Közoktatási Főosztályának vezetője, Halzl József, a Rákóczi Szövetség elnöke, Ugron Gáspár, a Szövetség titkára, Matl Péter szobrász, Schink István, a munkácsi középiskola igazgatója, Popovics Béla helytörténész, Gulácsy Lajos, a Kárpátaljai Református Egyházkerület nyugalmazott püspöke, Babály András munkácsi plébános.

47. II. Rákóczi Ferenc mellszobra Munkácson

48. II. Rákóczi Ferenc domborműve a munkácsi kastély mellett

II. Rákóczi Ferenc kőszobra Munkácson

II. Rákóczi Ferenc egész alakos kőszobrát 2005-ben a munkácsi Puskin utcai banképület tulajdonosának megrendelésére Ivan Cubina és Alekszandr Jelizarov, a Kárpátaljai Művészeti Akadémia tanárai készítették. A szobor az épület tetején kapott helyet, talapzatán cirill betűs felirat látható.

A kőszobor felirata:

ФЕРЕНЦ РАКОЦІ II

49. II. Rákóczi Ferenc kőszobra Munkácson

50. II. Rákóczi Ferenc miniszobra Munkácson

II. Rákóczi Ferenc miniszobra Munkácson

2015 októberében Kolodkó Mihály ungvári szobrászművész alkotását a Puskin utcában helyezték el, mivel 1945-ig, ez az utca II. Rákóczi Ferenc nevét viselte.

Az emlékmű felirata:

CUM DEO PRO PATRIA ET LIBERTATE
(Istennel a hazáért és a szabadságért)

A szentmiklósi várkastély mint Rákóczi-birtok

Lónyai Zsigmond 1649-ben III. Ferdinándtól kapta a szentmiklósi várkastélyt. Később özvegyét Rákóczi László vette feleségül, így került a kastély a Rákócziak birtokába. Emődi Tamás nagyváradi műemlékkutató szerint „a Rákócziak birtoklását két kopott aedicula-architektúrás sgrafitto (díszítés) vagy falkép jelezte az északi fal sarkán, illetve a déli szárny belső falán, vélhetően a 17. század harmadik negyedéből: az elsőn növényi díszes, volutás konzol fölött két oroszlán tartotta az ovális babérkoszorúba foglalt Rákóczi-címert…”

1657-ben a II. Rákóczi György sikertelen hadjáratát megbosszuló lengyelek a kastélyt feldúlták. I. Rákóczi Ferenc a Wesselényi-összeesküvés bukása után ide vonult vissza. A Rákóczi-család birtoklása idejében a várkastély 1679–80-ban nagy átalakításon esett át. Az épület akkor új boltozatokkal, kéményekkel, kályhákkal és kőkeretekkel gazdagodott. Báthory Zsófia halála után a várkastély Zrínyi Ilona birtoka lett. Zrínyi Ilona és Thököly Imre házasságuk előtt gyakran találkoztak a várkastélyban. A Thököly-féle szabadságharc bukása után az uradalmat I. Rákóczi Ferenc gyermekeinek felnőttkoráig a bécsi udvar igazgatta.

II. Rákóczi Ferenc a szentmiklósi uradalmat 1699-ben vette át. A fejedelem többször időzött Szentmiklóson. 1703 júniusában a siker-

51. A szentmiklósi várkastély a XXI. sz. elején

telen munkácsi támadás után a kuruc gyalogság egy része a kastélyban pihent meg. 1707 augusztusában Rákóczi az orosz cár elől menekült személyeket pártfogolt itt, továbbá 1709. február 7-én itt fogadta Sieniawski koronahetman nejét, Lubomirski Ilonát, aki a lengyelországi bujdosása idején menedéket adott Rákóczinak Brezánban.

A szentmiklósi kastélyban töltötte utolsó napjait Petrőczi Kata Szidónia, Pekry Lőrinc kuruc tábornok felesége, az első kiemelkedő magyar költőnő. 1708-ban lányaival ide költözött Husztról. Betegségtől meggyötörve, a kastélyban csendre és pihenésre vágyva, itt hunyt el 1708. október 21-én. Végső nyugalomra a huszti református templomban helyezték.

A várkastélyt jelenleg Barthos József és felesége próbálja rendbe hozni, művésztáborokat és tárlatokat szerveznek, népszerűsítik a kuruc kori hagyományokat is.

52. II. Rákóczi Ferenc mellszobra a szentmiklósi várkastélyban

UNGVÁR ÉS AZ UNGVÁRI VÁR A KURUC KORBAN

Rákóczi újonnan szerveződő haderejéből hiányoztak a megerősített várak, erődök ostromlásához szükséges tüzérségi eszközök és az ostromműveletek vezetéséhez értő katonatisztek, hadmérnökök. Ilyen esetekben nem maradt más hátra, mint a körülzárás, kiéheztetés, amely azonban, ha hosszú ideig elhúzódott, nagy megpróbáltatásokkal járt a blokád alá vont erősségek körüli lakosság számára, amelynek élelmeznie kellett az ostromlókat.

Ung vármegye legnagyobb, legjobban megerősített vára az ötszögű, kapuvédművel és új, olasz rendszerű füles bástyákkal, valamint várkastéllyá átalakított, masszív építésű belső várral rendelkező, de a 18. század elejére már nem a legkorszerűbb erősségek közé tartozó ungvári vár. Az erődítmény századokon át a Homonnai Drugeth család egyik fő birtokközpontja és erőssége volt, a 17. század végén került gróf székesi Bercsényi Miklós aranysarkantyús lovag birtokába. A gróf 1688 farsangján mint császári ezredes és mezőszegedi főkapitány elvette feleségül gróf Homonnai Drugeth Krisztinát, Homonnai Drugeth György és gróf Eszterházy Mária leányát. A házasság, majd az 1692. február 10-ei keltezésű, uralkodó által megerősített zálogszerződés juttatta Bercsényit Ungvár várának birtokába. A gróf 1691/1692-től immár Ung vármegye örökös főispáni tisztét is betöltötte.

Bercsényi 1697 táján került jó barátságba II. Rákóczi Ferenccel, majd közösen fogtak hozzá egy Habsburg-ellenes főúri-köznemesi szervezkedéshez. A szervezkedés 1701. tavaszi lelepleződését követően Bercsényi brunóci kastélyából Lengyelországba menekült, nagy kiterjedésű birtokait pedig lefoglalták és kamarai kezelésbe vonták. Ungvári várában a török elleni visszafoglaló háború időszakától, a Thököly-felkelés 1685-ös bukása óta császári helyőrség állomásozott. A várat a 17–18. század fordulóján kiadott „várrombolási rendeletek” sem érintették, mivel a császári hadvezetés stratégiai fontosságú helynek nyilvánította, amelynek a felső-magyarországi, rebellióra hajló lakosság megfékezésében szántak továbbra is szerepet, ugyanakkor a védelmére a Rákóczi-szabadságharc előestéjén kisebb létszámú, kb. egy századnyi császári gyalogságot is elégségesnek tartottak.

A Lengyelországba menekült Bercsényihez a bécsújhelyi rabságból való szökését követően 1701. november 24-én Varsóban Rákóczi is csatlakozott, így együtt folytatták a szervezkedést.

Ungvár várában a helyőrség Franciscus Godefridus, a Schwiedlich et Gsessau kapitány (hauptmann) commendáns parancsnoksága alatt állt. A

Rákóczi-szabadságharc kitörése kezdetén a vár a kurucok elleni hadműveletek támaszpontja. Ungvárt érintve vonult fel a Montecuccoli-vértesezred az 1703. június végi Munkács elleni támadásra, amely időlegesen visszaszorította Rákóczit a Kárpátok közé. A felkelés kiterjedését követően 1703 júliusában előbb a városba, majd augusztus hónap folyamán a vár falai közé húzódott be a kurucokhoz csatlakozni nem kívánó, egyelőre kiváró ungi nemesség is, akik megesküdtek a császárra és a vár végsőkig való védelmére, majd soraikból kapitányt és alkapitányt is választottak, erősítve evvel a helyőrséget. 1703 október–novemberében a várba szorult nemesség főkapitánya csicseri Orosz Ádám alispán, alkapitánya pedig báró muraniczi Horváth Ádám volt. 1703. november 2-ai lemondásuk után a főkapitány csicseri Orosz Zsigmond, az alkapitány pedig Szentiványi János lett.

A vár felszereltsége és ellátottsága elmaradt Szatmár, Kassa vagy Eperjes várától, amelyek a szabadságharc kezdetén meglévő helyőrségükhöz 1703 nyarán és kora őszén komoly erősítéseket kaptak, Ungvár csak néhány hónapig volt képes ellenállni a kuruc ostromzárnak. 1703 augusztusában a tiszaháti felkelésben részt vevő Ivan Beca, más néven Becza János által megszervezett ungi ruszin felkelők már támadásokat intéztek Ungvár városa ellen. Ennek során augusztus 15-én elesett a megyei nemesség egyik tekintélyes tagja, Ung vármegye pénztárnoka, Ráthy Zsigmond. Három nap múlva ismét ostrom érte a várost, ahonnan a kurucok elhajtottak minden szarvasmarhát, így a nemesség és várőrség szarvasmarháit is. Az Ungvár környéki kuruc felkelők támadásait

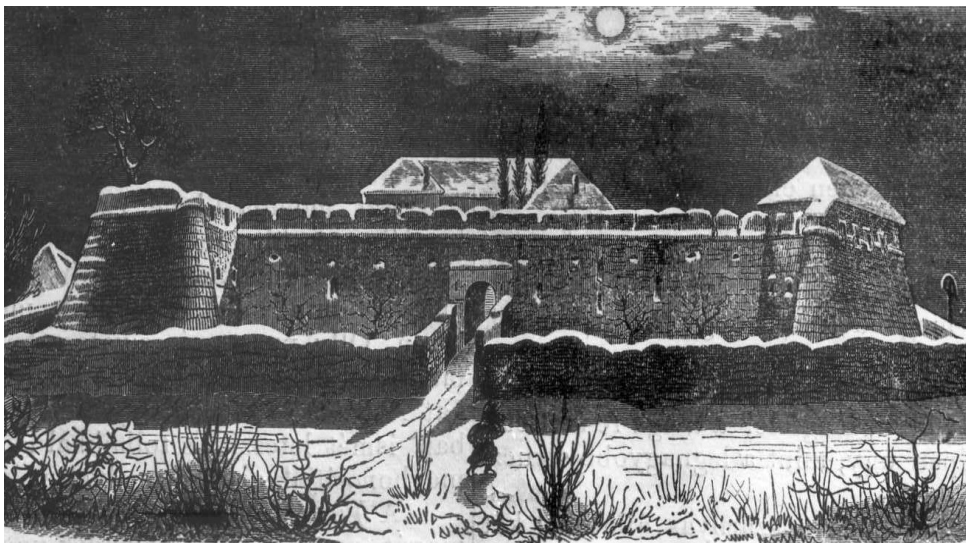

53. Ungvár vára a XVIII. században

az tette szervezettebbé, hogy Rákóczi megszerezte Husztot. Ezután Ilosvay Bálintot küldte Munkács és Ungvár alá, hogy megszervezze a két vár ostromzárát. Ilosvay előbb a munkácsi blokád megszervezésével foglalkozik, és a vár alatt az ostromzár parancsnokának a tiszaháti felkelés egyik szervezőjét, Pap Mihály lovas ezereskapitányt hagyja, aki e tisztét a vár feladásáig töltötte be. Munkács alól szeptember közepére vonult át Ungvárhoz Ilosvay, aki, többek között a Beca által megszervezett ruszinokkal, szeptember 17-én megszállta Ungvár városát, ahonnan a várbeliek ellentámadása aznap még kiszorította őket, de másnap végleg elhódítják a császári helyőrségtől és a behúzódott nemességtől a várost, és körülzárták a várat. A várba szorult nemesség soraiból némelyeknek 1703 őszére megrendült az uralkodó iránti hűségük. Ez nem kerülte el a várparancsnok figyelmét sem, és több gyanús személyt lefogatott. Ezalatt az ungi köznemesség egy része Haraszti Imre vezetésével Rákóczi hűségére tért és csatlakozott az ostromsereghez. Az ostromot vezető Ilosvay Bálint ezereskapitány a kuruc sereg fegyelmének megszilárdítása érdekében 1703. szeptember 26-án Ungvár városában parancsot adott ki, amelyben a katonai fegyelem ellen vétők részére súlyos büntetéseket helyezett kilátásba, ez a rendelkezés fontos forrása a kuruc katonai igazságszolgáltatásnak. Az ostromzár vezetését aztán szeptember végén néhány napra báró Perényi Farkas mint a fejedelem Ungvár alatti hadainak directora veszi át, aki szeptember 30-án felszólítja a védőket a megadásra, de eredménytelenül. Egy hónappal később, 1704. október 29-én, az Ungvár alatti táborból csicseri Orosz Tamás ungi köznemes levélben fordult a várparancsnokhoz és rokonaihoz, csicseri Orosz Ádámhoz és Zsigmondhoz. Rá akarta bírni őket, hogy kezdjenek tárgyalásokat a vár feladásáról, és ne álljanak tovább ellen. Azzal fenyegette meg őket, hogy ha tovább keménykednek, akkor a Rákóczi oldalán harcoló „idegen hadak" prédájává válnak. Ezt követően, november 1-jén Rákóczi megbízta a vár feladásáról szóló tárgyalások vezetésével Buday István ezereskapitányt és hajdúvárosi főkapitányt mint „plenipotentiariust". Buday nem tudta ugyan Ungvárt azonnali megadásra bírni, de annyit elért, hogy Ung vármegye képviselői november 2-án elhatározták, fegyverszünetet kötnek az ostromlókkal. Az ostromzár parancsnoka 1703. november végén báró Sennyey Pongrác lett.

Ungvár ostromában 1704 eleje hozott fordulatot. A császári várak sorra adták meg magukat, így 1704 januárjában kapitulált Tokaj, Kővár, Murány. Őket követte aztán Munkács és Ungvár. Az 1703 kora őszétől körülzárt munkácsi vár tiszti küldöttsége 1704. február 16-án írta alá a kapitulációs okmányt, majd március 1-jén adták át a várat Vay Ádám udvari kapitánynak, Rákóczi megbízottjának. Ezt követően a császári helyőrség

a vár parancsnokával, Wolfgang Georg Auersperg ezredessel az élen kivonult a várból, és a megállapodás szerint szabadon távozhattak.

A lakosság hadélelmezési-szállítási kötelezettsége a várostromok lezárta után sem szűnt meg, hiszen amennyiben a védősereg szabad elvonulás fejében hagyhatta el az erősségeket, akkor az érintett területek lakosságának volt kötelessége ellátni őket.

54. Bercsényi Miklós, Ung vármegye főispánja

Ung vára 1703 szeptembere óta kitartott, de teljesen körülzárt, elszigetelt és súlyos ellátási gondokkal küszködött. Az is nehezítette továbbá a vár helyzetét, hogy a várparancsnok bizalmatlan volt a nemességgel szemben, mivel voltak olyanok közöttük, akiket hűtlenséggel vádolt. Bizalmatlanságát növelte az is, hogy Bercsényi levélben fordult Ung vármegye nemességéhez, de ezt a levelet a császári várkapitány Gottfrid Schwetlich zárolta, és nem adta át a vármegye képviselőinek. Február elejére Schwetlich beleegyezett a nők elbocsátásába a húsvéti ünnepek után, de ez rövidesen tárgytalanná vált, miután kiderült, hogy a védők helyzete tarthatatlan. Az ungvári várparancsnok, értesülve Munkács feladásáról, és figyelembe véve a védők szökdösését, szintén a kapituláció mellett döntött, majd február 17-étől elkezdődtek a tárgyalások a szembenálló felek között a megadás feltételeiről. A február 26-án elkészült kapitulációtervezetet a helyőrség és a várba beszorult nemesség közös magyar és német küldöttsége vitte el Miskolcra Rákóczihoz, amely követségről február 27-én tudósított báró Sennyey Pongrác, az ungvári blokád egyik parancsnoka. A küldöttség Miskolcon március 2-án véglegesítette a szöveget a fejedelem megbízottaival, Vay Ádámmal és Jánoky Zsigmonddal, amit Rákóczi is jóváhagyott. Ungvár kapitulációjáról, valamint a németek március 16-án történő kivonulásáról Vajda Jakab március 9-én tájékoztatta Munkácsi János zempléni alispánt, továbbá tudatta, hogy Rákóczi a német őrség kivonulása után az ostromzárban részt vevő hadaknak ideiglenes pihenőt engedélyezett. A megegyezés értelmében a vár császári helyőrsége, amely Schwetlich gyalogszázadából, néhány Montecuccoli-vértesből és tü-

zérekből állt, Ung, Zemplén és Sáros vármegyén keresztül, Makovica érintésével Lengyelországba szabadon elvonulhatott.

Ilyen körülmények között vették át az ungvári várat Rákóczi kurucai 1704-ben. Lényegében ez az első és egyben az utolsó hadászati szereplése a várnak a Rákóczi-szabadságharc idején.

Források és irodalom

- MNL OL. A Rákóczi-szabadságharc Levéltára. G 15–16, G 25–26. G 28.
- KTÁL. Ung vármegye főispánjának iratai. F. 4.

* * *

- Bánkúti Imre, Iratok Máramaros vármegye történetéhez 1703–1711. Bp., 1992.
- Bánkúti Imre, Szerk.: Rákóczi hadserege 1703–1711. Bp., 1976.
- Csatáry György, Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. Ungvár, 2004.
- Hodinka Antal, A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára. Ungvár, 1911.
- Keresztyén Balázs, Szerk.: Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Budapest–Beregszász 2001.
- Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
- Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes, Szerk.: Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Rákóczi Tükör (Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról). Bp., 1973. 73–128. old.
- Lukinich Imre, Szerk.: II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. I–II. kötet. A II. kötet függelékében: II. Rákóczi Ferenc kiadatlan levelei Károlyi Sándorhoz 1708–1711. Archivum Rákóczianum. I. osztály. XI–XII. kötet. Bp., 1935.
- Niklay Péter dr., II. Rákóczi Ferenc szabadságharca. Ungvár és Ung vármegye. Szerk.: Csíkvári Antal. Bp., 1940. 35–38. old.
- II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. A magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Az utószót Vas István, a jegyzeteket Köpeczi Béla írta. Bp., 1979.
- R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel. Szerk.: A Rákóczi-szabadságharc. Bp., 2004.
- Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. Közli: Thaly Kálmán. I–IV. kötet. Bp., 1875–1878. Archivum Rákóczianum. I. osztály. IV–VII. kötet.
- Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó leveleskönyvei s más emlékezetre méltó iratai. 1705–1711. Közli: Thaly Kálmán. Bp., 1882. Archivum Rákóczianum. I. osztály. VIII. kötet.
- Thaly Kálmán, A székesi gróf Bercsényi család. 1470–1835. I–III. kötet. Bp., 1885–1887–1892.
- Thaly Kálmán, Szerk.: Archivum Rákóczianum. I–X. kötet. Bp., 1873–1889.
- Váradi Sternberg János, Az ungvári vár ostroma 1703–1704-ben. Kárpátok, 1958. 126–133. old.

EMLÉKHELYEK UNGVÁRON

Az ungvári Bercsényi-emléktábla

A budapesti székhelyű Kárpátalja Szövetség, a MÉKK (Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége), valamint Ungvár város önkormányzata magyar érdekvédelmi szervezetekkel 1998 júniusában emléktáblát lepleztek le Ungváron gr. Bercsényi Miklós (1665–1725) tiszteletére. Bercsényi közel húsz évig töltötte be Ung vármegye főispáni tisztét, sokat tett birtokának és az egész térségnek a gazdasági fejlődéséért. A Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) éveiben mint főgenerális és diplomata elévülhetetlen érdemeket szerzett. A későbbiekben Rákóczival együtt Törökországban hunyt el.

Az emléktábla avatásának előtörténete nem szokványos. Eredetileg a szervezők az ungvári vár falára képzelték el a márványtáblát, mivel a gróf személyisége ezekhez a falakhoz kötődik. A terv azonban nem valósulhatott meg, mivel az ungvári várban székelő Kárpátaljai Honismereti Múzeum igazgatósága megtagadta ennek engedélyezését. Igazságtalan eljárás volt ez, hiszen történészek, tudósok zárkóztak el vidékünk történelmi személyiségének tiszteletétől.

Végül az emléktáblát az Ungvári Városi Tanács jóvoltából a Bercsényi utca (amely 1945 előtt is ezt a nevet viselte) egyik házának falán helyezték el. Az avatóünnepségen részt vevők tanúi lehettek Ungvár első Rákóczi-szabadságharchoz kapcsolódó emlékhelye megszületésének, amely szerény, de márványba vésett üzenet az utókor számára.

A Bercsényi-emléktábla kapcsán megjegyezzük, hogy Ungvár már a múlt század elején szeretett volna szobrot állítani a Rákóczi-szabadságharc második emberének. Az első világháború előtt és után gyűjtött adományok azonban kevésnek bizonyultak. A szoborterv a második világháború idején, állami támogatással, ismét megvalósulni látszott, de kivitelezését már nem tették lehetővé a háborús körülmények.

55. Az ungvári Bercsényi-emléktábla
(jelenleg nem látható)

A fekete márványtábla kétnyelvű felirata:

GRÓF
BERCSÉNYI MIKLÓS
1665–1725
az ungvári vár
egykori ura emlékére

Állította 1998.06.27.
a Kárpátalja Szövetség
és Ungvár magyarsága

Меморіальна дошка
в честь колишнього володаря
ужгородського замку
ГРАФА
МІКЛОША БЕРЧЕНІ
1665–1725

Встановлена 27.06.1998 р.
Спілкою «Кárпатalja» та
угорською громадою Ужгорода

Bercsényi Miklós mellszobra az ungvári várban

2012 októberében avatták fel gr. Bercsényi Miklós egykori ungi örökös főispán mellszobrát az ungvári várban. Németh Zsolt, a külügyminisztérium parlamenti államtitkára mondott beszédet. Vaszil Seba, az ungvári várban működő Kárpátaljai Honismereti Múzeum igazgatója köszönetét fejezte ki a magyar külügyminisztériumnak a szobor elkészítéséhez nyújtott anyagi támogatásáért, Győrfi Lajos püspökladányi szobrásznak Bercsényi alakjának a megmintázásáért, valamint az ungvári magyar főkonzulátusnak a szoborállításban való közreműködéséért.

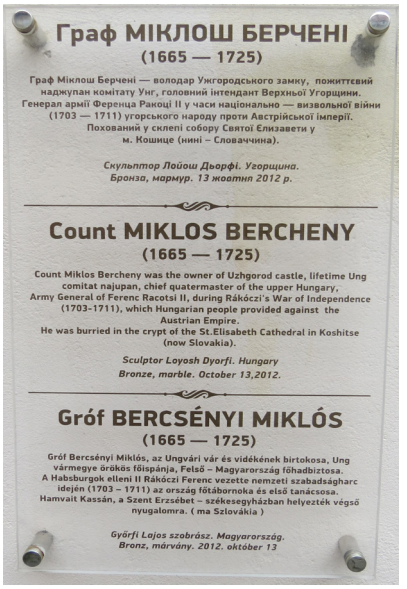

56. Bercsényi Miklós mellszobra az ungvári várban

Csáky Krisztina mellszobra az ungvári várban

2013. november 8-án az ungvári vár udvarában felavatták Bercsényi Miklós ungi főispán feleségének, Csáky Krisztinának a mellszobrát. A szobrot Győrfi Lajos szobrászművész készítette el a magyar külügyminisztérium támogatásával. Az avató ünnepségen Németh Zsolt, Magyarország külügyminisztériumának parlamenti államtitkára, Ivan Baloga, a Kárpátaljai Megyei Tanács elnöke, Brenzovics László, a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány elnöke, Magyarország hivatalos küldöttségének tagjai, valamint a megye és a város képviselői vettek részt.

57. Csáky Krisztina mellszobra az ungvári várban

Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina miniszobra Ungváron

2015 novemberében Kolodkó Mihály szobrászművész a Rákóczi-szabadságharc főgenerálisát, Bercsényi Miklóst és annak második feleségét, Csáky Krisztinát alkotta meg miniszobor formájában. A Bercsényi házaspár miniszobra Ungváron, a Pravoszláv part sétányán tekinthető meg.

58. Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina miniszobra Ungváron

II. Rákóczi Ferenc mellszobra az Ungvári Nemzeti Egyetemen

59. II. Rákóczi Ferenc mellszobra az Ungvári Nemzeti Egyetemen

2018. november 20-án avatták fel II. Rákóczi Ferenc fejedelem mellszobrát az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében. A szobor ugyanezen év júliusában került elő az ungvári botanikus kert egyik ősfája mellől. Ezután a műalkotást raktárba szállították, majd a botanikus kert vezetői felajánlották, hogy szívesen átadják a műemléket az egyetem tudományos intézetének. A szobrot még 2007-ben készítette Ivan Cubina és Alekszandr Jelizarov. A szobrot a munkácsi Puskin (egykor Rákóczi) utcai egész alakos szoborról mintázták a szerzők. A szoborrészt az alkotók eredetileg az Olbracht utcában állították ki, de onnan 2010-ben eltűnt. A szobrot alkotója restaurálta, és azóta is az egyetem dísze.

II. Rákóczi Ferenc miniszobra és kuruc emléktábla a „Deca u notarja" ungvári múzeum-étteremben

2014. június 5-én a Rákóczi-korral kapcsolatos emlékjelet hoztak létre a „Deca u notarja" nevű ungvári étteremben. Először a kuruc kornak szentelt emléktáblát és egy szabadságharcos névjegyzéket avattak fel ukrán nyelvre átírva. Másodsorban söröző t rendeztek be II. Rákóczi Ferenc 1701-ben Munkácson alapított sörgyára emlékére. Továbbá leleplezték II. Rákóczi Ferenc bronz miniszobrát és a fejedelem megfestett portréját, amely eltér a történelmi valóságtól. A rendezvényt a múzeum-étterem tulajdonosa, Pavlo Csucska szervezte. Az eseményen részt vett Szalipszki Endre, Magyarország konzulja, valamint Munkács, Ungvár és más városok képviselői.

A kuruc emléktábla felirata:

СПИСОК
закарпатських вояків
визвольної війни
1703–1711 рр.
під проводом
Ференца Ракоці II
(за переписом 1704 року)

60. A kuruc emléktábla a „Deca u notarja” ungvári múzeum-étteremben

61. II. Rákóczi Ferenc miniszobra és a kurucok névsora 1704-ből

A tiszai átkelés turulja Ungváron

Az 1903-ban felállított tiszaújlaki emlékmű turulja 1945-után az ungvári Kárpátaljai Honismereti Múzeumba került. A múzeum udvarán ma is látható.

62. A tiszaújlaki turul az ungvári várban

63. Rákóczi-ereklyék az ungvári vár kiállítótermében

UGOCSA A KURUC KORBAN

Ugocsa mint az Északkeleti-Kárpátok lábánál elterülő vármegye a XVII. század végén és a XVIII. század elején a társadalmi megmozdulások egyik csomópontjává vált. Az 1697. évi hegyaljai felkelés utórezgései itt követhetők nyomon, amit a korabeli vármegyei tisztviselők nemesség elleni támadásnak minősítettek. Ebben a régióban, a hegyek lábának közelében volt jellemző a társadalom perifériájára szorult különböző rendű-rangú személyek mozgása, akik felhívták magukra a császári hivatalnokok figyelmét. Növekedett a református egyházra nehezedő nyomás, ami a fiatal papság egzisztenciáját is veszélyeztette. Ebben a vármegyében folyt le a sókereskedő Esze Tamás összetűzése a tiszaújlaki sótisztekkel, melynek következtében Esze szintén a bujdosók közé állt, és a későbbiekben szervezte azok megmozdulásait, amit végül is a Rákóczi-szabadságharc előestéjeként értékelhetünk. Az Esze Tamás által, a szabadságharc kezdetén vezetett felkelők között voltak ugocsaiak is, akik már a dolhai csatában áldozatot hoztak a leendő szabadságharc kibontakozása érdekében.

1698 nyarán az Ugocsában kibontakozó felkelés egyértelműen a nemesség ellen irányult. A felkelők megtámadták a Perényiek nagyszőlősi kúriáját, elfogták Perényi Farkast, Rákóczi későbbi ezereskapitányát. Az ugocsaiak ellenállását növelte a Perényiek agresszív megnyilvánulása a nemesség elleni erőszakkal szemben. Perényi Miklós szóban többször is ellenséges kijelentéseket tett jobbágyaira, akik később Rákóczi brigadérosaként sem kedvelhették.

Ugocsa vármegye tekintetében – a Rákóczi-szabadságharc előzményeit tárgyalva – részleteiben is teret kell szentelnünk az egyes települések hajdúszabadságért vívott harcának. A szabadságharc előestéjén Ugocsában is számos család megélhetése egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Magyarázható ez az adók méltánytalan növelésével, a végvári hajdúszabadságot immár felbomlasztó császári rendelkezésekkel, különösen a Rákóczi-birtokokon gyakorivá vált gazdasági jellegű törvénytelenségekkel.

A jobbágyok a végváriak példájára fegyveres szolgálatért szerették volna elérni szabadságukat. A mintát Bocskai hajdúi szolgáltatták, akik hadnagyaik vezetése alatt szabad életet éltek, adót nem fizettek, földesurat nem szolgáltak. Egyetlen kötelességük volt, fegyverrel szolgálni a hazát, ezért pedig személyes vagy kollektív szabadságjogokat vártak el.

Bécs elsősorban a vármegyékhez intézett rendeleteivel akarta elérni, hogy megregulázzák a „lézengőket” és „kóborlókat”. Ilyen jelzőkkel illették a császári és vármegyei rendeletek a korabeli társadalom peremé-

re kényszerülteket. Számos bécsi rendelet a régi törvényekre hivatkozva kiirtásukat irányozta elő. A század utolsó évtizedeiben jelentős mértékben megnőtt a hegyekben és az erdők mélyén lappangó emberek száma, akik éltek, ahogy tudtak. Az erdőségekben bujkáló elemek megfékezésére nem csak központi, de vármegyei szinten is hoztak különböző határozatokat.

Ugocsai területen is sikeresen működött Esze Tamás és Kis Albert, akiket még Beregben a Bagossy Pál hajdúezredébe soroztak be toborzóknak. Ennek eredményeként a spanyol örökösödési háborúba készülődő ezredek soraiból jelentős számú felkelő szökött meg. Ezek a szökevények alkották a későbbiekben a felkelők magját. Amikor az ezredek elvonultak, Esze és csapatai előjöttek az erdőkből. Az országból az európai hadszínterekre kivont katonaság jelentős katonai-hatalmi űrt hagyott maga után.

Az újonnan kinevezett ezereskapitányok Majos János és Ilosvay Bálint ezredei Ugocsát és Máramarost vívták és a munkácsi vár körülzárására készülődtek. Majos János már a munkácsi összecsapásban is hősiesen harcolt, sőt ő mentette meg a fejedelem életét. Rákóczi Majos Jánost bízta meg az ugocsai térség elfoglalásával. A kállói táboron három lovas- és egy gyalogezredet adott a keze alá: a maga katonáin kívül Ilosvay Bálint és Pap Mihály lovasait, valamint Kis Albert gyalogosait. Ezek a csapatok augusztus 6-án nyomultak be Nagyszőlősre. A város elfoglalása után az egész vármegyéből pártoltak át nemesek a felkelőkhöz. A nemesség másik csoportja továbbra is Huszt és Szatmár várában várakozott.

Az 1704 nyarán készült névjegyzékből is jól kivehető, hogy Ugocsa és az egész térség lakossága fegyvert fogott. A vármegye területén zajló legjelentősebb harci esemény a tiszai átkelés volt, amely megváltoztatta a harc menetét, annak jellegét. Evvel a szabadságharc kilépett az elszigeteltségből, és áttevődött a sík vidékre.

1703. július 14-én Rákóczi Benéhez ért. Átkelt a Borzsa hídján, és a délutáni órákban Csetfalva és Tiszaújlak határában táborozott le lovasságával, mivel a gyalogosok a mostoha útviszonyok, a sár miatt lemaradtak. Ellenséges csapatok nem állomásoztak a közelben, a Tisza jobb parti vidékén esetleg az ellenség felderítő-járőrei mozogtak. Az egyik ilyen felderítő csapatnak, amelynek kötelékében 20 magyar és 30 német lovas szolgált, a már említett Kende Mihály volt a vezetője. Még július 13-án átkeltek a Tiszán, Benén és Muzsalyon keresztül Beregszászig meneteltek. Nem tudva Rákóczi támadó jellegű előrenyomulásáról, Várin keresztül akartak visszatérni Tiszabecsre. A fejedelem, észlelve a járőrcsapatot, sikeresen bekerítette azokat. Kendének nem maradt más esélye,

csak az elkeseredett harc. A fejedelem lovasai már ekkor elfoglalták a rév hídfőjét, amelyet tizenöt elsáncolt német gyalogos őrzött.

Kende embereit Rákóczi katonái a folyónak szorították, akik egy kanyarulatba húzódva keményen ellenálltak. A Tisza túlsó oldaláról – biztonságos fedezékből – heves puskatűzzel támogatták Kende embereit. Négy órán át folyt a küzdelem, amelyben Kende katonái háromszor rohamoztak. A heves összecsapás láttán Rákóczi meg szerette volna kímélni lovasait, és inkább a lemaradozó gyalogsággal akarta megtörni az ellenséget. Erre azonban nem került sor, mivel a lovasok zárt sorú támadása eldöntötte az összecsapás kimenetelét. A ellenség katonái közül nyolcan estek el. Rákóczi vesztesége, kedvezőtlen helyzetük miatt valamivel nagyobb volt. Az áldozatok közé került Kende Mihály is, aki a lovával együtt a Tiszába fúlt.

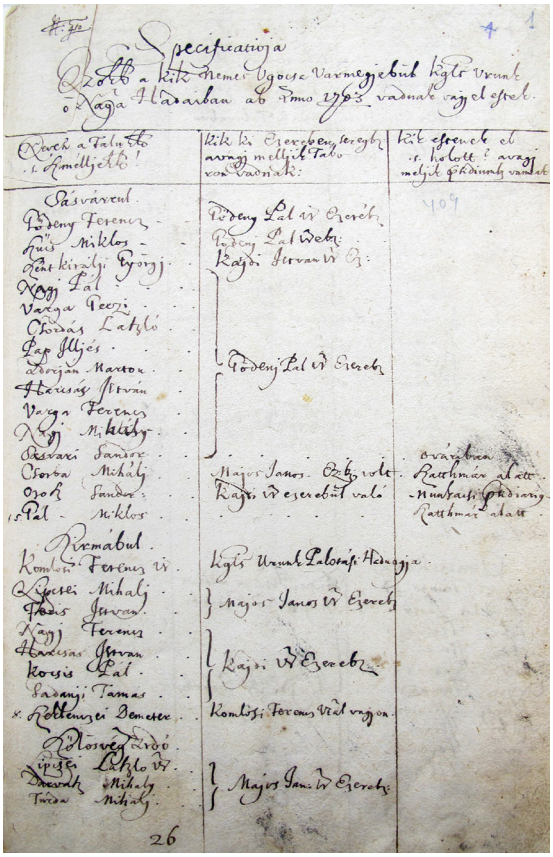

64. Ugocsai kuruc névsor 1704-ből (részlet)

Az ugocsai nemesek közül néhányan Rákóczi híveinek fogságába estek. Ezek között volt Komlósi Ferenc, aki később Rákóczi palotásainak hadnagya lett. Átálltak a fejedelemhez Kende Biharból származó magyar nemzetiségű katonái is. A Tisza-parti összecsapásban nem vettek részt jelentős katonai erők, de Rákóczi híveinek szempontjából erkölcsi hatása óriásinak bizonyult. Félelmet keltett a tiszabecsi oldalt védő nemesek körében is, akik a felkelők bátorságát csak az álhírekből ismert idegen csapatok leendő támogatásával tudták magyarázni. Löwenburg Frigyes, a szatmári várparancsnok is csodálkozását fejezte ki levélben Csáky Istvánnak a kurucok önfeláldozó harcával kapcsolatban.

Ugocsában Salánk és Nagyszőlős egyaránt hajdúszabadságot kívántak maguknak, meg is választották a település hadnagyát Bocskai hajdúvárosainak mintájára. A szabadságukért küzdő katonák már a szabadságharc előtt kiforrott hajdúszabadság-igényeiket Rákóczi segítségével szerették volna érvényesíteni. A leendő kedvezményezettek széles körű társadalmi rétegéről van itt szó, akik perifériára szorultak a századfordulón, és a független állam létrejöttével vissza szerettek volna kerülni szakmájukba, kereskedni akartak országuk és maguk javára. Ezek a felkelők különbözőképp értelmezhették a szabadságot. A felvetett ígéret tömeges teljesítése a szabadságharc sikeres befejezése után lett volna lehetséges. Rákóczi nem állt el szándékától beváltani ígéreteit azokkal szemben, akik a szabadságharcban végig kitartottak mellette. Adataink arra engednek következtetni, hogy épp Kis Albertnek volt döntő szerepe a nagyszőlősiek hajdúszabadságért vívott harcának kibontakozásában. Kihasználva a szabadságharc adta lehetőséget fegyverbe szólították a férfiakat; aki megtagadta a csatlakozást, azt erővel kényszerítették. Céljuk Nagyszőlős hajdúvárosnak nyilvánítása volt. Nagyszőlős bizonyságát tette, hogy leendő privilégiumaiért áldozni is kész. Egy teljes zászlóaljnyi hajdút küldött a szatmári vár ostromára, pontosabban II. Rákóczi Ferenc gorsási táborába. Nagyszőlős egy időre valóban hajdúvárossá alakult. A lakosság megszüntette a bírói hivatalt, hadnagyot neveztek ki a város élére Kósa Gergely személyében. Rákóczi parancsot adott ki a nagyszőlősi események kivizsgálására. Pap Mihály ezredes katonasága még aznap este megjelent Nagyszőlősön a vizsgálat végrehajtása céljából. Úgy véljük, hogy eddig tartott a város hajdúszabadsága. Nem is lehetett ez másként az adott körülmények között, mivel Rákóczi, amikor meghirdette az ország függetlenségi harcát, nem szállhatott szembe a birtokos nemességgel. Ellenkezőleg, tervének sikere érdekében meg kellett nyernie azt, továbbá a klérust, valamint az ország rendjeit. Rákóczi nem a földesúri hatalom alá tartozó helységeket akarta felszabadítani, hanem szabad katonahelyeket, független hajdútelepüléseket akart létrehozni a függetlenség kivívása után.

A fejedelem nem engedhette meg, hogy a községek önkényesen, előzetes egyeztetés nélkül, különösen a szabadságharc elején hajdúvárossá nyilvánítsák magukat. A nagyszőlősiek törekvései mellett Kis Albert, a féktelen katona állt, akinek Eszével ellentétben nem volt jó híre a fejedelemnél. Felelőtlen viselkedése miatt Rákóczi még 1704 tavaszán kivégeztette. A szőlősiek és a salánkiak próbálkozása ezért sem teljesülhetett.

Rákóczi folyamatosan értesült az ugocsai történésekről, mivel a Perényi család nő tagjai leveleikben elbeszélték hívei magatartását a térségben.

Innen értesülhetett a fejedelem az egész mozgalom szervezőiről és társadalmi hátteréről, amelynek a támogatását nem tartotta időszerűnek annak ellenére, hogy ezek után számítania kellett a harci kedv visszaesésére.

Ugocsa vármegye helyzetét és katonaságának mozgásterét a szabadságharc első éveiben számottevően meghatározta a szatmári vár ostroma. Rákóczi 1703. augusztus 15-én érkezett a Nagykároly melletti Gencsre. Ettől számíthatjuk az ostrom kezdetét. Október 8-ig folyamatosan itt tartózkodott, és főként a vár körülzárását szervezte. Csapatainak jelentős részét mozgósította, mivel a vár védelmi rendszere a benne állomásozó osztrák katonaság részére tetemes fölényt biztosított. Az erődítmény helyőrsége tapasztalt főtisztek – Löwenburg Frigyes, majd Glöckelsperg Dietrich generális – irányítása alatt állt. Az ostrom ideje alatt folyamatosan épült ki Rákóczi seregének hadellátása.

Rákóczi államának meg kellett küzdenie a kezdeti nehézségekkel, meg kellett szervezni a vármegyei vezetést is a szabadságharc érdekeinek megfelelően. A fejedelem a siker kulcsát a sikeres együttműködésben, a vármegyei tisztikar lojalitásában és a rendeletek vármegyei végrehajtásának hatékonyságában látta. Hogyan, milyen hatékonysággal működött az új állam? Nagyrészt a vármegyéken, a helyi önkormányzatokon múlott.

A korabeli várostromhoz nem voltak meg II. Rákóczi Ferencnek az eszközei, hiányzott a tüzérség és az erre kiképzett katonaság. A térség várai körül ettől függetlenül ostromállapotot tartottak fenn, amelynek eredményei csak jóval később mutatkoztak meg. Rákóczi seregének hadellátása a szatmári ostrom ideje alatt folyamatosan épült ki. Megfelelő állami intézményrendszer híján a fejedelem saját rendeleteivel irányította mind a hadsereg, mind a hadellátás ügyeit. A katonaság zsákmányolásait azonban a körülményekből fakadóan nem lehetett teljes mértékben leállítani.

1704. június 21-én a szatmári várőrségnek sikerült szétverni a Buday István generális által biztosított ostromzárat. A csatározások menete a felkelők által felvonultatott katonaság jelentős létszáma ellenére nem hozta meg a várt sikert. Végül Forgách Simonnak sikerült a várat megadásra kényszerítenie 1705. január elsején.

Az élelmiszer-beszállítás a szabadságharc első évében, ha hiányokkal is, de folyamatosan történt, különösen az ostrom alatt álló szatmári várhoz közel eső vármegyékből. Ezt támasztják alá azok a kimutatások, amelyek szerint Kis Albert és Bélteki Tivadar ezredének szolgáltattak élelmet a szomszédos vármegyéből. Kis Albert ezrede Ugocsa vármegyén keresztül érkezett Szatmár alá, Bélteki ezrede pedig Orosz Pál generális

65. A Perényi család címere a nagyszőlősi kastélyon

parancsára december elején vonult az ostromlott erődhöz. Sennyei is előre értesítette az illetékes vármegyéket az ellátmány szükségességéről. Bélteki ezredének, Ujlaky István alispán kimutatása szerint, az ellátmánya 1705 végén jelentős élelmiszerkészleteket tett ki.

Rákóczinak egy gazdaságilag jól működő hátországot kellett biztosítania ahhoz, hogy az országos méretűvé vált szabadságharcot folytathassa. A katonáinak előrehaladtával fokozatosan vette birtokba az ún. fiskális jószágokat és az elhagyott nemesi birtokokat. Ott ment ez a folyamat zökkenőmentesen, ahol a birtokok prefektusai helyben maradtak és segítettek az ügyeket intézni. Gazdátlanul maradtak a Perényiek Ugocsa vármegyei birtokai is a bárói család átállásáig. Ezen birtokok igazgatása, az itt lévő javaknak a hadsereg céljaira való zökkenőmentes felhasználása megkövetelte olyan ügyintézők kinevezését, akik ellátták az akár vármegyényi területek igazgatását is. A Szatmár várának ostromához juttatott ellátmányon kívül Ugocsából rendeltek újoncokat a munkácsi bloquadába, mivel itt is hosszabb ostromra kellett berendezkedni. Rákóczi rendeletben utasítja Ugocsát, hogy a megállapított számú katonákat állítsák ki Majos János ezredes parancsnoksága alá, akit Munkács vára bevételével bízott meg.

A szabadságharc éveiben Ugocsa mint had- és élelemellátó vármegye működik. 1705 végén Rákóczi megparancsolja Ugocsának, hogy a kivetett ötven gyalogost és ötven lovast mihamarább állítsák ki, és a vármegye követeit küldje el hozzá, hogy beszámolhassanak a helyi állapotokról, az egyházi ügyekről stb. Az ugocsai szállítmányok ekkor már a szatmári magazinumba érkeztek. A lehetőségeknek megfelelően – Rákóczi, Orosz György, Károlyi Sándor és Galambos Ferenc utasítására – a vármegye munkásokat, szekereket és szerszámot biztosított Szatmár várának lebontásához, evvel egy időben az ecsedi vár restaurálásához. A szatmári vár bontását azért határozta el a fejedelem, hogy az katonai vereség esetén épségben ne juthasson az ellenség kezére.

A vármegyei főnemesség átállásának meghatározó momentumává vált az ugocsai Perényi család Rákóczihoz való csatlakozása. A dinasztia valamennyi tagja a végsőkig kitartott a szabadságharc ügye mellett, nem hagyták befolyásolni magukat Károlyi által sem, aki végül 1711 telén kettős játékot folytatott Rákóczi és Pálffy között. Perényi Miklós vagy Farkas tevékenysége egyértelműen példaértékű a főnemesség részéről. A nagyhírű család tagjainak tevékenységét Perényi Farkas és Perényi Miklós határozta meg, akik elsőként álltak a fejedelem szolgálatába. Perényi Farkas tehetséges katonának bizonyult, Miklós pedig nem a harctereken mutatott kiemelkedő teljesítményt, hanem a hátországban, a hadellátás terén. Hűségükben a fejedelem még a szabadságharc végén sem kételkedett.

A báró Perényi Ferenc és Kornis Krisztina házasságából született Miklós ezredesként lépett be II. Rákóczi Ferenc hadseregébe. Átállása a huszti vár elfoglalása – 1703. augusztus 17. – után történt. Rákóczi gyalogos-ezereskapitánnyá, majd brigadérossá nevezte ki. Bercsényi Miklós főgenerális seregében szolgált. Ezrede az ország különböző területeiről összeverődött katonákból állt. Bercsényi kevésbé kedvelte, a fejedelemhez írt leveleiben többször is elmarasztalta, de más katonai vezetők torzsalkodásaival szemben rendszerint pártfogásába vette. Perényi Miklósnak nem voltak katonai ambíciói, amikor nagyszőlősi kastélyát és gyermekeit elhagyva vállalta a harcot Rákóczi zászlaja alatt.

Perényi, ahogy otthonát elhagyta, csökkent birtokának jövedelme is. Jobbágyai közül sokan beálltak Rákóczi hadseregébe, kik azután nem fizettek adót. Ezért a fejedelem elrendelte, hogy a Perényi nemzetségnek szárazon és vízen szállított sóból Ugocsa vármegyében mindenki vámot adjon. Visszakapja a Perényi család a tekeházi vámjövedelmét is. A továbbiakban a család az 1707. évi ónodi országgyűlésen folyamodott elvesztett kiváltságainak visszaszerzése ügyében Rákóczihoz. Abaúj vármegyei főispánságukat – amelytől a császár fosztotta meg Perényit – szintén vissza szerették volna szerezni.

Perényi Miklósnak a vár erősítése terén végzett munkájáért – az 1710. év elején tartott hadi szemlén – Rákóczi kihangsúlyozta érdemeit. Ezredét a szemle jó és ép állapotban találta. Ugyanakkor Perényi bírálatot is kapott a fejedelemtől, aki szigorú újoncállítást követelt, ami már feszültségekkel járt a vármegyei és a városi hatóságokkal szemben. A szabadságharc után Károlyi Sándor közbenjárt a császárnál a báró amnesztiája és birtokainak visszaszerzése ügyében. Az amnesztia kieszközlése után hazatért, de birtokait jóval később kapta vissza.

A Perényi-dinasztia tagjaival együtt Perényi Farkas 1703. augusztus 17-én Huszt várának kapitulációja után áll Rákóczi szolgálatába. A fejedelemnek tett hűségesküje után máris fontos megbízást kapott. Rákóczi az Ung várát ostromlók segítségére és a vár kapitulálásának kieszközlése céljából küldte 1703 szeptemberében Ungvárra. Az ostromot mint az „Ungvár alatt lévő hadak Directora" vezette, de csak néhány hétig. Perényi Farkas támogatta Rákóczi jobbágypolitikáját. Nyilván neki is része lehetett benne, hogy a nagyszőlősi Perényiek végül is elfogadták a vetési rendelkezést, ami a jobbágyok katonáskodásáról és az otthon maradottak jogairól is szólt. 1704 februárjában Szigetközben vezette ezredét. Bercsényi Somorjáról írt levelében figyelmezteti a németek haditaktikájára. 1705-ben aláírta a konföderáció szövetséglevelét. Egy 1706. július 14-ei dokumentum szerint óbester Goda István lovasezredében. Rákóczi Lengyelországból tovább induló udvarának 1711. évi lajstroma szerint Perényi Farkas hopmesterként említődik.

A hadseregtoborzás terén Ugocsa a szabadságharc első két évében elsősorban a szatmári várostrom szükségleteit elégítette ki. A legtöbb ugocsai Kajdy István, Majos János, Esze Tamás ezredében szolgált a szabadságharc éveiben. A zsoldosok hadrendbe állítása legtöbbször a felszerelés hiánya miatt késett, de a hadi helyzet oly nagy létszámú katonaság kiállítását követelte, hogy a vármegyei vezetés képtelen volt ennek eleget tenni. Az ugocsaiak a szomszédos vármegyékkel együtt – Bereg, Szatmár és Szabolcs – alkottak zsoldos századokat. A vármegyei lovas csapatok parancsnokává Bercsényi Miklós Jármi Ferencet nevezte ki. A vármegyei állapotok miatt később Bercsényi engedélyezi a személyenkénti felkelés helyett a megfelelő számú zsoldos kiállítását. A rendeletekben követelt újoncoltatások a szabadságharc második felében jellemzően igen vontatottan teljesültek, aminek a lakosság lakóhelyről való elvándorlása, elbujdosása volt a legfőbb oka. A vármegyéből besorolt katonákat a váradi ostromzárhoz is irányították.

A szabadságharc második felében a közmunkák szervezése és lebonyolítása fokozatosan folyt, bár a nehéz feladatok megvalósítása évekig elhúzódott. A Szatmárra és Ecsedre rendelt munkások kiállítása végett végrehajtást is elrendeltek a commissariusok, ami nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Végül kijelenthetjük, hogy az Ugocsa által közmunkával évek óta erősített várak nem jutottak számottevő katonai szerephez.

Ugocsa az 1706. évtől biztosította az áttelepülő erdélyi menekültek ellátását és jószágainak legeltetését. A menekültek egyre nagyobb számban jelentek meg a vármegye területén, ami komoly ellátási gondokhoz vezetett. Ezen állapotok orvoslása végett a vármegyei vezetés levélben fordult

66. Károlyi Sándor, Szatmár vármegye főispánja

Rákóczihoz. Elpanaszolták, hogy a császári csapatok Erdélybe való benyomulása miatt aránytalanul sok erdélyi bujdosót kell eltartaniuk. Jelentik, hogy az erdélyi urak túl nagy személyzetet hoztak magukkal, akiket az elnéptelenedett falvak lakói már nem tudnak eltartani. A befogadott egy ember után 10–12 fő is átjön a megélhetés végett. Az első tizenkét faluba költözött menekültek a falvakat teljesen kimerítették. Belényesi lovas és gyalog ezredét ezen okok miatt nem tudták megfelelően ellátni. Előfordult, hogy az erdélyi urak pazarolták a szegénység takarmányát. Az áttanulmányozott iratanyag szerint a lakosság erejéhez mérten segített a szülőföldjüket elhagyott menekülteken. Helyreállították az elhagyott lakóházakat. A szabadságharc utolsó éveiben, létszámuk felduzzadása következtében az erdőkben, a szabad ég alatt is éltek. Dönteni kellett, milyen támogatásban részesüljenek a menekültek immár nem csak a téli időszakra, hanem mi illeti meg őket a nyári hadjáratok idején. A hadra fogható erdélyiek a vármegyei toborzások alkalmával kötelesek voltak bevonulni. Károlyi hangsúlyozza, hogy a fejedelem erdélyi hadjáratra készül, és ezért szüksége van a helyiek haderejére, támogatására. A fejedelem nem tűrte a vármegyék mulasztásait és önkényeskedéseit a menekültekkel szemben. Rendeleteiben a vármegyei vezetést ösztönözte a támogatás megszervezésében. Az Erdélyből elbujdosottak sorsát csupán a szatmári béke enyhítette. Igazolásuk és a hűségeskü letétele után lehetőséget biztosítottak számukra a hazatéréshez.

Ugocsa területén a szabadságharc idején nem tartottak országos jelentőségű fórumokat, de az utolsó tanácskozásra, amelyen még Rákóczi személyesen jelen volt, Salánkon került sor 1711. február 14–16. között. A gyűlés színhelyéül a falu határában lévő Károlyi Sándor által újonnan épített kastély szolgált. Ide hívták előzetesen egybe a Rákóczi által még ellenőrzött területek magyarországi és erdélyi szenátorait, tanácsosait. Meghallgatták a fejedelem előterjesztéseit. A kérdés az volt, milyen fel-

tételekkel köthetnek békét. Megkössék-e egyáltalán? A rendek válasza egyértelmű lett: nem mentesítették Rákóczit az ország szabadságára tett esküje alól, és a további kitartásra, a kedvezőbb körülmények kivárására szavaztak. A következő előterjesztés a cárnak, I. Péternek a lehetséges támogatásáról szólt. Rákóczi kikérte a tanácsosok véleményét esetleges Munkácson maradásáról is. Ez utóbbinál jobbnak látták, ha Lengyelországba megy, és tárgyal az orosz szövetség ügyében.

A Lengyelországban tartózkodó Bercsényi leveleiben arra ösztönözte Rákóczit, hogy találkozzon a cárral, akit éppen Lengyelországba vártak. Ezúttal reményei I. Péter cárban voltak, mivel ezt a lehetőséget is fel szerette volna használni hazája érdekében. A cár segítségével akart kitörni az elszigeteltségből és nemzetközi garanciákat szerezni a leendő béke megkötéséhez. Rákóczi 1711. február 21-én elindult Lengyelországba, hogy találkozzon I. Péterrel. Elutazása előtt levelet írt Károlyinak, melyben rábízta a szabadságharc ügyének folytatását.

A salánki országgyűlés jelentőségét illetően ma sem egyértelmű a szakma véleménye. Az egyik álláspont szerint a salánki konferencián a jelenlevő nemesek azt hangoztatták, amit Rákóczi hallani akart. A rendek képviselőinek álláspontja nem felelt meg a valóságos erőviszonyoknak, hiszen a nemesség ekkor már teljes egészében a Pálffy-féle feltételek elfogadása mellett volt. A fejedelem nem most első ízben becsülte túl a nemesi gyűlések határozatainak értékét; a salánki tanácskozáson is megerősítették irreális helyzetfelmérésében. A következő álláspont a régi sémáktól mentesen mondja ki a lényeget. Salánkon Károlyi a házigazda, de a tárgyalások idején kint van a hadseregnél. Anyósa, Barkóczy Judit kastélyában folynak a tárgyalások. Rákóczi megszemlélte Károlyi büszkeségét, az 1710-ben felépített új kastélyt is. Külön tárgyalnak az erdélyi és a királyság szenátorai. Nem arról volt szó, hogy békét kössenek vagy folytassák a háborút. Hanem arról döntöttek Rákóczi vajai tanácskozása után, hogy a megbékélés melyik útját válasszák: a Pálffy által ajánlott amnesztiát, vagy az ország szuverenitását biztosító garanciális megegyezéshez ragaszkodjanak. S miután nem egyhangúlag, de a többség az utóbbi mellett döntött, megbeszélték a katonai tennivalókat, s azt, hogy Rákóczi nem Munkácsra vonul vissza, hanem Lengyelországba megy. A salánki „országgyűlés" tehát egyértelmű határozatot hozott: Rákóczinak diplomáciai úton tovább kell munkálkodnia a kedvező béke érdekében. A katonai hely-

zet ellenére még bíztak a nemzetközi politika kedvező változásában. A magyarországiak közül jelen volt gr. Eszterházy Antal altábornagy, gr. Csáky István, a hadellátási szervezet vezetője, br. Sennyei István, a szenátus kancellárja, Vay Ádám, a szenátus tagja, utóbb a munkácsi vár kapitánya.

A fejedelem kijelentette, hogy Erdély dolgának békés intézését nem akarja akadályozni. Ezért kész volt a szenátorokat a neki tett esküjük alól feloldozni, de ők ezt visszautasították és azt tanácsolták neki, hogy sohase gondoljon a lemondásra. A salánki országgyűlés határozata jogalapot biztosított Rákóczinak, ha nem is a fegyveres harc további folytatására, de arra, hogy külpolitikai nyomásgyakorlással kedvezőbb feltételeket teremtsen a békekötéshez, ami szerinte is elkerülhetetlen volt.

Az Ugocsa vármegyei lakosság tömeges részvételét a nemzeti felszabadító harcban a vármegyei és a Károlyi-levéltárban található mustrakönyvek adatai szerint mutathatjuk ki. A szabadságharc második évében, amikor létfontosságúvá vált a magyar állandó hadsereg megszervezése, 1704 tavaszán II. Rákóczi Ferenc vármegyék szerint összeíratta a katonáskodó lakosságot. Ekkor a helyi tisztviselők minden vármegyében elkészítettek egy falvak szerinti listát, amely alapos pontossággal beszámol a települések lakosainak sorozásáról. Így történt ez Ugocsában is. 1704 nyarán itt is elkészült egy 664 fő adatait magába foglaló lista, amely 56 ugocsai településről tartalmazza a csatlakozó újoncok adatait (illetőség, kinek a seregében szolgál, elesettek és sebesültek). Ebből az időszakból – 1704 tavasza – rendelkezésünkre áll még a nemesi felkelők létszámáról informáló összesített jegyzék, amely csupán a falvakból kiállított felkelők számát és ezredeik nevét tartalmazza.

Források és irodalom

- MNL OL. A Rákóczi-szabadságharc Levéltára. G 15–16, G 25–26. G 28.
- KTÁL. Ugocsa vármegye főispánjának iratai. F. 674.
- KTÁL. A máramarosi öt koronaváros levéltára. F. 61.

* * *

- Asztalos Miklós, II. Rákóczi Ferenc és kora. Bp., 2000.
- Balogh István, II. Rákóczi Ferenc Szabolcs és Szatmár vármegyékben (1703 július–október). Második bővített kiadás. Nyíregyháza, 2003.
- Balogh István, Szabolcs és Szatmár megyék a Rákóczi-szabadságharc utolsó évében 1710 augusztus – 1711 május. Levéltári Közlemények, 1987. 1–2. sz., 13–25. old.
- Bánkúti Imre, Adatok Szatmár várának ostromához 1703–1705. Szabolcs–Szatmári Szemle, 1973. 3. sz., 95–97. old.

- Bánkúti Imre, A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái 1703–1711. Bp., 1991.
- Bánkúti Imre, A szatmári béke. Bp., 1981.
- Bánkúti Imre, A sójövedelem Rákóczi pénzügyi politikájában a szabadságharc elején, 1703–1704 (Ifj. Király Mátyás tokaji sóinspector leveles és számadáskönyve 1704-ből). Folia Historica 3. Seperatum. Bp., 1975. 31–66. old.
- Bánkúti Imre, Hadellátás és hadtápszervezet Rákóczi hadseregében. [In] Rákóczi–tanulmányok, Szerk.: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R.Várkonyi Ágnes, Bp., 1980. 169–181. old.
- Benczédi László, A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben. Bp., 1953.
- Benda Kálmán, A Rákóczi-szabadságharc és a helytörténeti kutatások. [In] Rákóczi-kori tudományos ülésszak. 1973. szept. 20–21. Szerk.: Molnár Mátyás, Vaja, 1975. 75–83. old.
- Borovi József, Rákóczi világnézetének vallásos vonatkozásai. [In] Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk.: Benda Kálmán, Bp., 1980. 297–301. old.
- Csatáry György, A Rákóczi-szabadságharc forrásanyaga. Kárpáti Igaz Szó. 1991. október 9.
- Csatáry György, Dokumentumok a szatmári várostromhoz 1703–1704. [In] „Rákóczi urunk hadaival itten vagyunk." Emlékülés Szatmárnémeti, 1999. Szerk.: Takács Péter, Debrecen–Nyíregyháza, 2000. 111–119. old.
- Csatáry György, Levéltári kalászatok (tanulmányok, dokumentumok). Ungvár–Budapest, 1993.
- Csatáry György, Rákóczi-emlékek és emlékhelyek Kárpátalján. Ungvár, 2002.
- Csatáry György, Ugocsa megye a Rákóczi-szabadságharc hadellátásában (1703–1711). Rákóczi-kori tudományos ülésszak. A Vay Ádám Múzeum alapításának 30. évfordulója alkalmából, 1994. október 7. Vaja, 1995. 99–107. old.
- Csatáry György, Ugocsa vármegye Rákóczi Ferenc államában. Ungvár–Beregszász, 2008.
- Czigány István, A kuruc állam katonai helyzete és a szatmári béke. Hadtörténelmi Közlemények, 1990. 3. sz., 30–55. old.
- Esze Tamás, Acta Reviczkyana. Levéltári Közlemények, 1954. 152–169. old.
- Esze Tamás, A magyar napraforgóvirág. Egyháztörténet, 1943. 330–345. old.
- Esze Tamás, A szegénylegények éneke. Irodalomtörténeti Közlemények. 1953. LVII. évf. 1–4. sz.
- Esze Tamás, A tiszaháti felkelés. Különlenyomat, MTA TI, Bp., 1952.
- Esze Tamás, II. Rákóczi Ferenc tiszántúli hadjárata. Századok, Különlenyomat, 1951.
- Esze Tamás, Népi kurucság, kupecek és szegénylegények. Kortárs, 1976/3, 433–447. old.
- Esze Tamás és a Rákóczi-szabadságharc, Összeállította: Molnár Mátyás, Somogyi Jolán, Nyíregyháza, 1966.
- Keresztyén Balázs, Szerk.: Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. Budapest–Beregszász, 2001.
- Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
- R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel. Szerk.: A Rákóczi-szabadságharc. Bp., 2004.

EMLÉKHELYEK UGOCSÁBAN

A tiszaújlaki és a tiszabecsi Rákóczi-emlékmű

A tiszaújlaki és a tiszabecsi Rákóczi-emlékművek történetét az alábbiakban egyidejűleg idézzük fel, mivel a két emlékmű építése ugyanazon időpontra esik. A kortársak a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc kezdetének 200. évfordulója akalmával egy emlékmű felépítésével tisztelegtek a szabadságharc első győztes csatája (1703. július 14–16.) színhelyén. Az emlékhely terve Nagy Sándortól, Szatmár vármegye főjegyzőjétől származott. Az ő javaslatára a vármegyei közgyűlés elfogadta az emlékmű építésének a tervét. A költségeket Szatmár és Ugocsa vármegyén kívül közadakozásból fedezték. Magát a munkát Kepes Sándor szinérváraljai kőgyárosra bízták. Az egyetlen vitás kérdésnek az emlékmű helyének kiválasztása bizonyult. A helyszíni szemle után az Ugocsa és Szatmár megyei tagokból álló bizottság az újlaki bal parti hídfőnél jelölte ki az emlékoszlop helyét. Azonban a bizottság függetlenségi párti tagjai sérelmezték ezt a döntést, mivel a Szatmár megyében fogant terv ugocsai területen valósult volna meg. Kitartottak amellett, hogy az emlékhely Tiszabecs határában, azaz Szatmár vármegyei területen legyen. Végül az illetékesek a tiszaújlaki változat mellett döntöttek. Ez az állásfoglalás indulatoktól sem mentes sajtóvitát indított el. Luby Géza országgyűlési képviselő javaslatára Tiszabecs közgyűlése úgy döntött, hogy felállítja saját emlékművét, amelynek felavatását a tiszaújlakival egy időben – 1903. szeptember 20-ra tűzték ki. A Függetlenségi Párt és a két megye közötti viták ellenére felépült mind a két emlékmű.

A tiszaújlaki emlékmű egy hat méter magas, csonka gúla alakúra formált kis domb tetején épült fel. Hét méter magas oszlopa trachit-tufa kőből készült, amelyet Szinérváraljáról szállítottak. Tetejére csőrében kardot tartó, szárnyait kiterjesztő, bronzból készült turulmadár került. Az oszlophoz hosszú lépcsősor vezetett, amelynek alsó részén fekete andezitből készült emléktáblákat helyeztek el.

Az első tábla felirata:

ISTENÉRT, HAZÁÉRT, SZABADSÁGÉRT!
II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁNAK KEZDETÉN
VÍVOTT 1703. JÚLIUS 14-I
TISZABECSI GYŐZELME
200 ÉVES EMLÉKEZETÉRE.

A második táblán a Rákócziak jelmondata olvasható:

SI DEUS PRO NOBIS, QUIS CONTRA NOS.

A harmadik tábla felirata:

EMELTE SZATMÁR ÉS UGOCSA VÁRMEGYÉK
ÉS SZATMÁRNÉMETI SZABAD KIRÁLYI VÁROS
HAZAFIAS KÖZÖNSÉGE,
1903. szeptember hó 20-án.

A tiszaújlaki avatóünnepségen mintegy hatezer ember vett részt. A díszes menetben többek között felvonult a két megye bandériuma, a különböző nemzetiségek képviselői díszes nemzeti ruhában. Az ünnepség szónoka dr. Fechtel János szatmári gimnáziumi tanár volt, aki hűen felidézte a Rákóczi-szabadságharc eseményeit. Ezután Illyés Bálint országgyűlési képviselő szavalta el „Rákóczi visszatér" című költeményét, majd Magos Gábor tárogatójátékát hallgathatták a jelenlévők. A továbbiakban a már említett Nagy Sándor, az ünnepség szervezője mondott beszédet, miközben leleplezték az emlékoszlopot. Számos közigazgatási és kulturális egyesület, köztük a Magyar Tudományos Akadémia is képviseltette magát. A díszebéd elfogyasztása után pedig jókedvű mulatozás kezdődött.

A tiszabecsi emlékmű, amelyet a falu református temploma előtt állítottak fel, jóval kisebb méretekkel rendelkezett. Különleges voltát Rákóczi domborműve bizonyította. Az obeliszk alakú emlékműhöz fekete márványtábla tartozott.

A márványtábla felirata:

HIRDESSE AZ EMLÉKOSZLOP,
HOGY A HŐS KURUCOK
1703. JÚLIUS 14-én
KÖZSÉGÜNK HATÁRÁBAN VÍVTÁK
II. RÁKÓCZI FERENC
SZABADSÁGHARCÁNAK
ELSŐ GYŐZELMES CSATÁJÁT.
EMELTE A HONFIÚI KEGYELET
1903. SZEPTEMBER 20.

Az oszlop alsó részén Szalay Károly református gimnáziumi tanár költeményét olvashatjuk.

A költemény szövege:

ITT RAGYOGOTT LEGELÉBB A SZABADSÁG ÉGI SUGARA,
MELY DIADALRA VIVÉ BAJNOKI FEGYVERETEK.
S BÁR HA VAK ÉJBE BORULT RAGYOGÁSA, ÉL SZÍVÜNKBEN,
HIRDETI NAGY NEVETEK, S HONSZERELEMRE HEVÍT.

Tiszabecsen szerényebben ünnepeltek. Itt Luby Géza képviselő és egyben szervező nyitotta meg az ünnepélyt, ahol nagy tisztelettel hallgatták végig beszédét. A továbbiakban Osváth Elemér, Barabás Béla, Bartha Ödön, dr. Kelemen Samu szólt az egybegyűltekhez. Itt is volt mulatozás, de a fiatalság által rendezett esti táncmulatság tűzesettel végződött, szerencsére sérülés nem történt.

67. A tiszaújlaki Rákóczi-emlékmű napjainkban

68. A jelenlegi tiszaújlaki Rákóczi-emlékmű emléktáblái

Így a tiszai győzelemnek két emlékművet állítottak. A tiszaújlaki azonban rövid életűnek bizonyult, mivel a második világégés után a sztálini diktatúra áldozatává esett. Az emlékművet szétszedték. A turulmadarat – a magyarság szimbólumát – eltávolították, ma az ungvári vár udvarán látható. Ellenben az oszlopot felhasználhatták a szovjet hadsereg bevonulásának tiszteletére állított emlékjel építésénél. Az eredeti emlékmű ezen része ma is látható Tiszaújlak központjában, a turulmadár helyett az ötágú csillaggal a tetején. A nagyközség akkori vezetése így kevesebb költséggel felállíthatta a szovjet hősök emlékművét, egyidejűleg eltüntethetett egy méreteiben is tekintélyes magyar emlékhelyet.

Ezután a tiszai kuruc győzelem emlékét csupán a tiszabecsi emlékmű őrizte hosszú évtizedeken keresztül. A tiszaújlaki emlékmű története mintegy negyven év után vehetett fordulatot, amikor is a Szovjetunióban bekövetkezett politikai változások ezt lehetővé tették. 1987-ben hivatalos formában is felvetődött a helyreállítás terve, de konkrét lépésekre csak 1989 tavaszán kerülhetett sor. Ekkor a munkálatok anyagi költségeit a térség egyik legsikeresebb termelőszövetkezete, a Határőr Agrárcég Kolhoz vállalta magára. Az újjáépítés kezdeményezője Bíró Andor, az agrárcég elnöke volt, akiben, mint minden tiszaháti emberben, már régen érlelődött az emlékmű rekonstrukciójának terve. Ezt az elhatározást támogatták az Ungvári Állami Egyetem törté-

nelem tanszékének tanárai, élükön dr. Váradi-Sternberg János professzorral, aki jelentős szervezőmunkát fejtett ki az emlékmű visszaállítása érdekében. Régi fotók és az emlékoszlopra még emlékezők segítségével elkészülhetett az emlékmű terve. 1989 tavaszán a Határőr Agrárcég hozzáláthatott a kivitelezéshez, minek eredményeképp 1989. július 16-án – a tiszai átkelés 286. évfordulójára – többezres tömeg részvételével újjáavathatták a tiszújlaki Rákóczi-emlékművet, Keisz Gellért ötvös és Lezu Vladimir építész alkotását. Az újjáéledő hagyományként a nemzetiségek ismét nemzeti színben vonulhattak az emlékmű elé. Az ünnepségen beszédet mondott Bíró Andor, a Kárpátaljai terület vezető funkcionáriusai, Fehérgyarmat képviselője, Fábián Balázs, a tiszaújlaki KMKSZ-alapszervezet elnöke stb. Jelen volt Dr. Randé Jenő, a Magyarok Világszövetségének főtitkára.

Azóta a tiszaújlaki emlékoszlop a kárpátaljai magyarság emlékhelyévé vált, és a magyar szervezeteknek köszönhetően minden évben sor kerül a tiszteletteljes megemlékezésre, valamint a szórakoztató juliálisra a Tisza-parton és Péterfalván.

A tiszaújlaki sóház

Az Esze Tamás tér 2. szám alatti épületet mai napig sóházként említik a helybeliek. Történelmi hely ez, mivel a Rákóczi-szabadságharc első összetűzésének emlékét őrzi. Az egykori sóház falán két kuruc emléktábla található.

69. A tiszaújlaki sóház

70. Esze Tamás emléktáblája és a tiszaújlaki kurucok névsora a sóházon

Az első emléktábla felirata:

Ebben az épületben sóház volt, melyet 1703. május 24-én reggel 7 órakor 2 gyalogos csapattal és 40 lovassal

ESZE TAMÁS

kurucvezér megtámadott. A 14 muskétásból és egy hadnagyból álló őrségből négyet levágtak, a többi közéjük esküdött.

Állíttatta a KMKSZ Tiszaújlaki Alapszervezete.

A fekete márványtábla bal oldalán Esze Tamás arcképe látható.

A második emléktábla felirata:

A RÁKÓCZI FERENC vezette 1703–1711-es szabadságharc Tiszaújlaki hősei

Borbély Tamás	Adorján Mihály	Szabó György	Tót János
Mezei István	Ács István	Bonczos János	Töviss Mihály
Mezei Gábor	Pataki Simon	Modis András	Száraz András
Szenczi Ferenc	Kovács András	Modis Miklós	Vékony István
Kis András	Turda András	Gál István	Bíró Gáspár
Varga Mihály	Tót János	Kis János	Bodtoki Mihály
Elek András	Zöld András	Csengeri András	Kertali János
Veress István	Korhanj András	Balás Tamás	Szabó Ferenc
Szoboszlai István	Kasza István	Orosz Sándor	Kozma István
Kozma Miklós	Kis János	Hanis István	Almási Ferenc
Száraz István	Molnár András	Paladi Pál	Orosz Sándor
Varga György	Botos Pál	Kocsis Mihály	Varga János
Moroly János	Turda András	Szabó István	Korhanj András öcse

II. Rákóczi Ferenc emléktáblája Tiszaújlakon

A tiszaújlaki turulmadaras emlékmű 1989. évi újbóli felavatása után a fokozatosan hagyománnyá vált ünnepi juliálisok alkalmával rendszeresen emlékkonferenciát szerveztek a Rákóczi-kor kutatói. Itt feleleventették a XVIII. század elején történt eseményeket. 1995-ben egy ilyen tanácskozás után avatták fel a II. Rákóczi Ferenc képmását ábrázoló emléktáblát. A fekete márványból készült emlékjelet Brenzovics László a KMKSZ képviseletében és a Községi Tanács elnöke avatta fel Tiszaújlak főterén.

Az emléktábla felirata:

1676. – 1735.
márc. 27. ápril. 8.
Ezen az úton vezette
II. RÁKÓCZI FERENC
1703. július 14-én kurucait
az első győztes csatába.

71. II. Rákóczi Ferenc emléktáblája Tiszaújlakon

A salánki obeliszk és Mikes-kút

1711. február 14–18. között az Ugocsa megyei Salánk községben történelmi jelentőségű tanácskozás (országgyűlés) zajlott le, amelyen a Rákóczi oldalán megmaradt területek szenátorai arról döntöttek, hogy a fejedelem diplomáciai úton kísérelje meg a segítségkérést Oroszországtól. Ezen határozat alapján hagyta el Rákóczi Magyarország területét véglegesen. A Salánk határában lévő vadászkastély, amely helyt adott az országgyűlésnek, 1717-ben tatár támadás martalékává vált. Ezért is született meg a szándék emlékjel felállításáról a Helmec-hegy alján.

1990-ben dr. Váradi-Sternberg János egyetemi tanár kezdeményezésére a Salánki Községi Tanács elkezdte szervezni a Mikes-kút kitisztítását, annak tölgyfa gárdolattal való ellátását. Később a budapesti Zichy Galéria javaslatára egy emléktáblával ellátott kőobeliszk felépítését tervezték el. 1991. május 26-án a KMKSZ helyi alapszerve-

72. A salánki obeliszk és Mikes-kút

zete, viski építészek és a község lakosságának segítségével elkészülhetett az emlékmű a Mikes-kúttal együtt. Az emlékünnep előkészületei nem voltak zökkenőmentesek. Az avatás előtti nap a Zichy Galériának csak hosszas huzavona után sikerült áthoznia az emléktáblát és a Rákóczi bujdosásával kapcsolatos képkiállítást a magyar-ukrán határon.

A II. Rákóczi Ferencnek és apródjának, Mikes Kelemennek állított gúla alakú emlékmű szürke gránitkockákból épült. Az obeliszk oldalára Rákóczi és Mikes domborműve került. A táblán látható volt a Rákócziak és a Mikesek családi címere, valamint Salánk egykori mezőváros szimbóluma. Márványba vésték még az 1711. évi tanácskozás és az emlékmű készítőinek adatait.

Mikes kútja egy tölgyfa gárdolatú gémeskút formájában lett emlékhellyé építve. A néphagyomány szerint az apród e forrásból hordott vizet a Barkóczyak salánki kastélyába, az országgyűlés színhelyére, a fejedelemnek.

A gúla alakú emlékmű első márványtáblájának a felirata:

II. RÁKÓCZI FERENC ÉS MIKES KELEMEN
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK ÉS AZ
1711-ES SALÁNKI TANÁCSKOZÁS EMLÉKÉRE
Emelte Salánk község lakossága
és a Zichy Galéria 1991

Az emlékhely felavatása után tudományos konferencia következett a Salánki Községháza épületében. Itt előadást tartottak a Rákóczi-kor szakavatott tudósai: R. Várkonyi Ágnes (ELTE), Benda Kálmán akadémikus, dr. Váradi-Sternberg János (Ungvári Állami Egyetem), Bánkúti Imre (Magyar Nemzeti Múzeum) stb.

Rövid ideig állhatott sértetlenül a falu határában az emlékkút és gúla. 1992 telén illetéktelen kezek eltulajdonították díszeit. Ellopták a réz emléktáblát a rajta lévő domborművekkel, eltűnt a gémes kút vedre, kútostora, mi több, felelőtlenül bemocskolták a forrás vizét is.

1993 májusában azonban megtörtént a Mikes-kút második újjáélesztése. Dr. Kovács Elemér, a KMKSZ Nagyszőlősi Járási Szervezetének elnöke, illetve a község lakossága áldozatos munkájának köszönhetően újjáépülhetett a Mikes-kút. Az új márványtábla feliratát Kolozsváry László tiszaújlaki képzőművész véste márványba. Az avatás alkalmával megemlékeztek az emlékhely megálmodójáról, dr. Váradi-Sternberg János történészprofesszorról. Értékes előadás hangzott el Salánk szerepéről a Rákóczi-szabadságharcban Kész Barnabás salánki történelemtanártól.

Az új márványtábla felirata:

PRO PATRIA ET LIBERTATE
MIKES KÚTJA
II. RÁKÓCZI FERENC
és
MIKES KELEMEN
itt tartózkodásának
emlékére
1711. február 11–18.
1993

Felirat a salánki református templom karzatán

II. Rákóczi Ferenc halálának 200. évfordulóját a magyar királyság területén országos ünnepségek megrendezésével köszöntötték. 1935-ben Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság kötelékébe tartozott, ezért nem kerülhetett sor a magyarországihoz hasonló megemlékezésekre. Bizonyára ezért történhetett meg, hogy Salánk község nem köztéren, hanem a református templom belső terében örökítette meg először a fejedelem 1711. évi ott-tartózkodásának emlékét.

A templom északi karzatán a következő felirat olvasható:

II. RÁKÓCZI FERENC
FEJEDELEM
SALÁNKI
ORSZÁGGYŰLÉSÉNEK ÉS
UTOLSÓ
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK
EMLÉKÉRE
1711. FEBR. 11–18.
Halála 200 éves évfordulóján
1935. ápr. 8-án

73. Felirat a salánki református templom karzatán

74. II. Rákóczi Ferenc szobra a salánki emlékparkban egykor és ma

II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen szobra a salánki emlékparkban

A 2003. évi Rákóczi-év rendezvényeinek keretében Salánkon újabb emlékmű készült el. Ezúttal a Nagyságos Fejedelem fába vésett alakjának megörökítését egy helybéli faragó, Pólin Elek kezdeményezte. Az ő felkérésére Koltay László püspökhatvani szobrász-faragó örökítette meg a fejdelem alakját tölgyfában. A méreteiben is lenyűgöző szobor 3,3 m magas; alsó átmérője 1,2 m, felső átmérője 1,1 m, súlya mintegy másfél tonna. A szobor az újonnan kialakított salánki Rákóczi-parkban kapott helyet, amelyet 2003. május 25-én avattak fel számos külföldi és helyi vendég jelenlétében.

75. Mikes Kelemen szobra a salánki emlékparkban

2005. október 2-án avatták fel Salánkon, a Rákóczi-emlékparkban a Nagyságos Fejedelem hű apródjának, a törökországi leveleiről ismert Mikes Kelemennek fából készült szobrát. Az ünnepségen Gál Frigyes, a KMKSZ helyi alapszervezetének az elnöke üdvözölte a jelenlévőket. Pénzes Elemér, a község polgármestere beszéde után Kész Barnabás, a Mikes Kelemen nevét felvett helyi középiskola történelemtanára mutatta be Mikes életútját. Továbbá történelmi témájú beszédet mondott Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke.

II. Rákóczi Ferenc utolsó országgyűlésének emlékműve

2019. augusztus 17-én a salánki művelődési ház parkjában avatták fel az 1711. február 14–18-án megtartott utolsó kuruc országgyűlésnek szentelt domborművet. Az avatón Grezsa István magyarországi miniszteri biztos mondott beszédet.

Az emlékmű felirata

A kurucok Salánkon tartott
1711-es utolsó országgyűlésének
emlékére
állíttatta a Magyar
Kormány támogatásával
a 2019-es II. Rákóczi Ferenc
emlékévben Salánk Község
Önkormányzata

76. II. Rákóczi Ferenc utolsó országgyűlésének emlékműve

A péterfalvai kuruc emlékmű

2003. április 27-én a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója tiszteletére Péterfalván emlékművet avattak 91 kuruc hősnek. A MÉKK (Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége), az MSZKE, valamint a Péterfalvai Polgármesteri Hivatal – a szomszédos országok magyar szervezeteinek képviselőivel – a község főterén fekete márványból készült emléktáblát leplezett le.

Az emléktábla felirata:

1703 – 2003
Emlékezzünk hős
KURUCAINKRA,
akik 1703-ban
az öt községből
II. RÁKÓCZI
fejedelem hadaiban
91-en
harcoltak és elestek
Állíttatta
a MÉKK, MSZKE, Péterfalvi
Polgármesteri Hivatal
2003. április 27.

77. A péterfalvai kuruc emlékmű

Az ünnepség alkalmával Minya József, a Móricz Zsigmond Művelődési Egyesület elnöke elmondta, hogy a talapzaton álló két kard a magyar és ruszin kurucokat szimbolizálja.

Az emlékművet Hunyadi Attila református tiszteletes és Marosi István görögkatolikus paróchus áldotta meg.

A tiszabökényi II. Rákóczi Ferenc-szobor

2005 nyarán Tiszabökényben, a református templom közelében felavatták II. Rákóczi Ferenc fából készült szobrát. Az emlékművet Rákóczi vezérlő fejedelemmé választásának 300. évfordulójának tiszteletére készítette el Frech Ottó budapesti szobrász.

78. A tiszabökényi II. Rákóczi Ferenc-szobor

A szobor talapzatának feliratai:

II. Rákóczi Ferenc
1676 – 1735
Cum Deo pro Patria et Libertate
Állíttatta: Tiszahát népe
2005. augusztus 7.

Tiszabökény hős kurucai
1703
Angjál Ferenc, Barta Péter, Bikó János, Bíró István, Birkó Pál, Bocskor Mihály, Bocskor István, Csató Ádám, Fenna János, Gál István, Jósa Ferenc, Kis Mihály, Kis Szabó János, Kormos János, Kusniczai János, Major Végi János, Orosz Gábor, Orosz Demeter, Orosz György, Pisaj János, Rakaszi Sándor, Seres Gáspár, Szabó István, Szabó György, Varga András, Varga György, Varga János

Farkasfalva hős kurucai
1703
Barta Pál, Bárány János, Botos Ferenc, Czibere Pál, Fó Gergely, Orosz Gergely, Szabó Ferenc, Szabó István, Szász Bálint, Szász István
„Gyilkos gátakon át, továbbvitték a PRO LIBERTATE sosem fakuló zászlaját”
Dupka György

Bay Mihály és Bay István kuruc diplomaták emléktáblája

2006 júniusában ünnepi megemlékezés keretében avatták fel két kuruc diplomata, Bay Mihály és fia, István emléktábláját Tiszabökényben. A Bayak tevékenységéről Dupka György, a MÉKK elnöke és Katona Tamás, a Kárpátalja Szövetség elnöke tartott ismertetőt. Az emléktáblát Szabó László, a Határon Túli Magyarok Hivatalának osztályvezetője és Seres János, Máramaros-Ugocsa megye esperese leplezte le. Az ünnepséget emlékülés követte a péterfalvai polgármesteri hivatalban. Előadást tartott Zubánics László, Józan Lajos és Szőllőssy Tibor.

79. Bay Mihály és Bay István emléktáblája

MÁRAMAROS A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN

Máramaros vármegye mindvégig az Erdélyi Fejedelemség területéhez tartozott, még a török kiűzése után is, vagyis lényegében a Partiummal (csatolt részek) egyenlő jogállással rendelkezett, de hivatalosan nem volt a fejedelemség része. Ilyen viszonyok között találta a vármegyét a Rákóczi-szabadságharc. Rákóczi a megyét mindig is különálló egységnek tekintette és úgy is igazgatta, csak 1705-ben csatolta vissza formailag Erdélyhez. Az erdélyi kuruc államapparátus a felkelés alatt csak 1705-ben működött ténylegesen, de Máramaros ekkor sem tartozott hatáskörébe, a megye így megmaradt sajátos, sem Magyarországhoz, sem Erdélyhez nem tartozó egységnek.

Máramaros területén a tarpai, vári és beregszászi zászlóbontás után a szabadságharc első csatája Dolhánál zajlott le 1703. június 7-én. Az Esze Tamás vezette felkelők ekkor úton voltak Verecke felé, hogy fogadhassák a várva várt vezért, Rákóczit. Dolhánál pihent meg a csapat, amelynek létszáma több százra tehető. A felkelők körében ekkor még bizonytalanság uralkodott, nem tudták biztosan, hogy a fejedelem valóban megjelenik-e a határon. Ezen idő alatt a Károlyi Sándor Szatmár vármegyei főispán által vezetett, felfegyverzett nemesi bandérium és a szatmári várból kirendelt katonaság egy százada (összesen kb. 520 fő) váratlanul megtámadta Esze Tamás katonáit. A kaszával és villával felfegyverzett kurucok nem tudtak eredményesen ellenállni, így a csata végén alig kétszáz gyalogos és 50 lovas maradt a felkelőkből. A menekülő kurucokat nem üldözték, de közel kétszázan elestek. Összesen 17 kuruc foglyot a szatmári várba vittek, ahol átadták őket Löwenburg Frigyes császári várparancsnoknak, aki „hetet karóra, ötöt pallosra ítéltetett". Egy szekéren már a vesztőhelyre akarták vinni őket, de a szatmári polgárok könyörgésére a várparancsnok megkegyelmezett életüknek. A Dolhánál elesett kurucokat a falu központjában temették el, az életben maradottak egy része pedig Lengyelországba menekült. Tarpay Pál vallomásából tudjuk, hogy a csatavesztés után a parasztok egy része kétségbe esett, és csak Esze Tamás, illetve Kis Albert nyomatékos fellépése után határoztak úgy, hogy szervezetten bevárják Rákóczit.

Károlyi Sándor jelentést küldött Bécsnek a csatáról. A dokumentum rávilágít a csata részleteire, értékes forrást szolgáltatva a szabadságharc kezdetére vonatkozóan. Ennek a jelentésnek a 18. pontja így szól: „Ugyanaz nap (1703. június 6.) estvéjén saját katonáimat küldöttem ki a lázadók nyomozására, kik is azon éjjel bizonyos embert, hajnalban pedig a lázadók közül egyet hoztak be foglyul; ezektől megértettem, hogy a felkelők Úrnapján

Dolhánál fognak állomásozni, hogy innét másnap a hegyeken túl Lengyelország felé induljanak. Ezeket ekképp megértvén, június hó 7-én Úrnapján reggeli három órakor útnak eredtem, s délután egy óráig folytattam menetemet; félórai pihenés után a haderő ismét útra kelt és délutáni 4-5 óra között szerencsésen elértük Dolhát. Azon időközben míg némely katonasággal az ellenség haderejét és állását kikémleltem s hadaimat elhelyeztem, a gyalogság is megpihent. Miképp és mimódon intéztem a támadást? A Fölséges Udvar méltóztatik átlátni az ide mellékelt rajzból.

80. A dolhai csata (1703. június 7.)
Károlyi Sándor rajza szerint

Végtére az Isten győzelmet engedvén, – Rákóczi nevével díszített három zászlót, egy dárdát s egy közönséges lobogót, dobokat és trombitákat nyertünk el; Nagy Márton lovassági százados, Szabó László lovassági hadnagy, Tatay István, Boros György s más előkelőbb tisztek több közemberrel elestek, sőt az alábbi elmondandók szerint valószínű, hogy Esze Tamás ezredes is a holtak között maradt, 65 lovat nyertünk el, foglyul ejtettünk 17 magyart és 3 németet, közöttük Belényi Jánost és Péter Deák másképp Jeney nevű hadnagyot, a többieket pedig legnagyobbrészt megsebesítve szétűztük."

A csatában zsákmányolt zászlókat Károlyi Sándor, Szatmár vármegyei főispán Bécsbe vitte, amit diadaljelként mutatott be. A szabadságharc horderejét még nem érzékelő császári udvar azonban nem méltányolta tettét. Károlyi sértődötten és nemesi mivoltában is megalázva tért haza, miután Rákóczi oldalára állva bosszulta meg sérelmeit.

Meghatározó, hogy a régió egyik legerősebb vára, Huszt az első erődítmény, amelyet Rákóczi katonái még 1703 augusztusában fondorlattal megszereztek. Huszt várának elfoglalása Ilosvay Imre nevéhez fűződik. Az ellenséges katonaságot megtévesztve jutott be a várba, és egy Henrik nevű német katonával összejátszva sikerült maga mellé állítania az őrség

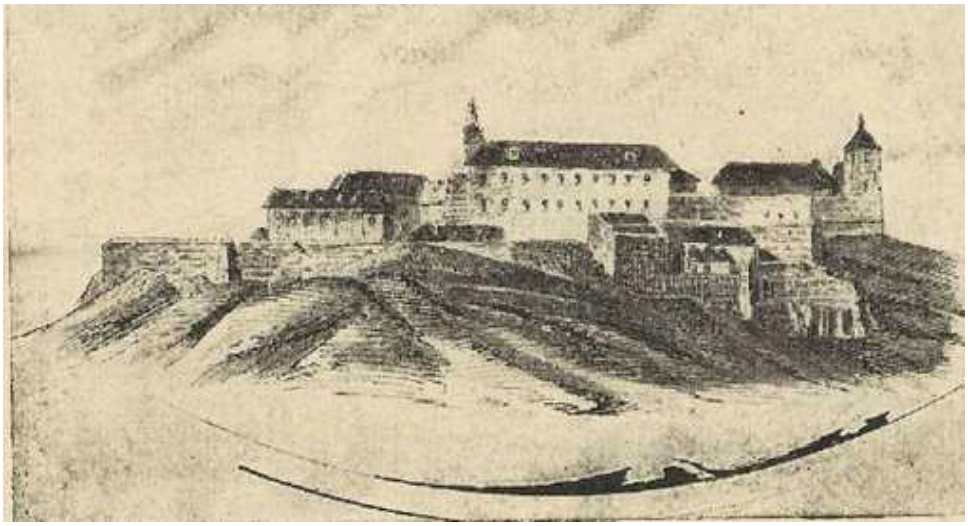

81. Huszt vára az 1766. évi tűzvész előtt (rekonstrukció)

többi tagját. 1703. augusztus 17-én az ellátás és zsold nélkül lévő várőrség parancsnoka ellen sikeresen fellázította a helyőrséget. A vár parancsnokát, báró Eytnert megölték, és megnyitották a kapukat Kis Albert katonái előtt. Kis ezredének a várba való benyomulását Dolhay György Sennyey Istvánhoz írt levele bizonyítja.

A fejedelemnek ezeken túl két szempontból is fontos volt a vármegye. A határszéli fekvésből következett, hogy havasain át vezettek Lengyelországba és Moldvába a fontos útvonalak, ami a gazdasági, diplomáciai és a politikai kapcsolatok lehetőségét is jelentette. A másik ennél fontosabb országos tényező maga a só volt, ami bevételt jelentett. A jelentős sóbányák, ha kevés ideig is voltak Rákóczi felügyelete alatt, ettől függetlenül a vármegye szerepét roppant mértékben növelték.

A Rákóczi-szabadságharc idején a máramarosi sóbányákat 1703. július végén Majos János foglalta el, aki öccsét, Majos Ferencet bízta meg a bányák kezelésével. Rákóczi evvel egy időben azonban Magos János nagybányai harmincadost nevezte ki e felelősségteljes állásra. Végül Rákóczi Majos Ferencet meghagyta állásában. 1704 elején Rákóczi Buday Zsigmondot nevezte ki főinspektorrá avval a számítással, hogy hozzáértő, gazdasági ügyekben tapasztalt vezetők segítségével rövid időn belül jövedelmező pénzforrássá teszi a sóbányákat. A felszabadító harc elején a sóbányák biztosítottak legkorábban készpénzt Rákóczi számára. A vármegyei sószállítás központi lerakata Tiszaújlakon volt, amely az első jelentős szárazföldi állomása lett a kősókészleteknek. Itt árulták a sót, valamint a szabadságharc ezzel megbízott katonai vagy gazdasági

vezetői e helyen vették át és juttatták el a fogyasztókhoz az értékes ásványt. A sóforgalomról még a szabadságharc első évében készítettek kimutatásokat, amelyeket Magos János tiszaújlaki sóinspektor tollából ismerünk. Ezek az adatok, amelyek kisebb-nagyobb javításokkal maradtak ránk, az ügyvitel kezdetlegességét jelzik, és Magos kezdeti tevékenységéről számolnak be, arról a kritikus időszakról, amikor még a szabadságharc helyben állomásozó katonai vezetői is részt vettek az elosztásban. Az elkövetkező években kialakult a sóelosztás és a továbbszállítás rendszere, amelyet hozzáértő emberek irányítottak. Rákóczi számára nem csak a só bányászása, hanem ezen értékes ásvány zökkenőmentes szállítása is legalább ilyen fontosnak bizonyult. A törvénytelen sóvámokkal szemben Rákóczi szigorúan fellépett. A vármegye lakosságának egy része a sóbányászattal és a sószállítással kereste kenyerét, ami némiképp enyhített megélhetési gondjaikon.

A sónak Tokajig való úsztatásáért hat forintot fizettek, de megállapodás útján is elvégezhették a munkát. A sófelügyelőket a katonai vezetők többször kényszerítették a só kiadására, holott ehhez legtöbbször nem volt joguk.

A térséget a bányák ellenére sóhiány jellemezte egyrészt a gondatlanság, másrészt pedig az ellenség támadásai miatt, mivel ekkor még a sókészlet rozzant raktárakban állt, zárak nélkül. Magos őszintén feltárta a hiányokat és az elszámolás gondjait, így számíthatott az illetékes vezetők

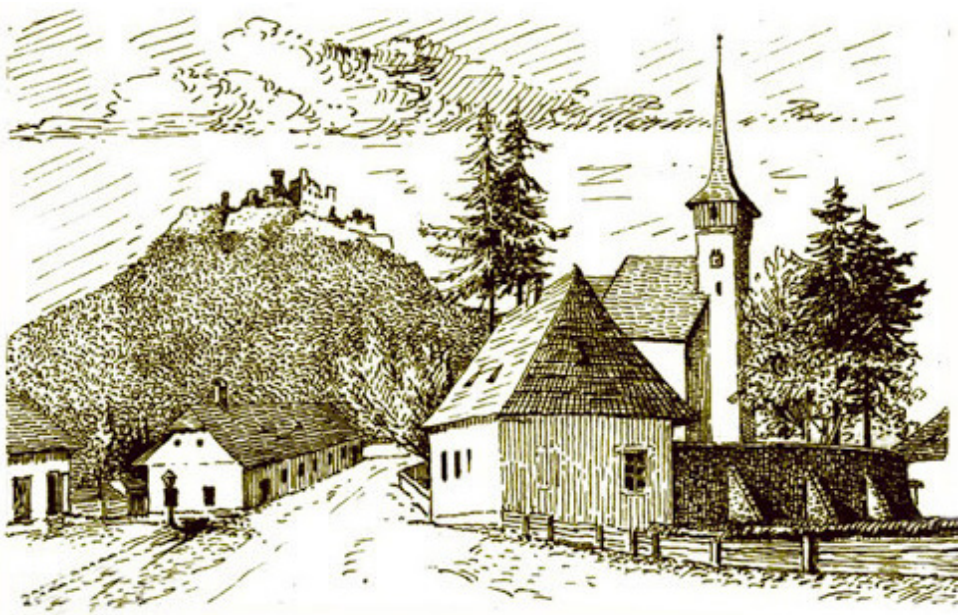

82. A huszti református templom és a várrom

belátására. A vármegye szirmai közgyűlése arról tudósította a fejedelmet, hogy a szegény nép nem tudja megfizetni adóját, és a máramarosi sóbányákba mennek dolgozni, de itt nem kaphatják meg sójukat. Ezért arra kérik a fejedelmet, hogy biztosítsa a szegények számára a kereseti lehetőséget, hisz pénzüket adóra és családjuk fenntartására fordítanák. A fejedelem a későbbiekben teljesíti a kérést, evvel is segítve a máramarosi nép állapotán, enyhítve a nemesség és a szegénység közötti feszültségeket.

Források és irodalom

- MNL OL. A Rákóczi-szabadságharc Levéltára. G 15–16, G 25–26. G 28.
- KTÁL. A máramarosi öt koronaváros levéltára. F. 61.
- KTÁL. Ugocsa vármegye főispánjának iratai. F. 674.

* * *

- Bánkúti Imre, A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái 1703–1711. Bp., 1991.
- Bánkúti Imre, A sójövedelem Rákóczi pénzügyi politikájában a szabadságharc elején 1703–1704 (Ifj. Király Mátyás tokaji sóinspector leveles és számadáskönyve 1704-ből). Folia Historica 3. Seperatum. Bp., 1975. 31–66. old.
- Bánkúti Imre, Iratok Máramaros vármegye történetéhez 1703–1711. Bp., 1992.
- Bánkúti Imre, Szerk.: Rákóczi hadserege 1703–1711. Bp., 1976
- Bélay Vilmos, Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig. Bp., 1943.
- Csatáry György, A máramarosi koronavárosok privilégiumairól. [In] „Így maradok meg hírvivőnek." In memoriam Soós Kálmán. Ungvár, 2012. 228–247. old.
- Csatáry György, A máramarosi öt koronaváros a Rákóczi-szabadságharc idején 1703–1711. Ungvár, 2003.
- Csatáry György, A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910. Ungvár–Beregszász, 2011.
- Csatáry György, Levéltári kalászatok. Ungvár–Beregszász, 1993.
- Esze Tamás, Szerk.: Kuruc vitézek folyamodványai. Összeállította, bevezető tanulmánynyal és jegyzetekkel ellátta: Esze Tamás, Bp., 1955.
- Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes, II. Rákóczi Ferenc. Bp., 1976.
- Móricz Béla, Móricz István – II. Rákóczi Ferenc ezredese 1703–1711. Hadtörténelmi Közlemények, 1973. 79–102. old.
- Petrovay György, A Dolhay-család eredete, leszármazása és története 1366–1708. Turul, Bp., 1893.
- R. Várkonyi Ágnes, A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben (1703–1704. júl.) Századok, Bp., 1954. 15–73. old.
- R. Várkonyi Ágnes, Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711. Bp., 1984.
- R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel. Szerk.: A Rákóczi-szabadságharc. Bp., 2004.
- Szilágyi István, Máramaros vármegye egyetemes leírása. Bp., 1876.

MÁRAMAROSI EMLÉKHELYEK

A dolhai Turul-emlékmű

A vesztes dolhai csata emlékét generációkon keresztül megőrizte a nép emlékezete, Dolha környékének lakossága rendszeresen lerótta kegyeletét az egykor csupán sírhantként számon tartott emlékhely felett. 1901-ben Demjanovics Endre címzetes kanonokkal és dolhai esperessel az élen mozgalom indult, hogy a „Rákóczi-sírhalomnak" nevezett kuructemetőt emlékművel jelöljék meg. Még ebben az évben szoborbizottságot alakítottak, és az emlékművet a csata 200. évfordulójára (1903. június 7.) tervezték felavatni. Nem egész két év alatt a nemes elképzelés meg is valósult. 1903. június 28-án a dolhai templomtéren kb. 5000 ember jelent meg, ahol Balogh prépost ünnepelve pünkösd másodnapját és a koronázás évfordulóját, szentmisét tartott. Ezután az emlékműhöz vonultak, ahol a jelenlévő papok megszentelték azt. „Maga az emlékjel fehér márványoszlop, tetején aranyozott turulmadárral, a turulmadár alján egy kis keresztel." Balogh vikárius szívhez szólóan ismertette a Rákóczi-szabadságharc eseményeit és a ruszin nép szerepét, önfeláldozó harcát. Rámutatott a magyar-ruszin közös múltra. Többek között ezeket mondta: „… tanuljanak Rákóczitól szeretni hitüket és hazájukat, melyért élni, halni készen legyenek, mint tették apáink Rákóczi és Kossuth alatt." Továbbá így folytatta: „Ha majd fiaik és leányaik e térre jönnek játszani, és meglátják ez oszlo-

83. A dolhai csata emlékműve

pot, rajta a turulmadarat és a hit keresztjét, s ha otthon megkérdik, hogy miért állították a szép emlékoszlopot ide, meséljék el nekik a magyar szabadságharcok legendáit, amelynek hősei között az őseik is ott voltak." Az emlékmű koszorúzása után az iskolaudvaron megterített díszes asztalnál folytatódott az ünnepély. Az elkövetkező évfordulók alkalmával mindig megkoszorúzták az emlékhelyet.

A források az itt elhantolt szabadságharcosok földi maradványainak sorsáról is beszámoltak. „1909. év október havában, midőn a régi görögkatolikus templomot lebontva ugyanazon a helyen az újonnan épülőfélben lévő templom alapját ásták, megtalálták Rákóczi Ferenc szabadságharcának legelső ütközetében elesett rutén kurucok csontjait is, melyeket ugyanaz év november 8-án a dolhai görögkatolikus hitközség esperes lelkésze, Barankai Dejanovics Endre a község és a környék lakosságának óriási részvételével, ünnepélyes gyászistentisztelet kíséretében helyezett örök nyugalomra az újonnan épülő templom falai között lévő közös sírjukba."

Az emlékmű további sorsát illetően a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban található egy ügydarab, amely az 1923-ban történt „felújítást" tárgyalja. Ekkor Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság kötelékébe tartozott, és az állam nem nézte jó szemmel a magyar történelemmel kapcsolatos emlékműveket. 1923 márciusában történt az a barbár eset, amikor is ledöntötték a dolhai kuruc emlékmű oszlopát a rajta lévő turulmadárral együtt. Az egyik korabeli adat szerint ittas állapotban lévő személyek voltak a tettesek. Ez felháborodást váltott ki a lakosság körében. Az Ungváron nyomtatott Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1923. március 16-i számában tiltakoztak is ellene. Az ügy kapcsán az illetékes szervek tekintélyes költségek igénybevételével (2626 korona) az emlékmű felújítását határozták el, ami azt jelentette, hogy a rajta lévő márványba vésett magyar szöveget megsemmisítve azt ruszin nyelvűre változtatták.

Az emlékmű egyik oldalának eredeti felirata
magyarul és ruszin fordításban:

„ISTENNEL A HAZÁÉRT ÉS A SZABADSÁGÉRT!
A II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁNAK
ELSŐ CSATÁJÁBAN 1703. JÚNIUS 7-ÉN ELESETT
KURUC VITÉZEK EMLÉKÉRE."

„С Богом за Отчизну и свободу! На памятку первой битвьі
7. юнія 1703 года упавших героев куруцов II. Франца Раковція"

Az emlékmű másik oldalának eredeti felirata magyarul és ruszin fordításban:

„KIONTANI VÉREM APÁMÉRT, ANYÁMÉRT,
MEGÖLETEM MAGAM SZÉP GYŰRŰS
MÁTKÁMÉRT, MEGHALOK ÉN MÉG MA
MAGYAR NEMZETEMÉRT.”

„Пролю Кров за Отца, за Матер, погибну я еще днес
за мне заручену невесту – помру я еще днес за
свою ДОРОГУ ОТЧИЗНУ”

A munkálatokkal még 1923-ban elkészültek, visszakerült az 1,5 méter magas márványoszlop, de a turulmadár nélkül. Az átalakításokat és a világégéseket megért emlékművön 2003-tól már magyar nyelvű emléktábla is hirdeti az itt történteket. Így az eredeti szöveg, ha nem is a korabeli helyén, de újból megjelent, a Rákóczi Szövetség, valamint a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség együttes munkájának eredményeképpen.

A 2003. évi jubileumi esztendő alkalmával ezen két szervezet visszaállította az emlékmű fémbe öntött turulmadarát. Így teljes mértékben sikerült igazságot szolgáltatni az évtizedeken keresztül csonkán álló emlékműnek.

84. A dolhai csata emlékművén utólag állított márványtáblák

Kuruc emlékmű Visken

2003. október 12-én a Visken szervezett falunapon emléket állítottak a község kuruc vitézeinek. Balázs István viski fafaragó örökítette meg 40 helyi szabadságharcos nevét. Takács Pál polgármester köszöntője után az emlékművet a református templom parkjában avatták fel. Czébely Lajos helytörténész és Milován Sándor, a KMKSZ alelnöke mondott beszédet.

85. Kuruc emlékmű Visken

86. Az 1706. évi huszti országgyűlés kopjafája

Az 1706. évi huszti országgyűlés emlékjele

2011 októberében a huszti református templom mellett avatták fel a II. Rákóczi Ferenc és az 1706. évi országgyűlés emlékének szentelt kopjafát. Józan Lajos református lelkipásztor és Tóth István beregszászi magyar főkonzul a történelem jeles eseményét megidéző beszédet tartottak, méltatva a Nagyságos Fejedelmet.

Égermezei-bócári Rákóczi-emléktábla

Égermező (Vilsáni, Huszti járás) határában egy forrásnál található egy kőfalba épített márványtábla, amelyet a XIX. század végén állítottak. Annak idején itt terült el a Bócár telep, ahol tucatnyi ruszin család lakott. Alsóbisztránál, az 1956-ban épült vízerőműnél, ahol a Nagyág és a Talabor folyók a legközelebb folynak egymáshoz, húzódik a Bovcárhegy (Vovcsárszkij Verch). Bócár Rákóczi-emlékhely, mivel a Bócár szó ruszinból fordítva annyit jelent, hogy itt volt a cár. A ruszinság pedig II. Rákóczi Ferencet nevezte cárnak, aki az itteni forrásból csillapította szomját. A Máramarosi emlékkönyv (1901) a következőket írta a forrásról: „A forrás fölé kockakövekből összeállított csinos külsejű emlékfalat készítettek, amely fal boltíves alakban mintegy befedi a bő vizű forrást, és tetején egy oszlopszerű kiemelkedés áll. A falazat közepébe veres márványtábla van helyezve.

87. Az égermezei Rákóczi-forrás

A márványtábla felirata:

II. RÁKÓCZI FERENCZ
FEJEDELEM
itt tartózkodásának emlékére
1711. február 19. 1896.

Az emlékhelyet 1896. október 19-én avatták fel ünnepélyes keretek között a környék tisztviselőinek jelenlétében. Az ünnepi beszédet két nyelven, ruszinul és magyarul tartották. Ma az emlékfal egy része és a márványtábla látható.

88. Az égermezei Rákóczi-forrás emléktáblája

A forrás felújítására 2019-ben került sor a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség támogatásával a Rákóczi–emlékév keretében.

A fából készült függő emléktábla felirata:

„Cum Deo pro Patria et Libertate”
З Богом за батьківщину і за свободу!
A Rákóczi emlékév tiszteletére
állította a KMKSZ 2019.

89. Az égermezei függő emléktábla

Pekry Lőrinc kuruc generális sírhelye Huszton

2006 júniusában a huszti református egyház a vártemplom falán márványtáblát állíttatott Pekry Lőrinc kuruc generálisnak és feleségének, Petrőczi Kata Szidónia költőnőnek.

90. Pekry Lőrinc és Petrőczi Kata Szidónia

A gránittáblát a gyülekezet kérésére a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztériumának Hadtörténeti Intézete és Múzeuma készíttette el. A templomkertben dr. Holló József Ferenc altábornagy mondott ünnepi beszédet, bemutatva Pekry Lőrinc kuruc tábornokot és feleségét. Pekry Homonnán halt meg 1709. március 6-án, de a családi hagyomány szerint Huszton temették el felesége mellé. Józan Lajos huszti ref. lelkipásztor kutatásai bizonyították ennek valóságtartalmát. Az emléktáblát dr. Holló József altábornagy, Sziklavári Vilmos, Magyarország ungvári főkonzulja és Milován Sándor, a KMKSZ alelnöke leplezte le.

91. Pekry Lőrinc és Petrőczi Kata Szidónia emléktáblája Huszton

Az egyszervolt huszti Rákóczi–emléktáblák

Huszt hazafias népe 1906-ban leplezte le azt a fekete márvány emléktáblát, amelyet annak a háznak a falába építettek be, ahol 1710-ben Rákóczi az erdélyi követekkel tanácskozott.

A fekete márványtábla felirata:

E házat, melyben dicsőséges fejedelmünk,
II. RÁKÓCZI FERENC
1710. év május havában az erdélyi urakkal
tanácskozott,
Szent hamvainak hazahozatala idejében
1906. október havában örök emlékezetül
megjelölte
HUSZT VÁROS KÖZÖNSÉGE

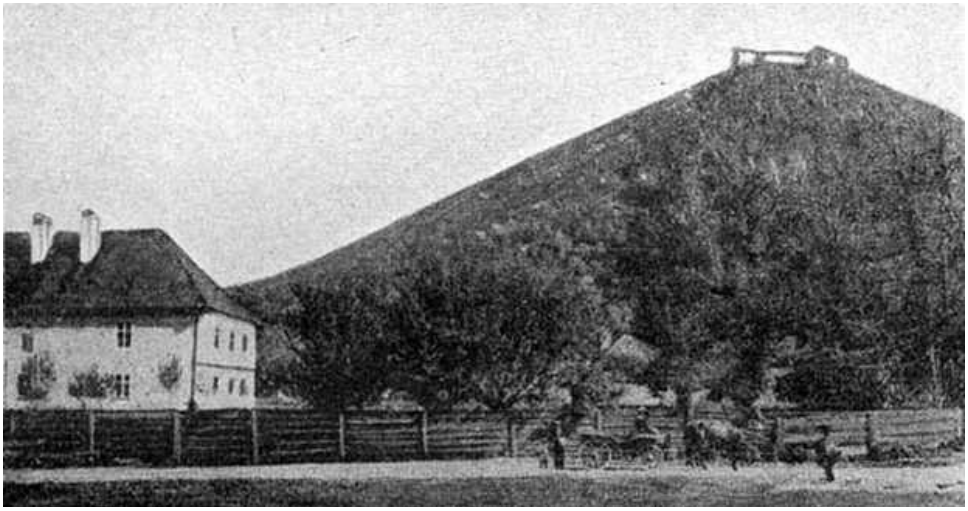

92. Az egykori Rákóczi-ház és a várrom Huszton

Huszt városa 1706. március 8–20. között adott helyet a szabadságharc idején a Rákóczi Ferenc által összehívott erdélyi rendek országgyűlésének. Előzetesen épp Husztra tervezték a békekötés helyszínét is. Mivel az említett tábla nem maradt fenn az utókor számára, a Rákóczi-hagyományokra tekintettel a független magyar – Rákóczi-kori – törvényalkotás városában kötelességünk újból emléket állítani.

Továbbá adataink szerint 1906. május végén egy emléktáblát állítottak a huszti vár úgynevezett Fehér Udvarában, a fejedelem egykori tartózkodási helyén. Az esemény tiszteletére díszközgyűlést tartottak, amelyen Toma Jenő főszolgabíró szólt a jelenlévőkhöz. Az emléktáblánál Dudits Endre görögkatolikus paróchus, országgyűlési képviselő mondott beszédet. Az emlékjel ma már nem látható.

UTÓIRAT

Végeredményben – az elemzett forrásokat és szakirodalmat egybevetve – egyet kell értenünk Váradi-Sternberg János (1924–1992) történészprofesszor véleményével, aki a kárpátaljai régió vármegyéinek a Rákóczi-szabadságharcban való részvételéről kijelentette, hogy az 55 ugocsai település kuruc vitézeiről készült kimutatás szépen egészíti ki a beregi kurucok névjegyzékét. Ezek alapján most már a két megye 165 helységének 1259 kuruc katonáját tudjuk név szerint megnevezni. A vidékünk másik két megyéjére vonatkozóan nincsenek ilyen részletes kimutatások, de bizonyos adatokkal rendelkezünk. Rákóczi emlékirataiban, nem tartván igényt a pontosságra, azt írja, hogy Máramaros megye körülbelül négyezer gyalogossal és nyolcszáz lovassal növelte katonaságát. Ami Ung megyét illeti, úgy tudjuk, hogy a bereznai Verhovináról leereszkedett ukrán parasztok, akik lehettek vagy öt-hatszázan, 1703 őszétől 1704 márciusáig ostromolták Ungvár várát. A felsoroltak alapján túlzás nélkül állíthatjuk, hogy 1703–1704-ben vidékünkről (Kárpátaljáról) mintegy 7–8 ezer katona szolgált Rákóczi hadseregében. Ez igen jelentős részvétel, ha figyelembe vesszük, hogy Markó Árpád hadtörténész számításai szerint a kuruc hadsereg 1703 végén körülbelül 30 ezer főt számlált.

Ha összevetjük az ugocsaiak részvételének arányát a beregiekével, arra a következtetésre jutunk, hogy Bereg lakosságszáma hiába haladta meg többszörösével az ugocsaiét, az 1706. évi szemlén Bereg vármegye részvétele szembetűnően elmaradt Ugocsáétól. Innen a lovas nemesség száma 72 (Beregben 27), a lovaké 90 (Beregben 46), a szolgáké 15 (Beregben 15), a gyalogos nemeseké 99 (Beregben 47). Ung vármegye 115 lovas nemest, 152 lovat, 24 szolgát, 38 gyalogos nemest állított ki ekkor. Ha számításba vesszük, hogy ezek a számok csak pillanatnyi állapotokat tükröznek, mivel heteken vagy hónapokon belül jelentős változások állhattak be a létszámot illetően, az arányokból kiindulva egyértelműen tömeges részvétel jellemző erre az északkeleti vármegyére.

Rákóczi hadseregének legjellemzőbb vonása a szüntelen változás, a személyi ingadozás. Nemcsak a felsőbb katonai vezetés irányította át az egyes századokat, ezredeket a mindenkori szükségletnek megfelelően az egyik harctérről a másikra, hanem maguk a katonák is egyesével vagy csoportosan, hol hazaszállingóztak a táborból, hol visszatértek, s nem mindig oda, ahonnan eljöttek. Ha gondosan átnézzük a mustrakönyveket, a megjegyzési rovatban ezekkel a tényekkel találkozunk, ezeket a jellemzőket az állandó hadsereg létrejötte előtt általánosaknak mondhatjuk.

A beszolgáltatások menetét gátolta a szabadságharc utolsó éveiben már az egész ország területén tomboló pestis, amelynek következtében megbénult a közlekedés, zárkózottabbak lettek a települések, a fertőzés miatt veszélyesebbé vált az elszállásolás. Országgyűlést sem hívhattak össze az infekció miatt.

A szabadságharc utolsó szakaszában datált források jól érzékeltetik a kialakult állapotokat, különösen azok a követjelentések, amelyeket magának a fejedelemnek címeztek. Itt megtalálhatjuk a beszolgáltatások elmaradásának okát és az esetleges megoldásoknak a lehetőségét is. Ezek a tényezők arra engednek következtetni, hogy a lakosság a helyi tisztviselőkkel együtt megpróbált kiutat keresni, megélhetési gondjaikon enyhíteni. Egyrészt kérték Rákóczit az adójuk csökkentésére, másrészt az ugocsai sóbányászok és szállítók érdekeit és további jövedelmező munkájukat akarták segítségével megvédeni.

Az élelmezéshez hasonlóan a katonaállítás is állandó témája a vonatkozó forrásoknak. A régióban állomásozó ezredparancsnokok a fegyelem megszilárdításán dolgozva levélben arra hívták fel a figyelmet, hogy a vármegye akadályozza meg azoknak katonáknak az otthon maradását, akik eleitől fogva harcoltak a fejedelem oldalán. Megtörtént, hogy ezen kipróbált, tapasztalt katonák gyakorlatlan embereket állítottak zsoldba saját maguk helyett. Leginkább „otthonmaradásra" törekedtek, nem bírták a többéves távollétet szülőfalujuktól. A katonai parancsnokok rendeletei és a vármegyei tisztviselők erőfeszítései sem voltak elegendőek megakadályozni a katonák szökéseit a táborokból, az ostromzárakból. A vármegyei levéltár iratanyaga – amely mennyiségben folyamatosan csökken a szabadságharc végéhez közeledve – arra utal, hogy 1710 februárjától Károlyi lett megbízva egy új ezred felállításával Szatmár, Szabolcs, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területén. A hadgyűjtéssel Gazdag János főhadnagyot bízták meg, akinek kötelessége volt a szökött lovas és gyalogos hajdúkból új századokat létrehozni, ha kell, erőszakkal is. Az addig bujdosók, a katonai szolgálatot kerülők is megbocsátást nyerhettek, ha beléptek ebbe az ezredbe. A rendelet tartalmazza, hogy nemesekkel, parochusokkal ne merészeljenek erőszakoskodni. Az addig nyilvántartásban nem lévőket is behívhatták, kivételt csak a vármegyék területén tartózkodó erdélyi hadak képeztek. A hadállítás azonban a Rákóczi oldalán megmaradt vármegyékben is kétséges volt. Az éveken át tartó háború a lakosságot és a szabadságharc vezetőinek jelentős részét a béke elfogadása mellé állította annak ellenére, hogy maga Rákóczi és köre bízott az esetleges külföldi segítségben, a tárgyalások kedvező időpontra való elhalasztásában.

A vármegyei hadszervezést Bercsényi rendelete indította el, amelyben kijelentette, hogy Károlyi igazságosan fogja kiszámolni a vármegyére eső újoncok számát, és ennek megfelelően kell azokat teljesíteni. Emlékeztet a portális katonák és zsoldosok kiállításában lévő elmaradásokra. Pótolni rendeli a szökött zsoldosok helyét az ezredekben.

A fejedelem sokezer híve már 1707 végétől családostul, cselédestül, nagyszámú igavonó és heverő marhával bujdosóként Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyékben keresett menedéket. 1707 őszén Ugocsában 763 személy tartózkodott, hozzájuk tartozott 556 ló, 738 ökör, 386 tehén. Az áttelepítettek között kevés volt a fegyverforgató személy, így katonai erőt nem képviseltek.

A fejedelemtől gyors törvényerejű rendeleteket vártak a menekültek ügyében érdekelt északkeleti vármegyék. A téli időszak elmúltával Károlyi rendeletében megkövetelte Ugocsától, hogy az Erdélyből elbujdosott magyarokkal legyenek kegyesek, hagyják őket boldogulni ideiglenes szállásheleyeiken. Ugyanis időközben megszervezték az erdélyi menekültek hadba állítását és ennek függvényében ellátásukat is. Rákóczi a bujdosók eltartását vállaló vármegyéket avval nyugtatta, hogy a hamarosan Egerbe összehívandó gyűlésen megfelelő rendeleteket tesznek a menekültek sorsára vonatkozóan, addig pedig arra kéri a vármegyét, hogy se háborgatni, se elköltözni ne hagyja őket.

A hadra fogható erdélyiek a vármegyei toborzások alkalmával kötelesek voltak bevonulni. Erről ír nyílt levelében Károlyi Sándor az Ugocsában kvártélyozó úri, nemesi, fő, közép erdélyi rendeknek. Hangsúlyozza, hogy a fejedelem erdélyi hadjáratra készül, és ezért szüksége van a helyiek haderejére, támogatására. Rákóczi ezirányú hadjárata azonban elmaradt, így nem valósulhatott meg a menekültek hazatérése sem, ellátásuk gondjai tovább növekedtek. Erdélyi hadviselésre a megfelelő hadi eszközök hiánya miatt már nem volt lehetőség. A fejedelemnek a szabadságharc során folyamatosan ellenérdekelt táborokat kellett fegyelmeznie, rendeleteivel enyhítenie kellett a vármegyei tisztviselők – akik az ellátást biztosították – és a menekültek közötti feszültséget.

Az erdélyiek téli elszállásolásáról a huszti országgyűlés (1709. október 26.) rendelkezett, mégpedig olyképp, hogy a 3500-ról 2500-ra fogyott menekülteket Máramaros, Ugocsa és Szatmár vármegyékben vonta össze és szállásolta el.

A fejedelem nem tűrte a vármegyék mulasztásait és önkényeskedéseit a menekültekkel szemben. Rendeleteiben a vármegyei vezetést ösztönözte a bujdosók támogatásának szervezésére, mivel ezek az emberek éppen azért

vesztették el jószágaikat és mindenüket, mert hazánk és nemzetünk hajdani dicsőséges szabadságának helyreállítására fegyvert fogtak.

A menekültek sorsát természetesen a szabadságharc utolsó éveiben a pestisjárvány is fenyegette, terjedése miatt maga a fejedelem is veszélyben volt. Rákóczi Károlyi Sándornak címzett levelében leírja, hogy már Munkácson is tartania kell a fertőzéstől. Emlékiratában többször is kitér a járvány okozta károkra. 1710 januárjában Romhányhoz való érkezése előtt feljegyezte, hogy a pestis miatt nem mert a falvakban megszállni. A téli időjárás ellenére a fagyos földön kellett aludniuk.

Megdöbbentő tény az áldozatok számát illetően, hogy a nyolc évig elhúzódó szabadságharcban mintegy 85 ezer ember vesztette életét, míg az alattomos pestisjárványban 1708–1711 között kb. 310 ezer ember halt meg. Az Erdélyből elbujdosottak sorsát csupán a szatmári béke enyhítette. Igazolásuk és a hűségeskü letétele után lehetőséget biztosítottak számukra a hazatérésre.

A legteljesebb összeírást a szabadságharc katonáiról természetesen a Károlyi-levéltárban őrzött mustrakönyvekben találhatjuk. Külön összeírás készült ekkor a vármegyék, köztük Ugocsa nemességéről is. A lista átfogó képet tár elénk a vármegyei nemesség lovas és gyalogos csapatáról, a továbbiakban pedig számba veszi azokat a nemeseket is, akik a mustrán nem jelentek meg, illetve azokat, akik vagyontalanok voltak. A vármegyei névsorokat vizsgálva értékes adalék az 1705. évi szécsényi országgyűlés után készült lista, amely 259 ember nevét tartalmazza. A kimutatás az eskütevőkről a neveken kívül más adatokat nem közöl. A névsor elején a vármegye tiszti kara szerepel, majd említődnek a korábban már elemzett listák személyei is. Kutatásaink során előkerült egy ehhez a névsorhoz hasonló terjedelmű lista, amely 246 nevet tartalmaz az 1707 augusztusa körüli időkből. Ez a lista olyan személyeket is felsorol, akik a bővebb listában nem szerepelnek és fordítva.

Rákóczi hadseregének legjellemzőbb vonása a szüntelen változás, a személyi ingadozás, a hullámzás és vándorlás. Nemcsak a felsőbb katonai vezetés irányította át az egyes századokat, ezredeket a mindenkori szükségletnek megfelelően az egyik harctérről a másikra, hanem maguk a katonák is egyesével vagy csoportosan, hol hazatértek a táborból, hol visszatértek, s nem mindig oda, ahonnan eljöttek. Ha gondosan átnézzük a mustrakönyveket, a megjegyzési rovatban ezekkel a tényekkel találkozunk, de ezek a jellemzők az állandó hadsereg létrejötte előtt általánosak voltak.

a Szerző

TARTALOM

ELŐSZÓ 5

A RÁKÓCZIAK EMLÉKEZETE 7
Rákóczi Zsigmond – a vagyonszerző 7
I. Rákóczi György – a bibliaolvasó 10
II. Rákóczi György – a hadakozó 14
I. Rákóczi Ferenc – az összeesküvő 18
Zrínyi Ilona – „Európa legbátrabb asszonya” 20
II. Rákóczi Ferenc – a vezérlő fejedelem 24

BEREGSZÁSZ ÉS KÖRNYÉKE A RÁKÓCZI-SZABADSÁG-HARC IDEJÉN 30

EMLÉKHELYEK BEREGSZÁSZBAN ÉS KÖRNYÉKÉN 38
Esze Tamás emléktáblája Beregszászban 38
Esze Tamás mellszobra Beregszászban 39
II. Rákóczi Ferenc domborműve és emléktáblája 40
Mikes Kelemen emléktáblája 41
A beregszászi Bethlen–Rákóczi-kastély 42
Rákóczi-fa a beregszászi kórházkertben 43
II. Rákóczi Ferenc lovas szobra 44
II. Rákóczi Ferenc mellszobra a Rákóczi-főiskolán 52
Zrínyi Ilona mellszobra a Rákóczi-főiskolán 53
Zrínyi Ilona és Mikes Kelemen domborművei beregszászi középiskolákon 54
II. Rákóczi Ferenc szobra Makkosjánosiban 55
A zászlóbontás emléktáblája Váriban 56
Kis Albert emléktáblája Barkaszón 57

A RÁKÓCZI-KOR MUNKÁCSON 59

EMLÉKHELYEK MUNKÁCSON ÉS KÖRNYÉKÉN 66
Zrínyi Ilona-emlékhelyek Munkácson 66
Zrínyi Ilona emléktáblája a munkácsi várban 67
Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi Ferenc szobra a munkácsi várban 68
Rákóczi-terem II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona mellszobrával 70
Zrínyi Ilona és Thököly Imre miniszobra a munkácsi várban 72
A munkácsi Rákóczi-kastély és -emléktábla 72
II. Rákóczi Ferenc mellszobra Munkácson 74

II. Rákóczi Ferenc kőszobra Munkácson 75
II. Rákóczi Ferenc miniszobra Munkácson 75
A szentmiklósi várkastély mint Rákóczi-birtok 76

UNGVÁR ÉS AZ UNGVÁRI VÁR A KURUC KORBAN 78

EMLÉKHELYEK UNGVÁRON 83
Az ungvári Bercsényi-emléktábla 83
Bercsényi Miklós mellszobra az ungvári várban 84
Csáky Krisztina mellszobra az ungvári várban 85
Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina miniszobra Ungváron 85
II. Rákóczi Ferenc mellszobra az Ungvári Nemzeti Egyetemen 86
II. Rákóczi Ferenc miniszobra és kuruc emléktábla a „Deca u notarja" ungvári múzeum-étteremben 86
A tiszai átkelés turulja Ungváron 88

UGOCSA A KURUC KORBAN 89

EMLÉKHELYEK UGOCSÁBAN 101
A tiszaújlaki és a tiszabecsi Rákóczi-emlékmű 101
A tiszaújlaki sóház 105
II. Rákóczi Ferenc emléktáblája Tiszaújlakon 107
A salánki obeliszk és Mikes-kút 107
Felirat a salánki református templom karzatán 109
II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen szobra a salánki emlékparkban 111
II. Rákóczi Ferenc utolsó országgyűlésének emlékműve 112
A péterfalvai kuruc emlékmű 113
A tiszabökényi II. Rákóczi Ferenc-szobor 113
Bay Mihály és Bay István kuruc diplomaták emléktáblája 115

MÁRAMAROS A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN 116

MÁRAMAROSI EMLÉKHELYEK 121
A dolhai Turul-emlékmű 121
Kuruc emlékmű Visken 124
Az 1706. évi huszti országgyűlés emlékjele 124
Égermezei-bócári Rákóczi-emléktábla 125
Pekry Lőrinc kuruc generális sírhelye Huszton 126
Az egyszervolt huszti Rákóczi–emléktáblák 127

UTÓIRAT 129

CS–46 Юрій Чотарі
Пам’ятні місця епохи роду Ракоці на Закарпатті. Науково-популярне видання Науково-дослідного центру ім. Тіводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II / Автор: Юрій Чотарі. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. – 136 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-7868-21-6

У виданні змальовано життя і діяльність представників князівської родини Ракоці, їх визвольну боротьбу та пов’язані з ними визначні місця Закарпаття. Історичні події епохи роду Ракоці описано в науково-популярному стилі з ілюстраціями, але з дотриманням наукової об’єктивності та ретельності. Також охарактеризовано ті пам’ятні місця, які населення краю створило для вшанування представників роду Ракоці та подій, пов’язаних із ними. Видання стане в нагоді шанувальникам історії нашого регіону, історикам та туристам.

УДК: 94(439.23)(477.87)”1703/1711”

Науково-популярне видання
Науково-дослідного центру ім. Тіводора Легоцькі
при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці ІІ

Пам'ятні місця епохи роду Ракоці на Закарпатті

2020 р.

Підготовлено Видавничим відділом спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці ІІ

Автор: *Юрій Чотарі*
(Науково-дослідний центр ім. Тіводора Легоцькі при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

Рецензент: *Іштван Цігань*
(Інститут та Музей військової історії, Будапешт)

Технічне редагування: *Олександр Добош*
(Видавничий відділ при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

Обробка ілюстрацій: *Ласло Веждел*
(Видавничий відділ при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

У виданні використано ілюстрації:
Музей Ракоці Національного музею Угорщини, м.Шарошпоток. Фотографії: Ласло Вароді;
з колекцій Юрія Чотарі та Ласло Веждела;
з вебсайтів з вільним доступом

Коректура: *Андрея Густі-Качур*

Верстка: *Вікторія Товтін, Олександр Добош*
(Видавничий відділ при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

Обкладинка: *Ласло Веждел*
На передній обкладинці використано зображення кінного пам'ятника Ф.Ракоці ІІ
у Берегові, на задній – карту маєтків Ракоці та Текелі.

УДК: Бібліотечно-інформаційний центр "Опацої Чере Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Відповідальні за випуск:
Ільдіко Орос (Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці ІІ)
Олександр Добош (Видавничий відділ при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст видання відповідальність несе автор.

Видання опубліковане за підтримки Кураторії «Domus» АН Угорщини

Видавництво: ТОВ «РІК-У»
вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Поліграфічні послуги: ПП Лац Ч.С.
пл. Кошута 4, м. Берегово, 90 202. Електронна пошта: kalvin.nyomda@gmail.com

Підписано до друку 09.12.2019. Шрифт «Times New Roman». Папір крейдований,
матовий, щільністю 115 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,05. Формат 70x100/16.
Замовл. № 74-75/2019. Тираж 240.